

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**Ю. М. Крамаренко, О. С. Скок,
Т. В. Шевченко, В. Г. Хашев**

**СУЧАСНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ
ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ
В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ**

Монографія

Дніпро
2022

УДК 343.(2+3+9)
К 77

*Рекомендовано до друку вченою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 10 від 16 червня 2022 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Козич І. В. – завідувач кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор юридичних наук, доцент;
Худенко Д. М. – начальник Департаменту кримінального аналізу Національної поліції України.

Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В., Хашев В. Г.
К 77 Сучасні питання протидії організованій злочинності в Україні та за кордоном : монограф. / Ю. М. Крамаренко, О. С. Скок, Т. В. Шевченко, В. Г. Хашев. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 216 с.

ISBN 978-617-8032-59-3

Висвітлено питання протидії організованій злочинності в Україні та за кордоном з урахуванням стану розвитку суспільства. На основі статистичних даних Офісу Генерального прокурора, в роботі наведено результати аналізу кількісних та якісних показників організованої злочинності, а також дані результатів розслідування, пов'язаних із нею кримінальних правопорушень. Визначено підстави необхідності дослідження організованої злочинності та надано характеристику цьому явищу. Встановлено сучасний стан організованої злочинності, процеси, які на неї впливають та тенденції її розвитку. З урахуванням положень кримінального законодавства України та зарубіжних країн здійснено кримінально-правову характеристику організованої злочинності. З'ясовано особливості правового регулювання протидії організованій злочинності за кордоном. Проаналізовано нормативне регулювання правового статусу та організаційно-тактичних можливостей суб'єктів, діяльність яких спрямована на боротьбу з організованою злочинністю. У роботі наведено відповідні висновки та пропозиції щодо протидії організованій злочинності в Україні, що можуть бути використані під час подальших досліджень.

Для науковців, працівників правоохоронних та судових органів, викладачів, аспірантів, здобувачів вищих юридичних навчальних закладів.

ISBN 978-617-8032-59-3

© Автори, 2022
© ДДУВС, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	
1.1. Необхідність комплексного дослідження феномену організованої злочинності	7
1.2. Кількісні та якісні показники організованої злочинності в Україні	13
1.3. Трансформаційні процеси в суспільстві та вплив на них організованої злочинності	26
1.4. Характеристика, стан та тенденції організованої злочинності	36
Розділ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	
2.1. Аналіз загальних положень національного кримінального законодавства щодо організованої злочинності	46
2.2. Аналіз складів кримінальних правопорушень Особливої частини Кримінального кодексу України	72
2.3. Особливості кримінальної відповідальності за прояви організованої злочинності в зарубіжних країнах	108
Розділ 3. ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ	
3.1. Правоохоронні органи, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, їхні завдання та функції	141
3.2. Правове регулювання протидії організованих злочинності за кордоном	165
3.3. Організаційно-тактичні та правові можливості правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю	178
ВИСНОВКИ	199
Використана література	206

ВСТУП

Фактори, що впливають на суспільні процеси, а також новітні технології є не тільки основними темами сучасного дискурсу, але й об'єктами суперництва серед різних гравців соціально-політичного середовища. Злочинність, особливо у формі організованих її проявів, не є виключенням у цьому розумінні. Прийоми соціальної інженерії, технічні пристрої, інформаційні технології та засоби комунікації – все стає у пригоді для вчинення кримінальних правопорушень й створення умов для уникнення відповідальності.

Світові економічні кризи, конфлікти, соціальна нерівність та низька зайнятість значної частини активного населення створили живильне підґрунтя для трансформаційних процесів у злочинному середовищі. Організована злочинність «збагатилася» не лише корупційними зв'язками, а й фахівцями різних сфер, що дозволяють безперешкодно здійснювати злочинну діяльність. Сьогодні, відбувається не тільки зрощення кримінального капіталу з політичною сферою, а також і його асимілювання із легальним бізнесом. За даними Європолу, серед міжнародних злочинних груп, що стали об'єктом його моніторингу 80 % використовують легальні бізнес-структури, а дві третини вдаються до налагодження корупційних зв'язків. Організована злочинність стає не тільки «бізнесом на пороках», а й «бізнесом на суспільстві та державі». Ускладнюється ситуація виходом організованої злочинності на міжнародний рівень, що є, так званою, «злочинністю без кордонів» або транснаціональною злочинністю. Більша частина таких кримінальних правопорушень, як-от: наркобізнес, торгівля людьми, торгівля зброєю, легалізація (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом, контрабанда та інші, вчиняються саме організованими групами та злочинними організаціями, що в разі збільшує ступінь їх суспільної небезпеки. Крім цього, останнім часом, спостерігається взаємне навчання та перетворення одне в одне злочинних і терористичних організацій. Все це ставить перед державною владою та правоохоронними органами кожної країни досить

складні задачі. В Україні, як і багатьох країнах світу, останнім часом приділяється значна увага цим питанням та протидії організованій злочинності.

Так, у 2020 році до Кримінального кодексу України внесено низку суттєвих змін стосовно кримінальної відповідальності за створення, керівництво та участь у злочинних спільнотах, злочинних організаціях. Зокрема, «криміналізовано» діяльність осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, «вора в законі», а також звернення «за допомогою» до них. Цей період також позначився схваленням вкрай необхідної Стратегії боротьби з організованою злочинністю, яка у взаємозв'язку із іншими нормативно-правовими актами спрямована на подолання однієї із суттєвих загроз, яка заподіює шкоду як охоронюваним правам та інтересам окремих громадян, так і сталому розвитку суспільства в цілому.

Відповідно до Стратегії боротьби з організованою злочинністю, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р, «організація системної боротьби з організованою злочинністю повинна стати одним із пріоритетних завдань державної політики та потребує вжиття дієвих скоординованих міжвідомчих заходів і поглиблення міжнародного співробітництва». Згідно вказаного документу, метою Стратегії є «побудова ефективної системи боротьби з організованою злочинністю, що складається з підсистем правового, інституційного, наукового, інформаційно-аналітичного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, координації та взаємодії, контролю, а також міжнародного співробітництва».

Тематиці дослідження різних аспектів існування та діяльності організованої злочинності, присвячено багато робіт науковців з різних країн світу. Проте, такі дослідження не втрачають і не будуть втрачати своєї актуальності та значення. Всеохоплююче дослідження феномену організованої злочинності щодо з'ясування характерних рис, причин існування, цілей, тенденцій її розвитку, притаманних моделей поведінки учасників злочинних угруповань, положень законодавства щодо дієвості та ефективності кримінальної відповідальності за діяльність у складі організованих злочинних угруповань, – все це дасть змогу не тільки протидіяти цьому явищу, а й нівелювати його вплив на соціально-політичні процеси. Існує твердження, що розквіт і занепад

будь-якої системи закладений в самій системі. Організована злочинність, як специфічний вид соціальної системи, також має чинники для свого розвитку та припинення. Пошук і дослідження таких чинників, дасть розуміння для здійснення виважених та ефективних дій щодо протидії діяльності організованих злочинних груп та організацій. Висока пристосованість організованої злочинності до оточення, вимагає уважного, поміркованого та індивідуального підходу для нейтралізації кожної окремої злочинної групи чи організації. Вказана особливість підкреслює необхідність подальших досліджень різних проявів організованої злочинності та протидії їй.

У запропонованій роботі зроблено спробу не тільки різнобічного аналізу феномену організованої злочинності, а ще й визначено заходи протидії цьому явищу. В роботі, надана детальна кримінально-правова характеристика організованої злочинності з урахуванням порівняльно-правового аналізу вітчизняного та закордонного законодавства, визначені можливості правоохоронних органів з урахуванням набутого досвіду, співпраці та консолідації зусиль як на внутрішньодержавному, так і міжнародному рівнях.

Розділ 1 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Необхідність комплексного дослідження феномену організованої злочинності

У юридичній науці неодноразово вказувалося на тривале необґрунтоване заперечення існування організованої злочинності та необхідності визнання цього явища: «Рано чи пізно повинен був настати момент, коли доведеться подивитися правді в очі та зізнатися в існуванні не просто професійної, а й професійної організованої злочинності»¹. Аналогічні висновки зроблені Д. Діккі в роботі «Cosa nostra: історія сицилійської мафії» щодо сицилійської організованої злочинності, яку довгий час не визнавали, до чого, на його переконання, докладала зусиль і сама мафія².

Сучасна юридична наука та представники правоохоронних органів визнають не тільки існування високоорганізованої злочинності, але й загрози, які вона несе світовій спільноті, у тому числі у вигляді мафіозних держав³, «крихких» держав⁴. Підтвердженням цьому є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності⁵, звіти Європолу, публікації Управління ООН з наркотиків та злочинності⁶, наукові статті^{7,1} та публікації у пресі^{2,3}.

¹ Yurii Kramarenko. Organized crime as a social system, characteristics and trends. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Vol. 1 (1). P. 104.

² Джон Диккі. *Cosa nostra: история сицилийской мафии* / пер. с англ. А. Башкирова и Ю. Яблокова, под ред. К. Королева, 2007, 512 с.

³ Foreign Affairs Mafia States Organized Crime Takes Office / By Moisés Naím. May/June 2012. URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/2012-04-20/mafia-states>.

⁴ Website Fragile States Index. URL : <https://fragilestatesindex.org>.

⁵ United Nations Convention against transnational organized crime and the protocols thereto. URL : <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>.

⁶ Transnational organized crime: the globalized illegal economy. URL : <https://www.unodc.org/toc/en/crimes/organized-crime.html>.

⁷ Terziev, Venelin and Petkov, Marin and Krastev, Dragomir Eurojust Casework on Mafia-Type Criminal Organisations. Proceedings of SOCIOINT 2018 - 5th International Conference on Education, Social Sciences and Humanities, 2-4 July 2018 - Dubai, U.A.E. URL : <https://ssrn.com/abstract=3208553>.

Для якісного розуміння феномену організованої злочинності необхідно не тільки з'ясувати сутність, мету та основні характеристики цього явища, але й визначити вірогідні сценарії його розвитку та взаємодії з іншими соціальними системами. Така мета ставить подібні дослідження у досить складне становище, оскільки вимагає використання надбань різних сфер знань. Проте, саме такий пріоритет у дослідженні організованої злочинності вимагає сучасність. Сьогодні не тільки протиправна поведінка стає все більш прийнятною у суспільстві, а й прояви відвертої злочинності стають зразками для шанування та наслідування.

Для того, щоб більш об'єктивно підійти до цієї проблематики, необхідно визначити дві полярні крайнощі для проведення такого дослідження. З одного боку, це – «демонізація» організованої злочинності та надання їй неіснуючих або перебільшених негативних якостей, а з іншого – її «героїзація», яка створює ідеалізований «ореол», придатний для наслідування. Так, А.Ф. Зелінський описуючи психологію групових злочинів наголошує на тому, що першочерговою задачею, все ж таки, є боротьба з «вуличною злочинністю» та діяльністю дрібних зграй та банд. Посилаючись на аналітичну інформацію щодо організованої злочинності в Україні в кінці 90-х років минулого століття, де вона називалась «п'ятою владою» як «єдиною централізованою системою зі своєю стратегією та тактикою, метою якої є створення антисуспільства зі своїм господарюванням, законами..., члени якого досягають життєвого рівня, недоступного законослухняним громадянам», він вказував, що твердження «про всесильність мафії посилюють в суспільстві настрої занепокоєння та безвихіддя»⁴.

Дослідження без зайвого емоційного забарвлення та конотації дозволить провести комплексний аналіз організованої злочинності як певної соціальної системи, що сформувалась в нашому суспільстві під впливом цілком реальних причин та факторів. А отже, як і будь яка система, вона має певні перспективи свого розвитку, вразливі місця та закономірності існування.

¹ Jane Schneider Fifty Years of Mafia Corruption and Anti-mafia Reform. *Current Anthropology*. April 2018. Volume 59, Supplement 18. S16-S27. <https://doi.org/10.1086/695801>.

² Foreign Affairs Measuring the Mafia-State Menace Are Government-Backed Gangs a Grave New Threat? / By Peter Andreas; Moisés Naím. July/August 2012. URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/2012-07-01/measuring-mafia-state-menace>.

³ Мафия сегодня: как устроены итальянские кланы. URL : <https://www.bbc.com/russian/features-42853350>.

⁴ Зелинский А.Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание. К., 1999. С. 206-207.

Перед початком дослідження слід вказати на деякі складності об'єктивного дослідження організованої злочинності (далі – ОЗ). По-перше, вони викликані обмеженням у доступі до інформації, оскільки емпіричні дані з цього приводу містяться переважно в матеріалах оперативної розробки злочинних груп та організацій і стосуються форм та методів оперативно-розшукової, контррозвідувальної та розвідувальної діяльності. По-друге, інші матеріали (документальні фільми, історичні дослідження, журналістські розслідування тощо) не застраховані від впливу перекручень та неточностей, викликаних суспільною думкою та літературними чи кінематографічними образами. І, по-третє, середовище ОЗ є досить складними для застосування методів дослідження, оскільки, наприклад, провести опитування чи експеримент серед лідерів або членів ОЗ є вкрай сумнівною ідеєю. Використання журналістських інтерв'ю також вимагає обережності, оскільки, як сам журналіст так, і особа, яка дає таке інтерв'ю, переслідують певну мету, що фактично невіддільна від «автора», а отже може використовуватись лише як окрема думка, чи підхід, який не можна екстраполювати на все явище без втрати об'єктивності.

Тобто, дослідження цієї теми можливо переважно шляхом аналізу досить обмеженого та суперечливого емпіричного матеріалу, що міститься в окремих відкритих публікаціях фахівців та науковців, історичних дослідженнях, журналістських матеріалах та інших публікаціях в засобах інформації. Крім того, внаслідок притаманної ОЗ конспіративності, мімікрії та іншим рисам, виявити її діяльність та вплив є досить складною задачею. В даному сенсі можна провести аналогію з дослідженнями в інших сферах, наприклад: фізиці, коли спочатку встановлюють наявність раніше не помітного впливу на процеси чи явища, а потім ідентифікують таке невідоме джерело та визначають його характеристики.

Організована злочинність як суттєвий фактор впливу на суспільні та державні процеси довгий час не була предметом уваги як на практичному, так і теоретичному рівнях. Навіть питання еволюціонування організованих злочинних груп в терористичні організації та навпаки стало більш помітним лише в останні роки, коли терористичні організації досягають успіху у створенні власних держав чи «державоподібних» утворень.

Слід сказати, що особлива зорганізованість злочинності та її вплив на суспільні процеси спостерігається тільки приблизно в останні 100 років. До цього злочинність, хоч і набувала певних організованих форм – банд або зграй та мала свою знакову систему, однак, вона завжди була

відособлена від державних утворень та соціальних процесів. Фактично вона перебувала переважно у жорсткій опозиції до держави (за окремими виключеннями використання її представниками державної влади чи урядами в своїх інтересах), чим і створювала певну привабливість для осіб, які відокремлювалися (з власної волі або примусово) від державних процесів та громадського життя. Фактично це була альтернативна соціальна система для тих, хто не міг бути включеним до державних та громадських процесів з різних причин. Опис такої системи та її проявів можна побачити в літературних творах класиків, наприклад Ежена Сю («Паризькі таємниці») та Ф. М. Достоєвського («Беси»).

Для розуміння явища, що аналізується, необхідно визначитися із термінологією. З огляду національного законодавства та міжнародних нормативно-правових актів, вбачається відсутність єдиного визначення для поняття «організована злочинність». Інколи під нею розуміють «тривале злочинне підприємництво, яке спрямоване на отримання прибутку від незаконної діяльності, яка часто користується великим суспільним попитом. Її існування підтримується за рахунок корупції державних чиновників і використання залякування, погроз або сили для захисту своєї діяльності»¹.

Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», у ч. 1 ст. 1, організовану злочинність визначає як «сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку з створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань»².

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності використовується таке поняття як «організована злочинна група», що означає «структурно оформлену групу в складі трьох або більше осіб, що існує протягом визначеного періоду часу і діє узгоджено з метою здійснення одного або декількох серйозних злочинів або злочинів, визнаних такими відповідно до згаданої Конвенції, для того, щоб одержати, прямо або посередньо, фінансову або іншу матеріальну вигоду»³.

¹ Website United Nations Office on Drugs and Crime. URL : <https://www.unodc.org/e4j/en/organized-crime/module-1/key-issues/defining-organized-crime.html>.

² Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

³ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року (ратифіковано із застереженнями і заявами Законом України від 04.02.2004 року. № 1433-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

Відповідно до положень Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) «організованість» злочинності виражається у двох формах - «організована група» та «злочинна організація», а в Особливій частині застосовується поняття «злочинна спільнота» – об'єднання двох чи більше злочинних організацій.

З огляду визначень організованої злочинності можна виділити кілька суттєвих ознак. По-перше, це – протиправна діяльність (із застосуванням неправомірних способів та засобів впливу), що здійснюється з метою отримання прибутку (протиправне підприємництво). По-друге, це – груповий вид діяльності (3 та більше осіб) при наявності певної організації (структура, планування, розподіл функцій, ієрархія, узгодження дій тощо).

З цього визначення можна зробити певні припущення: 1) в таких групах є лідер, який може бути не помітний на структурному рівні, проте, проявляється на особистісному; 2) такі групи будуть багато в чому наслідувати поведінку та закономірності існування, що притаманні для інших соціальних утворень, наприклад, представників бізнес-середовища; 3) для утримання внутрішньої організації, міжособистісних відносин та забезпечення сталої діяльності необхідні певні правила (традиції) та використання моральних категорій, стереотипів, ідеології, релігії тощо. Крім того, така система повинна бути достатньо відкритою для нових членів, а отже повинна мати правила прийому (вербовки, перевірки) нових членів та подальше утримання їх в такому середовищі.

Р. Акофф вказував: «Взаємини між тими, хто управляє, і тими, ким управляють, – питання політики. Політика – це питання влади: хто кого контролює». Він, використовуючи дві шкали (цілей та способів) з крайніми точками демократія та автократія, стверджував, що до соціальних систем «автократія цілей – автократія способів» належать «в'язниці, військові організації, церкви та корпорації»¹. Організовані злочинні товариства (спільноти) також можна віднести до таких. В цьому сенсі слід зазначити, що злочинні спільноти, як соціальні системи задовольняють інтереси своїх членів лише на «примітивному» рівні – доти, доки ця система є для них засобом досягнення своїх особистих цілей (влада, матеріальний достаток, тощо). З розвитком особистості, її «дорослішання», появи нових пріоритетів (сім'ї, суспільних зв'язків тощо) відбувається «розбіжність» цілей. Конфлікт між окремими членами та такою системою зростатиме, оскільки такі системи не

¹ Рассел Л. Акофф. Планирование будущего корпорации / Пер. с английского. Общая редакция и предисловие В.И. Данилова-Данильяна, 1985. С. 75-76.

допускають демократії у виборі цілей та способів їх досягнення, що визначаються її керівниками (правлячою верхівкою) та обумовлені самою суттю такої соціальної системи.

Важливим також є встановлення обставин, без яких не можливе існування організованої злочинності. Спираючись на дослідження цієї проблематики можна назвати наступні чинники.

1. *Конфлікт* (протистояння) та визнання ієрархічності взаємовідносин. Без наявності протиставлення однієї групи людей відносно іншої або ж створення зневажливого відношення до опонента, вчинення протиправних дій (дій, що суперечать моральним засадам) для звичайної людини не є притаманним. Як указував В. Р. Дольник, поділ людей на «наших» та «ненаших» – злочинний, оскільки знімає в людині інстинктивні заборони не спричиняти шкоду ближньому, а звільнена людина не просто жорстока, а витончено жорстока¹.

2. *Ресурси*. Без наявності матеріальних та людських ресурсів не може існувати будь-яка соціальна група, що має спільну мету. Проте, для організованої злочинності ресурси, перш за все грошові кошти, мають особливе значення. По-перше, така структура не схильна до альтруїстичних проявів, а міфи про «робінгудство», скоріше спосіб створити позитивний імідж або ж «задобрити» окремі верстви населення для підтримки та поповнення організації. По-друге, прибуток є головною і фактично єдиною метою їх діяльності, на відміну, наприклад, від бізнесу де прагнення спрямовані також на позитивні соціальні досягнення. По-третє, організована злочинність має додаткові витрати на підкуп (корупцію) та створення позитивного іміджу, відволікання уваги суспільства, провокації та дезінформацію.

3. *Невключеність частини суспільства в соціально-економічні та громадські процеси*. Слід зазначити, що будь-яка особа не буде мати бажання тривалий час знаходитись у такому злочинному середовищі, особливо такому, що має жорсткі правила та не допускає вільного виходу зі спільноти. Участь у злочинних організаціях наряду з певними можливостями влади та коштів, фактично обмежує поведінку її учасників. Журналістські матеріали² вказують на те, що молоді люди нададуть перевагу короткочасній злочинній діяльності для появи «стартового капіталу», ніж згодні займатися цим протягом тривалого часу.

¹ Дольник В.Р. Этологические экскурсии по запретным садам гуманитариев. URL : http://vivovoco.astronet.ru/VV/PAPERS/ECCE/VV_EN4_W.HTM (дата обращения 29.05.2022).

² Добрый человек без берегов: история первого убийства, заказанного в даркнете. URL : <https://www.bbc.com/russian/features-50167318>.

Отже, сьогодні наукові розробки та існуючі знання щодо соціальних утворень, явищ та процесів, що напрацьовані різними галузями науки, дозволяють аналізувати організовану злочинність як соціальне явище, визначати закономірності існування та розвитку. Розвиток технологій, інформаційно-комунікаційні та соціальні перетворення сьогодення, що стають більш доступними для масового та протиправного використання, вимагають формування нових підходів до розуміння та дослідження процесів, що відбуваються в суспільстві, в т.ч. процесів у злочинному середовищі, що має організовані форми.

1.2. Кількісні та якісні показники організованої злочинності в Україні

Показники стану та структури організованої злочинності в Україні, за даними Офісу Генерального прокурора, представляють не аби який інтерес. Дослідження організованої злочинності відбувається з урахуванням зареєстрованих кримінальних правопорушень, результатів їх досудового розслідування, а також результатів боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. В цілому аналіз статистичних даних дозволяє нам визначити динаміку організованої злочинності в Україні за певний період.

Так, за *2016 рік* в Україні всього виявлено – 136 організованих груп та злочинних організацій, з них організованих груп – 133, злочинних організацій – 3 (*див. Діаграма 1*). Таких, що мають корумповані зв'язки – 16 груп, транснаціональні – 4. З них розслідувано (виявлено) органами: прокуратури – 11 (злочинних організацій – 2); органами внутрішніх справ – 95 (злочинних організацій – 1); Службою безпеки України – 14 (злочинних організацій – 0); органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – 16 (злочинних організацій – 0) (*див. Діаграма 2*). Всього у 2016 році виявлено 598 осіб у складі організованих груп та злочинних організацій. Разом з тим сфери діяльності виявлених осіб є наступними: етнічна – 29; бюджетна – 28; фінансово-кредитна – 29; пов'язана із земельними правовідносинами – 11; пов'язана із вугільною промисловістю – 11.

За *2017 рік* в Україні виявлено – 210 організованих груп та злочинних організацій, з них організованих груп – 205, злочинних організацій – 5 (*див. Діаграма 1*). Із загальної кількості таких, що мають корумповані зв'язки – 25 груп, транснаціональні – 11. З них розслідувано (виявлено) органами: прокуратури – 20 (злочинних організацій – 3);

Національної поліції України – 163 (злочинних організацій – 1); Службою безпеки України – 15 (злочинних організацій – 1); органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – 12 (злочинних організацій – 0) (див. *Діаграма 2*). Всього у 2017 році виявлено – 949 осіб у складі організованих груп та злочинних організацій, у тому числі – 68 осіб у складі злочинних організацій. Сфери діяльності осіб: етнічна – 35; бюджетна – 40; фінансово-кредитна – 17; пов'язана із земельними правовідносинами – 6; пов'язана із вугільною промисловістю – 3, у сфері нафтогазової промисловості – 28.

За 2018 рік в Україні виявлено всього – 288 організованих груп та злочинних організацій, з них організованих груп – 276, злочинних організацій – 12 (див. *Діаграма 1*). З виявлених мають корумповані зв'язки – 21 група, транснаціональні – 7. З них розслідувано (виявлено) органами: прокуратури – 13 (злочинних організацій – 0); Національної поліції України – 231 (злочинних організацій – 10); Службою безпеки України – 15 (злочинних організацій – 0); органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – 28 (злочинних організацій – 1) (див. *Діаграма 2*). Всього у 2018 році виявлено 1429 осіб у складі організованих груп та злочинних організацій, у тому числі – 168 осіб у складі злочинних організацій. Сфери діяльності осіб: етнічна – 69; бюджетна – 86, у тому числі у складі злочинних організацій – 15; у банківській системі – 25; фінансово-кредитна – 19, у тому числі у складі злочинних організацій – 9; пов'язана із земельними правовідносинами – 5; пов'язана із вугільною промисловістю – 23, у сфері нафтогазової промисловості – 17.

За 2019 рік в Україні всього виявлено – 293 організовані групи та злочинні організації, з них організованих груп – 277, злочинних організацій – 16 (див. *Діаграма 1*). Із загальної кількості виявлених, мають корумповані зв'язки – 29 груп, транснаціональні – 6. З них розслідувано (виявлено) органами: прокуратури – 9 (злочинних організацій – 0); Національної поліції України – 245 (злочинних організацій – 12); Службою безпеки України – 10 (злочинних організацій – 2); органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – 26 (злочинних організацій – 1) (див. *Діаграма 2*). Всього у 2019 році виявлено – 1428 осіб у складі організованих груп та злочинних організацій, у тому числі – 235 осіб у складі злочинних організацій. Сфери діяльності осіб: етнічна – 50; бюджетна – 89, у тому числі у складі злочинних організацій – 9; у банківській системі – 14; фінансово-кредитна – 5, у тому числі у складі злочинних організацій – 1; пов'язана із земельними правовідносинами – 6; пов'язана із вугільною промисловістю – 2, у сфері нафтогазової промисловості – 11.

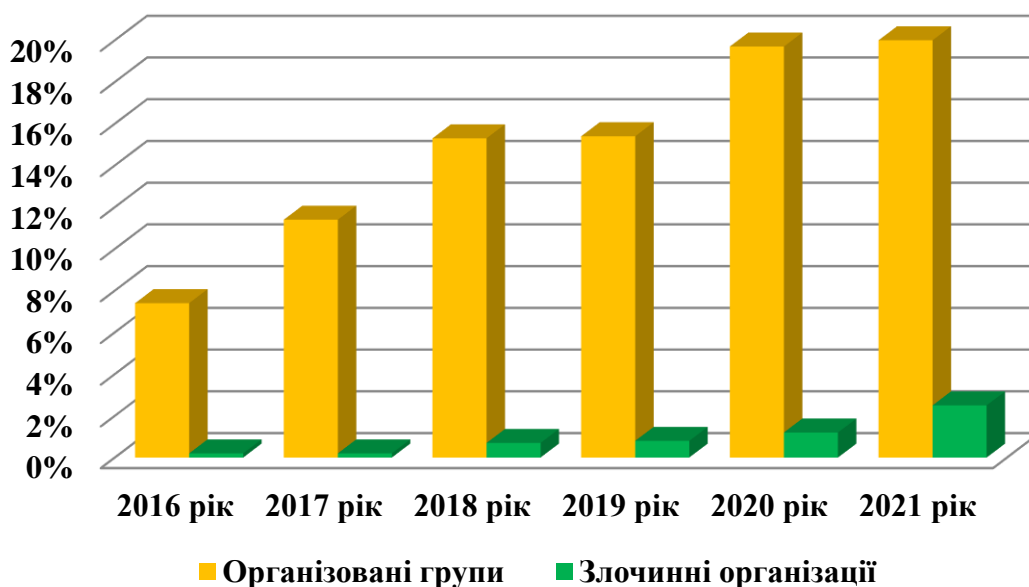
За 2020 рік в Україні виявлено всього – 377 організованих груп та злочинних організацій, з них організованих груп – 356, злочинних організацій – 21 (див. Діаграма 1). Таких, що мають корумповані зв'язки – 33 групи, транснаціональні – 11. З них розслідувано (виявлено) органами: Національної поліції України – 330 (злочинних організацій – 18); Службою безпеки України – 12 (злочинних організацій – 3); органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – 20 (злочинних організацій – 0); Державним бюро розслідувань України – 15 (злочинних організацій – 0); Національним антикорупційним бюро України – 0 (див. Діаграма 2). Кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у складі організованої групи чи злочинної організації складає – 1069 осіб, у тому числі у складі злочинних організацій – 190. Сфери діяльності осіб: сформовані на етнічній основі – 36; бюджетна – 28, у тому числі у складі злочинних організацій – 5; у банківській системі – 4; фінансово-кредитна – 4, у тому числі у складі злочинних організацій – 0; пов'язана із земельними правовідносинами – 4; пов'язана із вугільною промисловістю – 1.

За 2021 рік в Україні було виявлено – 499 організованих груп та злочинних організацій, з них організованих груп – 454, злочинних організацій – 45 (див. Діаграма 1). З виявлених, корумповані зв'язки мають – 57 груп, транснаціональні зв'язки – 11. З них розслідувано (виявлено) органами: Національної поліції України – 428 (злочинних організацій – 41); Службою безпеки України – 22 (злочинних організацій – 2); органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – 21 (злочинних організацій – 0); Державним бюро розслідувань України – 25 (злочинних організацій – 1); Національним антикорупційним бюро України – 3 (злочинних організацій – 0) (див. Діаграма 2). Кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у складі організованої групи чи злочинної організації складає – 2248 осіб, у тому числі у складі злочинних організацій – 360. Сфери діяльності осіб є такими, що сформовані на етнічній основі – 142; у бюджетній сфері – 191, у тому числі у складі злочинних організацій – 8; у банківській системі – 14; фінансово-кредитній системі – 18, у тому числі у складі злочинних організацій – 0; сфері, пов'язаній із земельними правовідносинами – 29; у добувній промисловості і розробленні кар'єрів – 38 (злочинних організацій – 10). Полікримінальна діяльність склала – 1043 організованих груп (злочинних організацій – 347)¹.

¹ Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за грудень 2021 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizacijami-2> (дата звернення 27.05.2022).

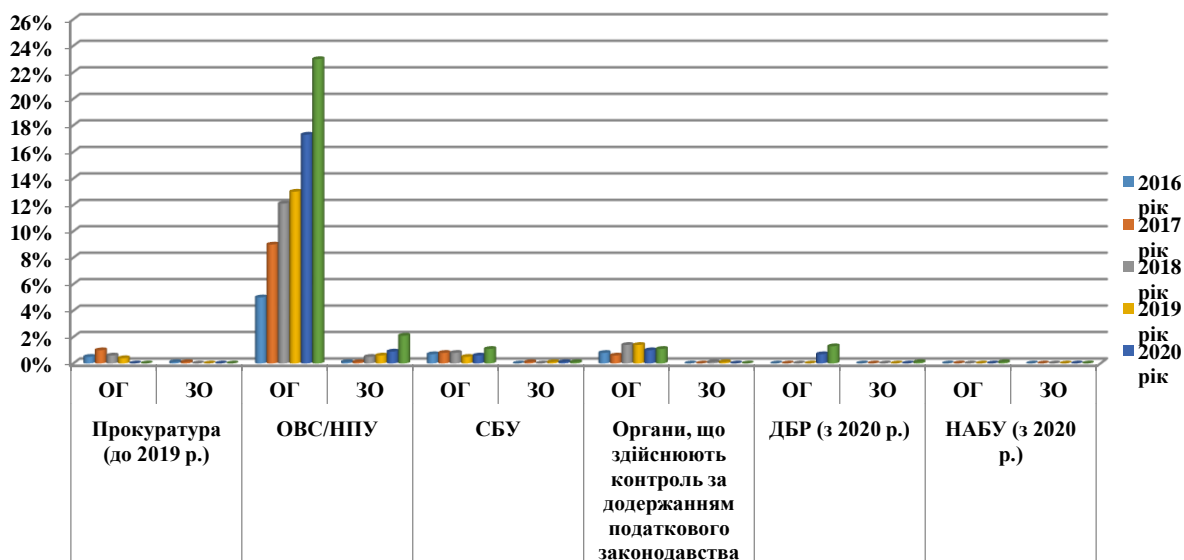
Діаграма 1

Відсоткове співвідношення організованих груп та злочинних організацій від загальної кількості виявлених з 2016 по 2021 рік

Діаграма 2

Відсоткове співвідношення виявлених (розслідуваних) правоохоронними органами, організованих груп та злочинних організацій за 2016-2021 рр.

Аналіз даних офіційної статистики за останні шість років дозволяє нам спостерігати негативну динаміку стану організованої злочинності, яка має тенденцію до щорічного збільшення. Якісна характеристика організованої злочинності, як структурної частини

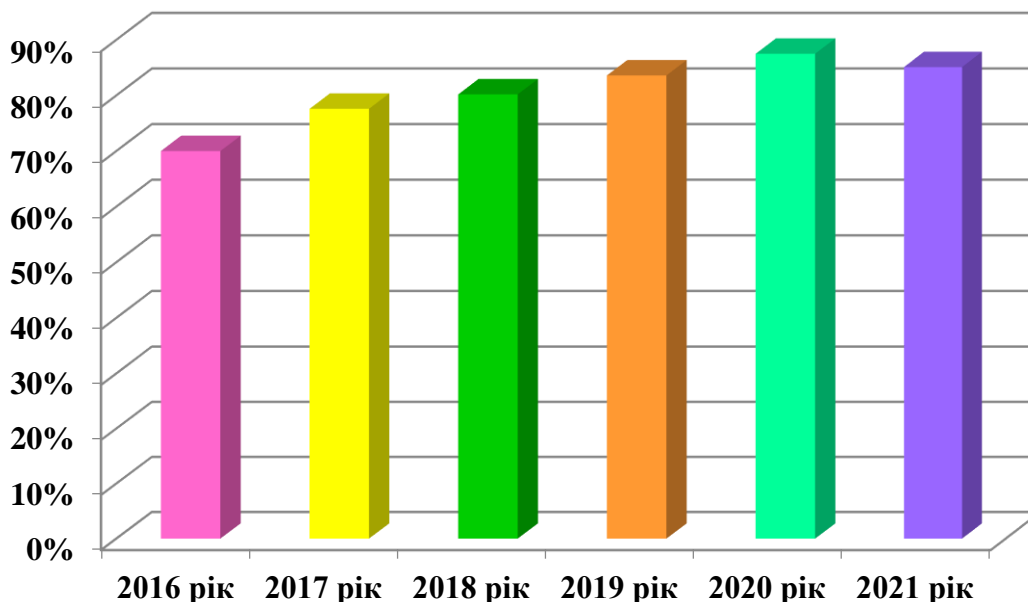
загальної кількості злочинності, складає взагалі невелику частку. Так, у 2016 році, питома вага організованої злочинності склала 0,02 % від загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень; у 2017 році питома вага організованих груп та злочинних організацій – 0,04 %; у 2018 році, – 0,06 %; у 2019 році – 0,07 %; у 2020 році питома вага організованої злочинності склала вже – 0,1 %. Відносно загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень у 2021 році питома вага організованих груп та злочинних організацій становила, – 0,7%. На фоні загального зниження рівня злочинності за 2018-2021 роки рівень організованої злочинності збільшився. Це стосується як самих груп, так і кількості їх учасників. Відсоток організованої злочинності є невеликим, порівняно, наприклад, із кримінальними правопорушеннями проти власності, питома вага яких, за вказаний період, складала – 68-58 % від загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень. Однак, організована злочинність несе в собі в рази більший ступінь суспільної небезпеки, ніж інші види злочинності. Врахування щорічної негативної динаміки, вочевидь, дає прогнози щодо збільшення рівня організованої злочинності.

Виявлення груп з ознаками організованої злочинності в більшому ступені припадає на органи Національної поліції України. Так, у 2016 році, на частку виявлених припало – 70 %, від загальної кількості; у 2017 – 77,6 %; у 2018 – 80,2 %; у 2019 – 83,6 %; у 2020 році цей показник склав уже – 87,5 %, у 2021 році – 85,1 % (див. *Діаграма 3*).

Таким чином, за останні два роки ми бачимо доволі високий рівень виявлених та розслідуваних Національною поліцією України кримінальних правопорушень, вчинених у складі організованої злочинності. Враховуючи те, що загальний рівень досліджуваної злочинності залишається високим, з метою недопущення повернення найвищого рівня організованої злочинності 90-х років, вкрай необхідні дієві заходи протидії організованій злочинності.

Діаграма 3

Відсоткове співвідношення виявлених груп, з ознаками організованої злочинності, Національною поліцією України за 2016-2021 рр.

Важливе значення мають статистичні дані щодо стану розслідування кримінальних правопорушень за 2016-2021 рік.

За даними *2016 року*, закінчених кримінальних проваджень по кримінальним правопорушенням, вчинених організованими групами та злочинними організаціями – 136, за наступними статтями: ст. 255 КК України «Створення злочинної організації» – 4; ст. 257 КК України «Бандитизм» – 9; ст. 115 КК України «Умисне вбивство» – 4; ст. 187 КК України «Розбій» – 97; ст. 186 КК України «Грабіж» – 19; ст. 189 КК України «Вимагання» – 16, в тому числі – 1 вчинене організованою групою; ст. ст. 262-263 КК України (кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним обігом зброї) – 18; ст. ст. 305-335 КК України (кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів) – 157; ст. 185 КК України «Крадіжка» – 193; ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним, шляхом зловживання службовим становищем» – 14; ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів» – 14; ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» – 18; ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» – 8, ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної

вигоди службовою особою» – 18 (див. Таблиця 1, Діаграма 4).

У 2017 році, закінчено кримінальних проваджень по кримінальним правопорушенням, вчинених організованими групами та злочинними організаціями – 210, за статтями: ст. 255 КК України «Створення злочинної організації» – 5; ст. 257 КК України «Бандитизм» – 14; ст. 115 КК України «Умисне вбивство» – 2; ст. 187 КК України «Розбій» – 81, в тому числі вчинений злочинною організацією – 4; ст. 186 КК України «Грабіж» – 49; ст. 189 КК України «Вимагання» – 21; ст.ст. 262, 263 КК України (кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним обігом зброї) – 12; ст.ст. 305-327 КК України (кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів) – 339, в тому числі членами злочинної організації – 17; ст. 185 КК України «Крадіжка» – 202, ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним, шляхом зловживання службовим становищем» – 34; ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів» – 48; ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» – 6; ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» – 6, ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» – 7 (див. Таблиця 1, Діаграма 4).

У 2018 році, закінчено кримінальних проваджень по кримінальним правопорушенням, вчинених організованими групами та злочинними організаціями – 288, за статтями: ст. 255 КК України «Створення злочинної організації» – 11; ст. 257 КК України «Бандитизм» – 20; ст. 115 КК України «Умисне вбивство» – 16; ст. 187 КК України «Розбій» – 77, в тому числі вчинений злочинною організацією – 4; ст. 186 КК України «Грабіж» – 5; ст. 189 КК України «Вимагання» – 45, в тому числі вчинене організованою групою – 1; ст. ст. 262, 263 КК України (кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним обігом зброї) – 26, у тому числі вчинені у складі злочинної організації – 3; ст.ст. 305-327 КК України (кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів) – 743, в тому числі членами злочинної організації – 34; ст. 185 КК України «Крадіжка» – 139, ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним, шляхом зловживання службовим становищем» – 221; ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів» – 44; ст. 209 КК

України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» – 12; ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» – 7, ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» – 6 (див. Таблиця 1, Діаграма 4).

У 2019 році, закінчено кримінальних проваджень по кримінальним правопорушенням, вчинених організованими групами та злочинними організаціями – 293, за статтями: ст. 255 КК України «Створення злочинної організації» – 14; ст. 257 КК України «Бандитизм» – 5; ст. 115 КК України «Умисне вбивство» – 3; ст. 187 КК України «Розбій» – 45, в тому числі вчинений злочинною організацією – 3; ст. 186 КК України «Грабіж» – 55; ст. 189 КК України «Вимагання» – 58, в тому числі одне вчинене організованою групою – 5; ст.ст. 262, 263 КК України (кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним обігом зброї) – 9; ст.ст. 305 – 327 КК України (кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів) – 818 (в тому числі членами злочинної організації – 75, у складі злочинної організації – 52); ст. 185 КК України «Крадіжка» – 179, ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним, шляхом зловживання службовим становищем» – 85; ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів» – 44; ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» – 8; ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» – 10, ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» – 71 (див. Таблиця 1, Діаграма 4).

У 2020 році, закінчено кримінальних проваджень по кримінальним правопорушенням, вчинених організованими групами та злочинними організаціями – 377, за статтями: ст. 255 КК України «Створення злочинної організації» – 20; ст. 257 КК України «Бандитизм» – 17; ст. 115 КК України «Умисне вбивство» – 3; ст. 187 КК України «Розбій» – 55, у тому числі вчинений злочинною організацією – 2; ст. 186 КК України «Грабіж» – 123; ст. 189 КК України «Вимагання» – 46; ст. ст. 262, 263, 263¹ КК України (кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним обігом зброї) – 77, в тому числі вчинені організованою групою – 4; ст. ст. 305-327 КК України (кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів) – 1191, у тому числі у складі

злочинної організації – 138; ст. 185 КК України «Крадіжка» – 144; ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним, шляхом зловживання службовим становищем» – 160; ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів» – 66; ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» – 37; ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» – 3, ст. ст. 368-370 КК України (кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг) – 32 (див. Таблиця 1, Діаграма 4).

У 2021 році, закінчено кримінальних проваджень по кримінальним правопорушенням, вчинених організованими групами та злочинними організаціями – 499, за статтями: ст. 255 КК України «Створення злочинної організації» – 66; ст. 257 КК України «Бандитизм» – 18 (злочинними організаціями – 1); ст. 115 КК України «Умисне вбивство» – 5 (злочинними організаціями – 2); ст. 187 КК України «Розбій» – 87, в тому числі вчинений злочинною організацією – 5; ст. 186 КК України «Грабіж» – 18 (злочинними організаціями – 1); ст. 189 КК України «Вимагання» – 80 (злочинними організаціями – 15); ст.ст. 262, 263, 263¹ КК України (кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним обігом зброї) – 57 (злочинними організаціями – 15); ст.ст. 305-327 КК України (кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів) – 16, у тому числі у складі злочинної організації – 1; ст. 185 КК України «Крадіжка» – 180 (злочинними організаціями – 9), ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним, шляхом зловживання службовим становищем» – 180 (злочинними організаціями – 7); ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів» – 97; ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» – 32; ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» – 0, ст. ст. 368-370 КК України (кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг) – 33 (див. Таблиця 1, Діаграма 4).

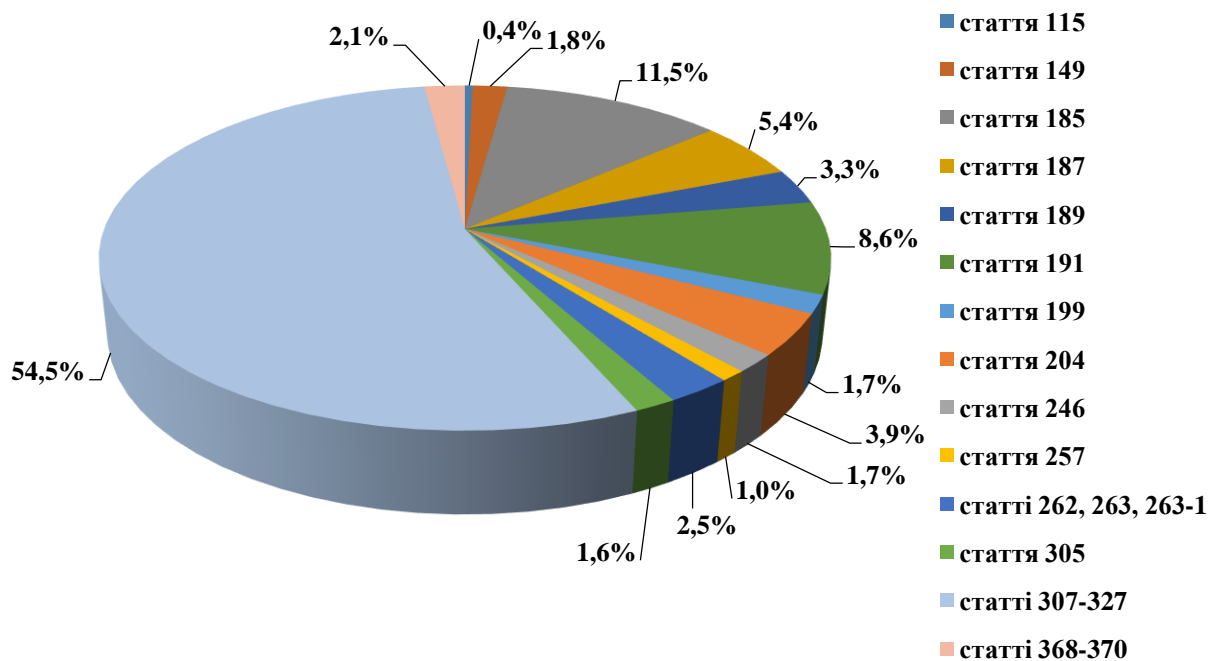
Таблиця 1

Кількість закінчених кримінальних проваджень по кримінальним правопорушенням, вчинених організованою групою чи злочинною організацією

Стаття КК України	Рік					
	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
115	4	2	16	3	3	5
149	0	24	6	10	57	45
185	193	202	139	171	144	180
187	92	81	77	45	55	81
189	16	21	45	58	46	80
191	14	34	221	85	160	180
199	2	3	12	18	78	27
204	14	48	44	47	66	97
246	–	–	–	–	58	78
257	9	14	20	5	17	18
262, 263, 263 ¹	18	12	26	9	77	57
305	39	10	23	25	13	16
307-327	118	312	706	801	1176	1276
368-370	18	7	6	71	32	33

Діаграма 4

Відсоткове співвідношення закінчених кримінальних проваджень по кримінальним правопорушенням, вчинених організованими групами та злочинними організаціями, за 2016-2021 рр.

Одним із результатів кримінально протиправної діяльності організованих груп та злочинних організацій, є настання матеріальних збитків. Зокрема, сума матеріальних збитків, за різні роки, наступна: 2016 рік – 86 495,29 грн.; 2017 рік – 3 177 166,34 грн.; 2018 рік – 517 997,18 грн.; 2019 рік – 1 162 227,90 грн.; 2020 рік – 1 092 792 грн.; 2021 рік – 2 038 545 грн.

У червні 2020 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою», метою якого є «припинення діяльності злочинних спільнот, учасників таких спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності «злочинців у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до створення та функціонування злочинних спільнот»¹. Аналізуючи показники щодо обліку кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 255¹, 255² та 255³ КК України, які були криміналізовані вказаним Законом, можна спостерігати, що за понад півроку дії правових норм таких проваджень досить небагато, при цьому до суду з обвинувальним актом спрямовано лише одне провадження за ст. 255³ КК України. Однак, у 2021 році ситуація значно змінилась (див. Таблиця 2, Діаграма 5).

Так, за ст. 255¹ КК України, у 2020 році показники мали такий вигляд, обліковано – 38 кримінальних правопорушень, з них вручено – 6 повідомлень про підозру. У 2021 було обліковано – 124 кримінальних правопорушення. Кількість кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, склала – 77. Хочемо звернути увагу, що від загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, а саме – 6487, діяння за ст. 255¹ складають майже – 2 %, а відносно кількості всіх вчинених злочинів щодо створення злочинних організацій (ст.ст. 255, 255², 255³, 256 КК України) майже 5–3 %. За ст. 255² КК України у 2020 році обліковано – 2 кримінальних правопорушення, при цьому, жодній особі не вручено повідомлення про підозру. За 2021 рік обліковано – 8 кримінальних правопорушень. Кількість кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, склала – 3. За ст. 255³ КК України у 2020 році було обліковано – 3 кримінальних правопорушення, натомість, у 2021 році – 28. Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру, обліковано – 23. Відносно ст. 255 КК України за 2020 рік обліковано – 92 таких діяння і вручено – 42 повідомлення про

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 04.06.2020 р. № 571-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#Text> (дата звернення 31.05.2022).

підозру. У 2021 році – 173 кримінальних правопорушення обліковано та 76 кримінальних правопорушень у яких особам вручено повідомлення про підозру^{1,2}. Тож, ми можемо побачити, що норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за встановлення та поширення *злочинного впливу*, складає більше, ніж половину від всіх вчинених кримінальних правопорушень щодо злочинних організацій та має своє практичне застосування.

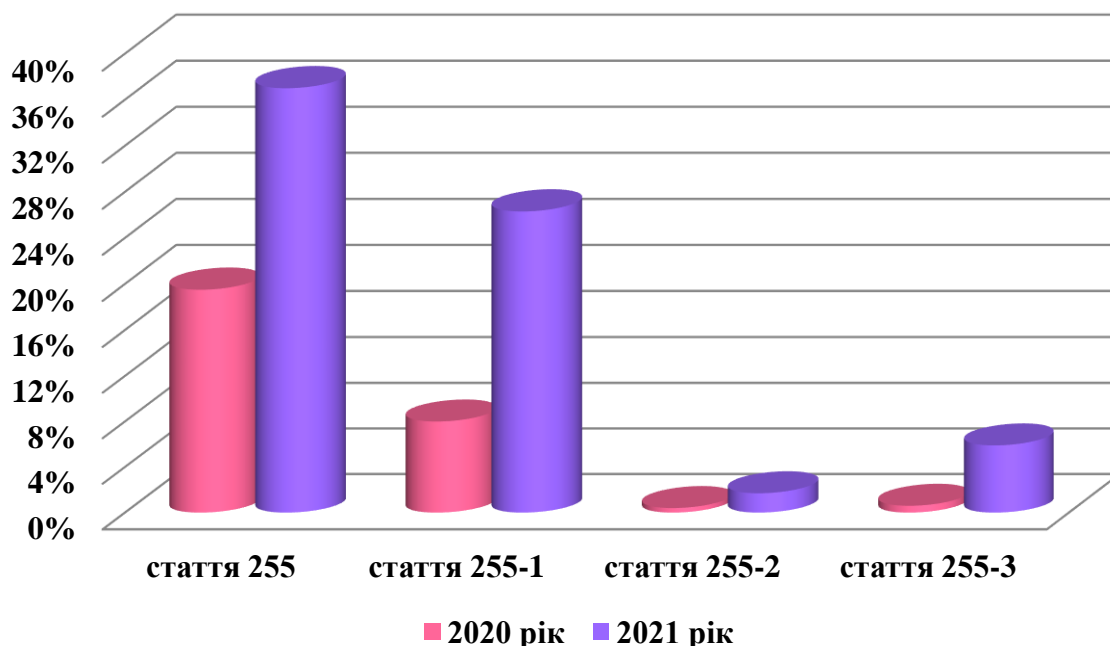
Таблиця 2

Відомості про вчинені кримінальні правопорушення за ст. ст. 255-255³ КК України за 2020-2021 рр.

Стаття КК України	2020 рік	2021 рік
255	92	173
255¹	38	124
255²	2	8
255³	3	28

Діаграма 5

Відсоткове співвідношення вчинених кримінальних правопорушень за ст. ст. 255-255³ КК України за 2020-2021 рік

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2020 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultativih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 27.05.2022).

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultativih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 27.05.2022).

Таким чином, ми можемо побачити як за останні роки змінився розподіл вчинюваних злочинів організованими групами та злочинними організаціями. Так, найменшу кількість склали злочини за ст. 255 КК України. Позитивну динаміку можемо спостерігати щодо розбійних нападів, а от щодо вимагання та незаконного поводження зі зброєю, навпаки, невелике збільшення. Однак, найбільша кількість вчинюваних кримінальних правопорушень організованими групами та злочинними організаціями – це кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Також, можемо побачити значне зростання кількості вчиненого діяння, відповідальність за яке встановлено ст. 149 КК України, що полягає у торгівлі людьми. Слід зазначити, що на відміну від попередніх років, організована злочинність трансформувалась з насильницької, агресивно-насильницької та корисливо-насильницької до злочинності в економічній та промисловій сферах. Вочевидь, найбільшу кількість складає участь та контроль, отримання значної частки прибутку від наркобізнесу.

Трансформаційні процеси організованої злочинності в економічну злочинність знаходять своє відображення у збільшенні кількості кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності (ст. ст. 204, 209, 212 КК України). Отримані результати дослідження статистичних даних щодо розподілу вчинених злочинів у складі організованих груп та злочинних організацій, з урахуванням їх динаміки, ще раз підкреслює необхідність проведення заходів протидії організованій злочинності.

На сучасному етапі розвитку суспільства, зокрема, його технологічної складової, вбачається тісний взаємозв'язок, а в деяких випадках і взаємозалежність, із проявами організованої злочинності. Цифрова економіка активно працює майже у всіх сферах життєдіяльності, зокрема, у хмарних технологіях, Інтернет-банкінгу, у сфері придбання товарів з використанням смартфона, он-лайн консультаціях, тощо. Наявна нормативна база не може забезпечити належний рівень протидії технологічним злочинам. На цьому тлі чисельність вчинених кримінальних правопорушень у сфері ІТ-технологій постійно зростає. Враховуючи викладене, видається доцільним сконцентрувати увагу на таких актуальних питаннях комплексної протидії організованій злочинності у сфері цифрової економіки. Спільний характер проблем протидії злочинності у сфері цифрової економіки як в Україні, так і за кордоном дозволяє зробити висновок про необхідність акумуляції та аналізу позитивного досвіду

зарубіжних країн у цій площині. Злочинність у сфері цифрової економіки має транскордонний характер, а тому заходи щодо протидії такій злочинності передбачають передусім налагодження ефективного міжнародного співробітництва організаційно-правового та технічного характеру. До ефективних засобів протидії злочинності у сфері цифрової економіки можна віднести: перманентну модернізацію програмного забезпечення комп'ютерних систем правоохоронних органів; суцільну інтеграцію заходів посилення інформаційної безпеки на основі новітніх розробок та впровадження сучасних систем захисту інформації; створення відповідної нормативно-правової бази, здатної забезпечити протидію сучасним кіберзагрозам.

За останні роки в світі гостро стоїть питання протидії кіберзлочинності. Розглядаючи КК України у Розділі XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку (ст. ст. 361-363¹ КК України), виявлено, що не передбачено ознаку вчинення суспільно небезпечних діянь організованими групами або злочинними організаціями, тому статистичні данні відсутні, що не дозволяє зазначити реальний стан кіберзлочинності організованих груп або злочинних організацій.

1.3. Трансформаційні процеси в суспільстві та вплив на них організованої злочинності

Необхідно констатувати, що сьогодні суспільство перебуває в дещо розгубленому стані. За даними «Daniel J. Edelman Holdings Inc.» 83 % співробітників у світі занепокоєні втратою роботи, більше половини їх респондентів відчувають втрату поваги та гідності, дві третини занепокоєнні тим, що «підроблені» новини будуть використовуватись в якості зброї, а 60% бояться технологічних змін¹. Кількість конфліктів та протистоянь в суспільстві на різних рівнях зростає, втім рівень довіри до влади знижується. Так, згідно досліджень за 2022 рік уряд та ЗМІ (медіа) втрачають позиції щодо довіри майже у всіх країнах, на відміну від бізнесу та неурядових організацій, при цьому не останньою причиною для цього є «фейки» та поширювана недостовірна інформація².

¹ The evolution of trust. URL : <https://www.edelman.com/research/evolution-trust>.

² Edelman Trust Barometer. 2022 Edelman Trust Barometer. Website. URL : <https://www.edelman.com/trust/2022-trust-barometer>.

Відповідно до досліджень, відображених у Національній доповіді «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії», найважливішими підставами для досягнення людиною високого соціального становища майже кожен другий українець називає «впливові родичі», понад як кожен четвертий – «впливові друзі», приблизно кожен третій – «уміння іноді йти в обхід закону» та «заможні батьки». При цьому за таким самим критерієм «чесність, принциповість» визначає приблизно кожен шостий, «вихованість, гарні манери» та «прагнення і уміння робити людям добро» – менше ніж кожен десятий, а «гарна освіта» та «високий інтелект, здібності» – кожен четвертий та третій відповідно¹.

Сьогодні через взаємопроникнення інформації, знань, культур і технологій, а також взаємодії широкого кола суб'єктів різного рівня виникають підстави для їхньої взаємної зміни на якісному рівні. Зараз навіть «неозброєним оком» можна виявити, що взаємини між соціальними елементами та соціальними системами різного рівня набувають яскраво виражених рис протистояння чи суперництва. Співробітництва чи нейтрального (мирного) співіснування виявляється значно менше або, принаймні, так відчувається людиною, залученою до соціально-економічних чи політичних процесів. У силу таких тенденцій та взаємного впливу, соціальні системи можуть трансформуватися, успадковуючи та набуваючи тих рис та образів дії (моделі поведінки), які не узгоджуються зі стандартами дотримання прав, свобод та інтересів людини й інших учасників відносин. До таких припущень нас також підводять процеси еволюції живих організмів, у яких «приживаються» ті риси та структурні елементи, які забезпечують суттєве виживання, особливо у несприятливому середовищі. Сьогодні стає очевидним, що суперництво, конфлікти та нетерпимість, викликані різними думками чи світоглядами, стають звичним явищем на різних рівнях існування соціальних систем². Питирим Сорокін несумісність цінностей визнавав причиною масштабних соціальних конфліктів і стверджував, що «коли їхня єдність, засвоєння і гармонія слабшають, особливо коли це відбувається раптом і відразу, збільшуються шанси міжнародної чи громадянської війни». Головною ж «причиною чи

¹ Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь / ред. кол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Ю.Ж. Шайгородський та ін. ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. К. : НАН України, 2016. С. 14-19. URL : http://nbuviar.gov.ua/images/nauk-mon/Cuvilizacijnyuy_vubir_Ukrainu.pdf. (дата звернення 29.05.2022).

² Kramarenko Yu. Ibid. P. 66-67..

основою, внутрішнього соціального миру» він називав «наявність у суспільстві цілісної, такої, що твердо увійшла у життя системи основних цінностей і відповідних норм поведінки», при цьому «основні цінності різних частин та членів суспільства повинні бути по суті гармонійними з цією системою та один з одним»¹.

Під цінностями можна розуміти «сформовані переконання (ствердження), які відображають ставлення до явищ і категорій як значущим і визначають поведінку індивіда чи соціальної групи. Переконання це висновки (умовиводи) у формі тверджень, які придбані індивідом чи соціальною групою у процесі життєдіяльності. Переконання формуються «шляхом навіювання (самонавіювання) і навчання (навчання і виховання ззовні чи в результаті особистого досвіду)². Цінності формуються під впливом комунікативного впливу оточення та взаємодії зі світом, а отже – виникає питання: «Чи мають можливості впливу на цінності злочинні спільноти, і якщо так, то які його межі?».

Перш ніж давати відповіді на ці питання, необхідно з'ясувати, що саме визнавати цінностями або ж за якими критеріями їх визначати.

Враховуючи широкість розуміння і тлумачення зазначених категорій, для визначення цінностей (відношення до них), можна взяти «соціально корисні» критерії, викладені у Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року. У статті 1 цього документа вказується на те, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» і «повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства». У зв'язку з цим цінності можна розглядати з позиції їхнього співвідношення з категоріями, які за своєю суттю відповідають цим положенням. Зазначена позиція характеризує ставлення індивідів та соціальних груп до наступних категорій.

1. До *ієрархічності соціальних статусів* – як винятковості, переваги або привілейованості одних суб'єктів по відношенню до інших (домінування та підпорядкування), що тягне за собою зневажливе чи нетерпиме ставлення один до одного чи протиставлення, наприклад «свій-чужий».

2. До *примусової експлуатації інших* – як допустимості використання індивідів чи груп проти їхньої волі шляхом обману чи примусу, тобто по суті, до самоствердження за рахунок інших.

3. До *експансії* – як заволодіння (захоплення) тим, що належить

¹ Сорокин Питирим. Причины войны и условия мира. URL : <https://pitirim.org/index.php/publications-pitirim-sorokin/publications-pitirim-sorokin/articles-by-pas-russian> (дата обращения 30.05.2022).

² Kramarenko Yu. Ibid. P. 67-68.

іншим чи може належати невизначеному чи необмеженому колу учасників правовідносин.

У такому сенсі цінності, що стверджують або навіть допускають ієрархічність, експлуатацію та експансію у своїй сукупності, можна трактувати як протиправні цінності, а переконання, які їх обґрунтовують та підтримують як протиправну (злочинну) парадигму, що призводить до прояву дій, що посягають на права, свободи та інтереси учасників правовідносин¹.

Необхідність узагальнення відношення до таких категорій цінностей зумовлена кількома чинниками. По-перше, розвиток та доступність комунікаційних технологій та інструментів впливу на громадську думку та процеси створюють передумови для їх масового використання. По-друге, тим, що у свідомості окремої особистості та соціуму поняття «норма» (соціальна норма) тісно пов'язана з переважною більшістю (поведінкою більшості). Так, соціальну норму визначають як «загально визнане правило, зразок поведінки або дії», завдяки якому «забезпечується впорядкованість, регулярність взаємодії індивідів та груп», а «масштаб дії визначається рамками групи, що визнає їх, або організації та способом інституалізації»². По суті, сприйняття індивідом або соціальною групою поведінки свого оточення, як «поведінки більшості», може бути реальним або завдяки ЗМІ та іншим платформам поширення інформації ілюзорним. У свою чергу більшість або ілюзія більшості можуть породжувати як наслідувачів і послідовників, так і тих, хто в силу конформізму чи інших причин вважатиме прийнятність поведінки, яка виявляється (а по суті нав'язується) більшістю (або меншістю). Це може спричинити деяку «ланцюгову реакцію» у суспільстві та спотворити існуюче уявлення про норму поведінки, характерну для правової держави та громадянського суспільства. Тут природно припустити, що абсолютне прийняття суспільством таких спотворених норм навряд чи можливе, але цього не потрібно, особливо в умовах авторитарного режиму, а також існуючих технологій та засобів підтримання правопорядку, який не завжди може бути «правовим»³.

Незалежно від масштабів соціальної групи формування ідеалів і цінностей суспільства, поєднання їх із безпосередніми цілями окремої групи осіб, завжди здійснювалося цілком певними суб'єктами

¹ Kramarenko Yu. Ibid. P. 68-69.

² Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов, 1983. С. 441.

³ Kramarenko Yu. Ibid. P. 69.

(суб'єктами впливу, акторами), способами (методами) та засобами (інструментами). Основне суперництво між суб'єктами впливу відбувається не лише за ресурси, а й за контроль за способами та інструментами впливу на суспільство. Це має природне походження, оскільки можливість управління соціальними явищами та процесами з прогнозованістю результатів залежить від ступеня володіння такими засобами та технологіями»¹. Так, М. Фуко характеризував дискурс «не просто те, через що являють себе світові битви та системи підпорядкування, а й те, заради чого борються, те, чим борються, влада, якою прагнуть завладіти»². Протягом попередніх століть ці моделі управління не зазнавали суттєвих змін, а суб'єкти були практично незмінними. Сьогодні, як вказує М. Наїм, внаслідок «революцій множинності, мобільності та ментальності» кинуте виклик «традиційній моделі влади». Дії влади у вигляді «чотирьох каналів» (сили, зводу і правил, реклами (переконання), винагороди) «обходяться все складніше і дорожче»³.

Вищевказане дає підстави для перегляду існуючих детермінант злочинної поведінки, особливо їх соціальних складових. Сьогодні організовані злочинні спільноти цілком можна розглядати як одного з акторів на будь-якому рівні. До суб'єктів впливу також можна віднести аналітичні центри, установи системи освіти та науки, блогерів, а також тих, хто здатен доносити (або нав'язувати) певну інформацію конкретним споживачам. Суб'єкти організованої злочинності також беруть участь у таких процесах – починаючи від «розкручування бренду залякування»⁴, закінчуючи дискредитацією влади та посадових осіб, а також тих, хто перешкоджає їхній діяльності. Як вказують останні спостереження Європолу, суб'єкти транснаціональної організованої злочинності мають у своїй структурі легальні бізнес-структури, а також широке коло професіоналів, які обслуговують та забезпечують їхню діяльність⁵. Це дає їм додаткові можливості впливу на громадську думку та процеси. Цілком можливо припустити, що ними широко використовуються створені або контрольовані некомерційні чи

¹ Kramarenko Yu. Ibid. P. 70.

² Мишель Фуко. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / Перевод с французского, комм. и послесл. С. Табачниковой, 1996. С. 52.

³ Мойзес Наим. Конец власти. От залов заседаний до полей сражений, от церкви до государства. Почему управлять сегодня нужно иначе. 2016. 512 с.

⁴ Джон Дикки. Cosa nostra: история сицилийской мафии / пер. с англ. А. Башкирова и Ю. Яблокова, под ред. К. Королева, 2007. 512 с.

⁵ European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA). 2021. URL : https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/socta2021_1.pdf.

неурядові організації, ЗМІ, блогери та інші медійні чи публічні особи, які навмисно, з наслідування або навіювання, транслюють протиправні цінності або «блатну» мораль у суспільство.

Усі суб'єкти впливу перебувають у взаємодії та впливають один на одного. Їх відносини можна охарактеризувати кількома поняттями: опозиція, співпраця, суперництво та незалежність. *Опозиція* (протистояння, конфлікт) – це стан взаємодії, у якому досягнення результату одним виключає результативність для іншого («гра з нульовою сумою»). Виграш передбачає примусову (насильницьку) експлуатацію того, хто програв або його знищення. *Співробітництво* – це взаємодія, при якій спільна узгоджена діяльність істотно збільшує цінність результату для всіх учасників відповідно до їх очікувань. Така взаємодія допускає нерівну взаємну експлуатацію, яка для учасників є очевидною, добровільною та мінливою. *Суперництво* (конкуренція) – взаємодія, при якій досягнення результату одним, зменшує цінність результату для іншого чи інших, але не виключає її. Можливе ранжування цінності результату для переможців. Експлуатація має переважно завуальований характер. *Незалежність* – це відсутність взаємного впливу на результативність (цінність результатів) діяльності інших учасників відносин¹.

Кожен із цих акторів транслює (декларує) у суспільство певні цінності, які, з урахуванням зазначених вище критеріїв (ієрархія, експлуатація та експансія), цілком можливо узагальнити. Результати цього узагальнення вказані в *Таблиці 3* «Категорії, які транслюються акторами», де під знаком «-» розуміється заперечення, а під «+» ствердження відповідної категорії. Звісно, буде некоректним робити висновки про абсолютність і загальність такої трансляції цінностей, оскільки, наприклад, різноманіття релігій і релігійних течій, а також інформація про них не дозволяють робити категоричні висновки. Така сама ситуація і з іншими суб'єктами впливу. Але, тим не менш, цілком можливо позначити найбільш характерні риси.

¹ Kramarenko Yu. Ibid. P. 73.

Таблиця 3

Категорії, що транслюються акторами

Актори	Трансльовані категорії		
	Ієрархія	Експлуатація	Експансія
Уряд (держава)	–	–	–
Система освіти	–	–	–
Релігійні організації	+	–	–
Бізнес	+	–	+
Неурядові організації	–	–	–
ЗМІ	–	–	–
Злочинні спільноти	+	+	+

Як видно з таблиці, найбільша схожість у декларованих цінностях проявляється між бізнесом та злочинними спільнотами, при цьому може спостерігатися деяка «спорідненість» із релігійними організаціями. Крім вищезазначеного, ці суб'єкти виявляють схожість і у внутрішньому управлінні¹.

Схожість за своєю сутністю злочинних спільнот та бізнесу, а також прагнення організованої злочинності до накопичення та легалізації накопиченого через створення бізнес-структур не викликає сумніву. Різниця полягає фактично лише у способах досягнення бажаного. Злочинність застосовує насильство, яке є легітимним лише з боку держави. Здатність до навчання та адаптація злочинних угруповань дає підстави вважати, що подальший розвиток і зростання злочинних угруповань відбуватимуться за аналогією саме з бізнесом. Для бізнесу ключовим є зростання, яке досягається декількома основними шляхами: «створенням альянсів, органічним розвитком та придбанням (злиттям та поглинанням)»². Отже, злочинні спільноти дотримуватимуться таких самих стратегій. Цілком можливо, що через агресивність і високий рівень конкуренції злиття та поглинання будуть найбільш поширеними

¹ Kramarenko Yu. Ibid. P. 73-74.

² Тони Гранди. Слияния и поглощения. Как предотвратить разрушение корпоративной стоимости, приобретая новый бизнес / Т. Гранди, пер. с англ., 2008. С. 11-19.

та характерними для злочинних спільнот. Непрямими свідченнями таких процесів можуть бути сплески рейдерства, громадський тиск на владу з окремих (приватних) приводів, збройні конфлікти між окремими угрупованнями чи «виборча» боротьба зі злочинністю правоохоронних та інших державних органів тощо. Неважко помітити, що конфлікт, це не тільки природний стан для злочинних угруповань (як і суперництво), а й ефективний інструмент роз'єднання своїх конкурентів на різному рівні. Тому, створення конфліктних ситуацій, особливо у сфері міжнародного співробітництва, зокрема, в правоохоронних органах є пріоритетним напрямком для злочинних угруповань.

Тут також слід зазначити, що в міру зростання та розвитку злочинних угруповань їм все більше і більше буде необхідний позитивний відгук суспільства, а також послідовники та професіонали, які забезпечують їхню діяльність. У цьому сенсі слід звернути увагу на те, що, по суті, інтереси та потреби бізнесу, пов'язані з науковими розробками у сфері поведінки та психології людини, зробили ривок для реклами та технологій цільового впливу на споживачів. У цьому контексті організована злочинність не буде винятком і слід очікувати хвилі нав'язування саме протиправних цінностей та переконань на певні цільові аудиторії. Це може відбуватися як за допомогою радикальних релігій чи ідеологій, гіпертрофованих патріотизму чи національних інтересів, так й іншими, більш витонченими способами інформаційного впливу. В організованій злочинності, порівняно з іншими акторами, є суттєва конкурентна перевага, пов'язана з постійним перебуванням у підпіллі та необхідністю мімікрії¹. Спираючись на роботи, присвячені історії та тенденціям організованої злочинності, цілком обґрунтовано можна припустити, що її досвід у цих питаннях суттєво збагатився як за рахунок співпраці зі спецслужбами², так і припливу професіоналів під час кризових явищ, що звільнили масу висококваліфікованих фахівців³. Такі умови створюють сприятливий ґрунт для прихованого просування цінностей та культури, що зручні для злочинних угруповань. Хоча бізнес, як вільну, цілеспрямовану діяльність для отримання прибутку та інших соціально корисних результатів, не можна ототожнювати зі злочинними спільнотами і відносини їх можна охарактеризувати швидше як конкуренцію чи опозицію, проте особливо для представників великого бізнесу співпраця зі злочинними спільнотами може мати сенс, хоч і в

¹ Kramarenko Yu. Ibid. P. 73-74.

² Джон Дикки. Указ. соч.

³ Foreign Affairs Mafia States Organized Crime Takes Office / By Moisés Naím. May/June 2012. URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/2012-04-20/mafia-states>.

короткостроковій перспективі. Це може бути викликано бажанням подолати опір чи перешкоди, що створюються урядом чи суспільством з тих питань, які становлять для них особливу матеріальну цінність, наприклад, робота екологічно шкідливого виробництва, порушення умов праці, ухилення від оподаткування тощо¹.

Для злочинних угруповань держава це, перш за все, об'єкт експлуатації, а посадові особи органів влади та місцевого самоврядування, як і публічні особи, що заохочують до «злочинної моралі», – засіб, за допомогою якого можна досягати бажаного. Д. Діккі стверджує, що «мафія зовсім не є альтернативним урядом: вона існує, проникаючи в державні структури та використовуючи силу та слабкість держави у власних інтересах»². Суспільство у цьому контексті для організованої злочинності має такий самий сенс. При цьому суб'єктам організованої злочинності не потрібна влада, їм потрібна можливість прогнозованого впливу на владу. Щодо цього вони також близькі до бізнесу, особливо великого, якому важко обійтися без державної підтримки. Тут, однак, слід відокремити організовані злочинні групи від терористичних організацій. Для таких організацій держава сприймається як основний конкурент чи опозиціонер. У цьому контексті злочинні спільноти можуть вступати в опозицію (конфлікт) із терористичними організаціями, що захопили владу. Особливо це буде в тих випадках, коли режим влади можна охарактеризувати, як авторитарний. Як показує історія (наприклад, Італія в період Муссоліні, СРСР у довоєнний та післявоєнний період) в авторитарних державах із сильною концентрацією влади організована злочинність істотно втрачала свої позиції та підтримку у суспільстві.

Взаємодія інших суб'єктів впливу зі злочинними спільнотами може бути побудована у будь-якому форматі. Проте слід зазначити, що ймовірність опозиції буде присутня завжди, оскільки їх цінності та цілі можуть бути схожими, але не спільними, а способи їх досягнення суттєво відрізняються. З неурядовими (громадськими) організаціями та ЗМІ опозиція вірогідніша, оскільки їх відносять до «сторожових псів суспільства». Співпраця або взаємна лояльність може мати місце за умови спільної опозиції до уряду (за схожістю мети), або їхньої пов'язаності між собою.

Щодо взаємодії системи освіти зі злочинними спільнотами необхідно відзначити два ключові моменти. По-перше, сильна і впливова на молодь система освіти для організованої злочинності вкрай

¹ Kramarenko Yu. Ibid. P. 76.

² Джон Диккі. Указ. соч.

небезпечна, і тут може спостерігатися дискредитація науки, навчальних закладів, методів навчання тощо. По-друге, молодь є цільовою аудиторією, вплив на яку має сенс у перспективі для більшості акторів. Тому може спостерігатися як створення молодіжних організацій, які, співпрацюючи з установами освіти, братимуть участь у вихованні, нав'язуючи свої цінності, так і просування платформ для залучення неповнолітніх у протиправну чи антисоціальну діяльність. Декларовані принципи та цінності таких організацій і платформ істотно відрізнятимуться від реально здійснюваних¹.

Таким чином, в силу суттєвого розвитку технологій, який, фактично, випереджає розвиток та укріплення моральних цінностей, а також зростання кількості суб'єктів, які змагаються за увагу суспільства, організована злочинність має реальні можливості для впливу на суспільні процеси різного рівня. Зараз ініціатива у цих питаннях знаходиться переважно у органів державної влади та бізнесу, але її перехоплення є питанням часу, оскільки останні самі не позбавлені впливу на них злочинних організацій, що розгалужені по всьому світові. Незалежно від технологій та професіоналізму, повністю приховати наміри та характерну модель поведінки практично неможливо, тому своєчасне розпізнання цінностей суб'єктів впливу є першочерговим завданням інститутів громадянського суспільства. Аналіз активно включеного у суспільні процеси суб'єкта з погляду цінностей (відношення до ієрархії, експансії та експлуатації), цілей та способів їх досягнення, які виявляються у найбільш характерних моделях поведінки, дає можливість визначити ставлення такого суб'єкта до основоположних принципів співіснування людей та суспільств. Тобто вчасне встановлення прихильності до «злочинної парадигми» дозволить нейтралізувати або ж мінімізувати їх вплив.

Цінності визначають не тільки ідеали, принципи та міру для соціальних відносин. Вони визначають ставлення суспільства до правомірної і неправомірної поведінки, а це, в свою чергу, є позитивним чи негативним підкріпленням для подальшої поведінки учасників правовідносин. Відсутність засудження або, тим більше, заохочення, порушення прав, свобод та інтересів конкретної людини або інших учасників суспільних відносин, незалежно від їх обґрунтування, може спричинити сприйняття правопорушення за норму.

Нівелювати негативний вплив злочинних спільнот на громадську думку та формовані ними цінності можливо лише за умови консолідації

¹ Kramarenko Yu. Ibid. P. 76-77.

державних та громадських інститутів на національному і міжнародному рівнях. Діяльність держави та інститутів громадянського суспільства має бути спрямована переважно на створення альтернатив для реалізації можливостей учасників взаємовідносин, у тому числі тих, хто з різних причин став на шлях вчинення правопорушень. Акцент лише на подоланні чи заборонах, особливо у некоректній формі може викликати протест у суспільстві та підживлювати вплив злочинних угруповань, основна діяльність яких побудована саме на протиставленні.

1.4. Характеристика, стан та тенденції організованої злочинності

Щоб мати можливість впливу на будь-яке явище чи об'єкт з метою досягнення певного визначеного результату необхідним є розуміння їх суті та закономірностей, за якими вони змінюються. Для цього слід зупинитися на окремих характеристиках та сучасних тенденціях організованої злочинності.

Незважаючи на вивчення цього явища та тривалу боротьбу з ним, організована злочинність залишається малодослідженим явищем. Фахівцями констатується складність визначення об'єктивних її масштабів, для чого рекомендують об'єднувати відомості про неї з різних джерел – офіційних і наукових даних, журналістських розслідувань та інших витоків інформації в громадянському суспільстві. Сьогодні організовані злочинні організації та спільноти у всьому світі внаслідок процесів глобалізації стають більш пов'язані між собою.

Вказана проблема ускладнюється також тим, що природа транснаціональної організованої злочинності та організованої злочинності на національному рівні постійно змінюється. За припущеннями фахівців майбутні тенденції організованої злочинності будуть формуватися під впливом глобальних змін в таких областях, як демографія, міграція, урбанізація, конфлікти та економіка¹. До основних тенденцій сьогодні відносять:

- організовані злочинні організації та спільноти у всьому світі внаслідок процесів глобалізації стають більш пов'язані між собою та все більше набувають характеру транснаціональності;
- в транснаціональній організованій злочинності беруть участь як високоструктуровані, так і слабоструктуровані організації, при цьому

¹ Белая книга о транснациональной организованной преступности. Совет Европы, 2015 г. 56 с.

переважає думка, що перші програють останнім;

– традиційні ієрархічно організовані злочинні групи в умовах тиску з боку правоохоронних органів виробили «клітинну структуру», аналогічну тій, яка спостерігається у терористичних груп і складається з невеликих мереж, які проводять роботу, що раніше виконували більш жорсткі структури;

– завдяки розвитку технологій, засобів комунікації та обміну інформацією і знаннями, злочинні організації не тільки отримали більше можливостей для обміну «злочинним досвідом», а й стали отримувати такий досвід від терористичних організацій, з якими вони все більше починають співпрацювати або перетворюватись одна в одну, внаслідок чого відмінність між ними іноді зникає;

– технологія є ключовим компонентом більшості злочинних дій, що здійснюються організованими злочинними групами в ЄС;

– безпрецедентна міра гнучкості, що проявляється особливою легкістю, з якою злочинці пристосовуються до змін у суспільстві¹.

За даними Європолу (SOCTA 2021) у злочинних мережах, що діють в ЄС вбачаються такі показники:

– близько 40% залучені в торгівлю нелегальними наркотиками;
– близько 60% використовують насильство як частину свого кримінального бізнесу;

– використання корупції та зловживання законними бізнес-структурами є ключовими рисами серйозної організованої злочинності в Європі, при цьому дві третини злочинців регулярно вдаються до корупції;

– більше 80% кримінальних мереж використовують легальні бізнес-структури².

З огляду наведеного слід зауважити, що «мережева» побудова злочинних організацій ускладнює як процес їх виявлення, так документування і доказування їх злочинної діяльності.

Сьогодні культуру злочинних співтовариств часто називають «субкультурою», але дане поняття не відображає реального стану справ. Злочинність має свою знакову систему розпізнавання (мова, жести, татування), ритуали і правила («кодекси честі», «поняття»),

¹ Крамаренко Ю. М. Окремі питання використання світового досвіду боротьби з організованою злочинністю у діяльності правоохоронних органів України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (111). С. 256-263.

² European Union Serious And Organised Crime Threat Assessment. URL : <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment/>

найчастіше чітко позначену територію або сферу діяльності, соціальну траєкторію (соціальний ліфт) всередині системи, авторитети і образи для особистісних орієнтирів, ідентифікацію власної приналежності до групи, усталені моделі поведінки для вирішення поточних ситуацій і проблем. Це дає можливість говорити про формування злочинного світогляду («злочинної парадигми»), який потенційно може поширюватися на все суспільство, а отже видозмінювати суспільну мораль та цінності. У центрі такого світогляду знаходиться опозиція до легітимної влади, домінування та особисте збагачення за рахунок інших. Основою для такого світогляду може служити будь-яка ідеологія, релігія або національні традиції чи цінності, які інтерпретовані і адаптовані під цілі злочинного співтовариства.

Організована злочинність це складне явище, на виникнення і розвиток якого впливає велика кількість чинників. Як показують дослідження кримінологів, криміналістів і фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності до причини виникнення організованої злочинності можна віднести такі.

1. Помилки при регулюванні економічних відносин, наявність тіньової економіки.

2. Майнове розшарування суспільства, низька зайнятість, безробіття, втрата громадянами гарантій працевлаштування.

3. Низький інтелектуальний і моральний рівень суспільства, соціальна нестабільність і відсутність соціального контролю.

4. Послаблення ролі держави та органів державної влади.

5. Низька якість кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

6. Лояльне ставлення суспільства до протиправної поведінки.

7. Наявність значної частки в суспільстві осіб, які вчинили злочини і правопорушення¹.

Фахівцями в сфері оперативно-розшукової діяльності вказується, що «кримінальне середовище організовується з єдиною метою – здійснити швидке накопичення великих злочинних доходів і легалізувати їх для обігу. Ставка на бізнес, нехай навіть злочинний, ставить організовані злочинні формування в положення економічних організацій»².

Організовану злочинність зазвичай розглядають з вкрай негативних позицій, але, як вдало підмічено, «логіка зазвичай відсутня в

¹ Yurii Kramarenko. Organized crime as a social system. *Characteristics and trends Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Volume 1 (1). P. 104-116.

² Ibid.

міркуваннях спостерігача, а не в поведінці того, за ким спостерігають». Визнаючи негативні наслідки цього соціального явища, слід також визнати, що поява будь-якої соціальної системи є відгуком на очікування і способом задоволення деяких запитів самого суспільства або його певної частини. По суті, будь-яка створена людиною соціальна система є інструментом для досягнення цілком певних результатів, отже і боротьба із організованою злочинністю полягає передусім в усуненні чинників, що її породжують або ж стали передумовами її розвитку та удосконалення.

Сьогодні існують різні класифікації організованих злочинних співтовариств в залежності від ступеня організованості, сфер або масштабів діяльності. В кримінології до загальних ознак організованих злочинних формувань відносять: корисливі цілі; участь в групах значного числа осіб; стійкість, згуртованість; внутрішня дисципліна; масштабність злочинної діяльності; наявність функціональної ієрархічної структури; створення власної системи захисту, корупційні зв'язки; інвестування частини доходу в легальні економічні структури (відмивання грошових коштів); озброєність і технічна оснащеність; наявність міжрегіональних, міждержавних зв'язків з аналогічними злочинними організаціями; високий злочинний професіоналізм учасників, переважання в їх поведінці злочинної субкультури¹.

У криміналістиці до таких ознак відносять: стабільність особового складу; норми поведінки та ціннісну орієнтацію; наявність лідера й, іноді, опозиціонера; рольову диференціацію; жорстку дисципліну; конспіративність; координацію; орієнтованість на вчинення злочинів; «злочинний досвід і досвід спілкування з правоохоронними органами»; вироблення і засвоєння способів приховування злочинів; створення блоків захисту і прикриття; корумповані зв'язки².

В оперативно-розшуковій діяльності виділяють також рівні діяльності злочинних формувань – індивідуальний, груповий, корпоративний³.

За висновками фахівців способами досягнення мети злочинної діяльності є «мережування», маскування, дестабілізація та компрометація правоохоронних органів, органів влади та громадянських інститутів⁴. Так, за даними Європолу серцевину злочинної мережі складають управлінські рівні та «польові ділки», що

¹ Yurii Kramarenko. Ibid. P. 106.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid. P. 107.

оточені фахівцями, які забезпечують діяльність, при цьому майже 60% злочинних груп вдаються до корупції, а понад 80% злочинних мереж використовують легальні бізнес-структури¹.

Отже, основними способами досягнення результатів для злочинних співтовариств є вимагання (погрози і насильство), створення мереж, груп впливу, підтримки, мобілізації тощо, корупція (підкуп з метою захисту або доступу до ресурсів), дезінформація (відволікання уваги), провокація (встановлення слабких сторін або виснаження противника), проникнення у легальні сфери діяльності, правоохоронні органи та органи державної влади.

Діяльність злочинних спільнот спрямована на їх «включеність» (залучення) в суспільні процеси і контроль за:

1) інформацією і засобами комунікації між соціальними системами;

2) ресурсами, технологіями та їх обігом;

3) змінами в соціально-економічному житті суспільства та держави (дослідник італійської мафії Джон Діккі вказує, що представники організованої злочинності «ніколи не відгороджувалися від змін, вони просто ставили собі за мету спрямувати їх у потрібне русло»)².

Окремо слід звернути увагу, що організовані злочинні групи можуть не мати чітко вираженої корисно-насильницької спрямованості або ж не застосовувати виключно фізичне насилля для подолання спротиву потерпілих чи заволодіння майном. Сьогодні, завдяки проникненню представників злочинних угруповань до влади, правоохоронних органів або ж наявності впливу на них, дозволяють застосовувати інші заходи впливу щодо потерпілих – перевірки, кримінальні провадження тощо. Фактично організована злочинність представлена різними «гравцями», що конкурують між собою і які мають власні характерні моделі поведінки. Аналіз публікацій та матеріалів журналістських розслідувань в Україні дозволяють виділити кілька форм організованої злочинної діяльності за моделями щодо застосування ними насилля.

1. Корисно-насильницькі угруповання, які в переважній більшості застосовують фізичне та психічне насилля для досягнення злочинного результату. Можуть бути як самостійними злочинними угрупованнями,

¹ European Union Serious And Organised Crime Threat Assessment. URL : <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment>

² Джон Диккі. Указ. соч.

так і частиною («силовим блоком») більшої організаційної структури. Серед членів таких угруповань переважають представники бойових видів спорту, правоохоронних органів та військовослужбовців. Так, у 2021 році було затримано групу, що спеціалізувалася на розбійних нападах, організатором якої був колишній співробітник СБУ¹.

2. Угруповання, що здійснюють «бізнес на вадах» та інших сферах «кримінального бізнесу». Їх діяльність зосереджена на торгівлі наркотичними засобами, проституції, торгівлі людьми тощо. Насилля та погрози застосовуються переважно для «підтримання» та «захисту» від конкурентів чи викриття такого злочинного бізнесу. Потенційними жертвами таких груп є переважно особи, що в силу необізнаності чи інших причин, були втягнуті у сферу їх діяльності.

3. Угруповання, що отримують прибуток за рахунок заволодіння державними та комунальними коштами і майном або використовують «фінансові схеми». Такі «схеми» можуть стосуватись і як ухилення від сплати податків, так і створення посередницьких структур, що збагачуються за рахунок діючих суб'єктів господарювання. Такі групи намагаються уникати прямого застосування фізичного насилля та приховувати свої зв'язки. Для впливу на потерпілих та своїх конкурентів ними застосовуються замовні публікації у ЗМІ, «публічне цькування», тиск громадськості або ж використовуються представники влади, з якими у таких угрупованнях найтісніший зв'язок. Такі групи без власних ЗМІ, громадських організацій та своїх представників в правоохоронних органах та органах влади фактично існувати не можуть.

Логічно, що корупційні зв'язки найбільш необхідні для двох останніх видів угруповань. Сьогодні фактично відбувається еволюція організованої злочинності від корисно-насильницької спрямованості до «бізнесу на державі та суспільстві». В цьому контексті доречним буде пригадати слова Ч. Беккарія, який вказував на те, що «більш зухвалі злочини, менш небезпечні для держави, ніж ті, в яких проявляється нищість людської натури»². Тут можна припустити, що корупція стала тим чинником, який суттєво змінює «ландшафт» та сутність організованої злочинності. Підтвердження цього припущення можна побачити при здійсненні ретроспективного аналізу організованої

¹ ЕксСБУшник організував банду, яка нападала на суддів і чиновників. Українська правда. Публікація від 26 липня 2021 року. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2021/07/26/7301763/>.

² Чезаре Беккарія. О преступлениях и наказаниях / пер. с итал. К. : Ин Юре, 2014. С. 215.

злочинності на терені колишнього СРСР.

Слід відзначити, що основною поєднуючою силою для злочинних груп та організацій були їх лідери – ватажки, «авторитети», «вори в законі». За дослідженнями фахівців «вори в законі» виникли приблизно в 20-30 роки минулого століття. До основних норм «воровського закону» на той час можна віднести такі:

- підтримувати беззавітно воровські «ідеї»;
- заборонялося займатися суспільно корисною працею, мати сім'ю, підтримувати зв'язок із родичами;
- заборонялося вступати в контакти зі співробітниками правоохоронних органів (крім випадків, пов'язаних зі слідством та судом), виступати як потерпілий або свідок, визнавати вину в скоєнні злочинів, отримувати будь-яку допомогу від держави або її офіційних представників;
- виявляти чесність по відношенню до членів спільноти (тобто до інших «ворів»), «вор» не міг образити або вдарити собі подібних, що не стосувалося осіб, які не входять до спільноти;
- стежити за «порядком» у місцях позбавлення волі, встановлювати владу «ворів»;
- залучати до свого середовища нових членів у складі молоді;
- не рекомендувалося вникати у питання політики, читати газети;
- не займатися громадською діяльністю, виконувати будь-яку роботу, спрямовану на посилення режиму утримання, обіймати в зоні адміністративно-господарські посади;
- не служити в армії, не брати від влади до рук зброю, не захищати інтереси держави;
- вміти грати в азартні ігри, у разі програшу вчасно розплатитися, не програвати свою пайку і не вигравати її в інших;
- не дозволялося вчиняти такі злочини, як вбивство, якщо це не стосувалося захисту «воровського співтовариства» або честі «вора», хуліганства, зґвалтування;
- бути принциповим до «ворів», які порушили «воровську ідею»¹.

Фахівці виділяють чотири періоди, «усередині яких простежуються якісні особливості кримінального лідерства»². Перший

¹ Монахов В.И. Группировки воров-рецидивистов и некоторые вопросы борьбы с ними / В.И. Монахов., 1957. 79 с.

² Клейменов М.П., Корнєєв Д.В. Кримінальні лідери вчора та сьогодні. URL : <https://www.twirpx.com/file/2766517/> (дата звернення 29.05.2022).

період – постреволуційний (1917-1929 рр.) полягає в тому, що в цей час здійснюється цілеспрямоване насильницьке знищення і декласування цілих верств населення (дворянства, офіцерства, козацтва та ін.). Частина декласованих елементів влилася в кримінальне середовище, що сприяло якійсь її зміні – ідеологізації воровського «руху», появи так званих ідейних злодіїв. У літературі того часу робився такий опис чинників: «Представники буржуазних верств, чиновництва, міщанства («колишні»), які не побажали співпрацювати з Радянською владою, продовжували паразитичний спосіб життя за рахунок скоєння злочинів, не мали злочинних навичок, не знали тонкощів воровських звичаїв. Але вони були грамотніші і розвиненіші, мали ініціативу та організаторські здібності. Щоб виправдати своє падіння, деградацію хоча б у власних очах, вони стали пристосовувати традиції старих «уголовників» до становища, що склалося. Визнати себе звичайними злочинцями вони не хотіли. Під свою злочинну сутність вони стали підбивати ідеологічне підґрунтя, яке полягало в тому, що вони нібито не просто карні злочинці, а ідейні противники Радянської влади, які не бажали працювати на державу. У кримінальному середовищі з'явилася ціла каста, яка стала вважати себе «білою кісткою» і підкорялася своїм «законам»¹.

Другий період – «радянського (сталінського) тоталітаризму» (1930-1959 рр.). В цей час, як стверджують фахівці, кримінальні авторитети не мали «жодної влади на волі: вона обмежувалася територією «малін». Більш впевнено вони почувалися у місцях позбавлення волі тому, що це відповідало інтересам тоталітарного режиму»². Проте за твердженнями М. П. Клейменова та Д. В. Корнеєва воровське співтовариство «в аналізований період не було однорідним. Воно розколювалося як зсередини, так і під впливом зовнішніх змін». З погляду виникнення та розвитку внутрішніх суперечностей у кримінальному середовищі вони виділяли два фактори: «Перший – поява в таборах «польських» ворів після встановлення радянської влади в Прибалтиці, Західній Україні та Західній Білорусії. Другий – повернення в зони після засудження за скоєні злочини «автоматників» – тих ворів, які, відгукнувшись на заклик, пішли у штрафні батальйони захищати Батьківщину під час Великої Вітчизняної війни. «Польські» вори визнавалися законниками відступниками тому, що займалися ганебною для воровського клану комерцією, «автоматники» – за порушення заборони «не брати зброї з рук влади». «Польські» вори

¹ Монахов В.И. Указ. соч.

² Клейменов М.П., Корнеєв Д.В. Зазнач. твір.

називали себе «істинними ворами». Їх «закон» відрізнявся великою гнучкістю і дозволяв членам своєї касті під час відбування покарання в виправно-трудових установах займатися будь-якою роботою. Ця категорія злочинців уникала конфліктів із адміністрацією. З працюючих бригад вони збирали данину («покладене»), влаштовували сходки, жорстоко розправлялися з непокірними»¹. Внаслідок протистоянь між цими групами, а також під впливом державно-правових заходів впливу лідерству у злочинному світі було нанесено нищівного удару. За твердженням вказаних авторів діяльність лідерів «припиняється або, принаймні, перебуває в глибоко законспірованому стані. Далі на зміну різним воровським групам у місцях позбавлення волі прийшли так звані «земляцтва» та «сім'ї». Перші стали створюватися з числа осіб, які проживають у певній місцевості, як правило, однієї або кількох областей або цілого регіону (тамбовські, московські, пітерські та ін.). В основі земляцтва знаходилася також приналежність до одного етносу (азербайджанського, вірменського, грузинського, циганського і т. д.). «Сім'ї» об'єднувалися, як правило, за інтересами, нерідко – кримінальними»².

Третій період - розкладання соціалізму (кінець 1960-х – 1984 рр.). У цей час у злочинному світі відбуваються принципові зміни, пов'язані з появою нового покоління лідерів, які вносять істотні зміни як у воровський «закон», так і в саме уявлення про «воровське братство». Основною злочинною схемою було вчинення «беззаявних злочинів», тобто злочинів, жертви яких самі мають «проблеми» із законом. Розпад соціалістичних відносин, хабарництво та поширення тіньової економіки надало поштовху до появи та укріплення нових злочинних угруповань.

Четвертий період – революційні перетворення (з 1985 р. до теперішнього часу). Тут виділяють кілька періодів: а) первинного накопичення капіталу; б) приватизації національних багатств; в) одержавлення мафії³. Вітчизняний дослідник Ігор Руценко у своїх роботах вказує на трансформаційні процеси в українському суспільстві, що відбулись під час «кримінальної революції» та призвели до «кримінального суспільства», в якому «кримінальний порядок стає формою або субінстититутотом соціального порядку»⁴.

¹ Там само.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Ігорь Руценко. От «криминальной революции» к «криминальному обществу». *Социология: теория, методы, маркетинг.* 2014. № 2. С. 3-22. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/90561/01-Ruschenko.pdf?sequence=1> (дата обращения 29.05.2022)

Із вищезазначеного та літератури, що присвячена соціально-економічним процесам та управлінню ними можна зробити певні висновки. По-перше, злочинні угруповання все більше будуть еволюціонувати в бік меншого фізичного насильства та перетворюватись у «бізнес», якому проникати до влади та впливати на соціальні, політичні та економічні процеси набагато легше. Насильство та залякування є і будуть залишатись характерною моделлю поведінки, проте фізичне насилля буде ставати крайньою мірою. Для таких заходів можуть використовуватись суб'єкти приватної охоронної діяльності, в т.ч. приватні військові компанії (ПВК), правоохоронні та державні органи влади (шляхом введення їх в оману або з використанням корупційних зв'язків чи власних представників, включених до їх складу), громадські організації та групи радикальної спрямованості тощо. Насилля та залякування буде проявлятися переважно у використанні фінансової залежності (через мікрокредитування, лихварство, втягнення у фінансові афери тощо) чи соціальне «цькування» (ЗМІ, соціальні мережі та інші комунікативні платформи, громадські організації, публічних осіб тощо). По-друге, злочинні організації прагнуть до прогнозованого впливу та контролю за органами державної влади. Але, чим слабшою чи більш контрольованою стає влада, тим конкурентніше та агресивніше стає організоване злочинне середовище, в якому присутня велика вірогідність внутрішнього підпілля¹ та конфліктів. Таке протистояння може бути зменшене лише шляхом повного контролю над владою з боку потужних злочинних організацій та перехід державного управління у авторитарний режим, який в умовах глобалізації буде нестабільним та недовготривалим. Також слід відмітити, що результати такого протистояння багато в чому залежать від відношення суспільства до проявів протиправної поведінки та організованої злочинності. Без наявності прихильників та послідовників, навіть із використанням маніпулятивних технологій впливу на громадську думку, підтримувати протистояння досить важко. Тут важливу роль відіграють моральні цінності, які культивуються та заохочуються в суспільстві².

¹ Yurii Kramarenko. Organized crime as a social system. *Characteristics and trends Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review»*. 2021. Volume 1 (1). P. 104-116.

² Kramarenko Yu. Влияние организованных преступных сообществ на формирование общественных ценностей и проявление преступного поведения. *Theoretical foundations of state and law: collective monograph / Bondar V., Kuzmenko I., Rudnichenko S., Dumanskyi R. etc. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2022. P. 66-67. Available at: DOI 10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1*

Розділ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1. Аналіз загальних положень національного кримінального законодавства щодо організованої злочинності

Кримінально-правова характеристика будь-якого негативного явища передбачає дослідження широкого кола питань. З огляду на це, вважаємо за доцільне викласти результати аналізу загальних положень національного кримінального законодавства щодо організованої злочинності, а також розгорнутого аналізу складів кримінальних правопорушень Особливої частини Кримінального кодексу України з урахуванням блокового поділу.

Організована група (ч. 3 ст. 28 КК України)

Визначення організованої злочинності наведено в Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», і яку визначено як сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань.

В КК України визначення організованої групи як форми співучасті надано в ч. 3 статті 28 КК України. Так, кримінальне правопорушення визнається вчиненим *організованою групою*, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи¹.

Із наведеного визначення виділяють ознаки, які в свою чергу прийнято розділяти на об'єктивні та суб'єктивні. Наявність такого прийнятого розподілу характерних ознак організованої групи дає змогу більш глибоко дослідити дану складну форму співучасті і розглянути кожну ознаку окремо.

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.05.2022).

Об'єктивні ознаки організованої групи:

- 1) кількісна ознака – три і більше особи;
- 2) стійкість;
- 3) спільність.

Кількісна ознака.

Спільна участь трьох і більше суб'єктів кримінального правопорушення. Суб'єктами є фізичні, осудні особи, які досягли віку притягнення до кримінальної відповідальності.

Відповідно до положень ст. 26 КК України, співучастю у кримінальному правопорушенні визнається умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення¹. У зв'язку з цим, вчинення кримінального правопорушення двома особами, одна з яких не досягла віку з якого настає кримінальна відповідальність за це кримінальне правопорушення, виключає кваліфікацію дій іншої особи – суб'єкта кримінального правопорушення, як вчинених за попередньою змовою групою осіб².

Однак, існують окремі думки з приводу кількості учасників організованої групи. Так, автори стверджують, що злочинна організація за своєю юридичною природою взагалі не може бути віднесена до видів співучасті. Тут необхідно говорити про самостійну кримінально-правову категорію, тим більше, що законодавець вже саме створення злочинної організації вважає закінченим злочином (ст. 255 КК України). Також, автори наполягають на помилковості рішення законодавця щодо введення до чинного кримінального закону норми, за якою встановлена кількісна ознака організованої групи на рівні не менш як *три особи*. Посилаючись на історичний та зарубіжний досвід, а також надані теоретичні обґрунтування, стверджується необхідність, на законодавчому рівні, закріпити цей критерій на рівні не менш як двох осіб³.

На сьогодні залишається спірним питання щодо кількості співучасників, оскільки в теорії кримінального права існує декілька видів співучасті за участю трьох осіб. Це може бути проста група (без попередньої змови), група з попередньою змовою, а також банда.

¹ Там само.

² Ухвала спільного засідання колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України і військової судової колегії від 28 травня 2010 р. URL : [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/C33DCCEBF4B4C6CFC2257B7F00395736](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/C33DCCEBF4B4C6CFC2257B7F00395736) (дата звернення 29.05.2022)

³ Кислий А.М., Кузьмін С.А. До питання про зміст понять «організована група» та «злочинна організація» у теоретико-правовому аспекті. *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією*. 2014. № 1 (32). С. 78-82

Обов'язковою ознакою банди є кількість учасників не менше ніж три особи. Участь у банді кваліфікується як окреме кримінальне правопорушення за ст. 257 КК України і не потребує посилання на ст. 28 КК України.

Стійкість.

Конструктивною ознакою організованої групи, яка виділяє цю форму співучасті, є не попередня змова, а стійкість групи. Зокрема, *стійкість* групи можна охарактеризувати як набуття нею таких внутрішніх механізмів, які забезпечують її існування і спроможність протидіяти дезорганізуючим, як зовнішнім, так і внутрішнім, факторам.

Стійкість злочинного об'єднання (організованої групи) не можна розуміти виключно як ступінь деталізації злочинного плану і розподілу обов'язків між учасниками об'єднання. Ці критерії не є свідченням стійкості, а, як правило, визначаються характером злочину, який готується¹.

Як вказує Орловський Р.С., під час визначення стійкості основний акцент слід робити не на тривалості існування зв'язків членів організованої групи, хоча й цей момент, безумовно, важливий, а на стійкому характері такого зв'язку. Таким чином, під стійкою групою слід розуміти об'єднання осіб із твердим наміром вчинити один чи декілька злочинів. Такий намір знаходить свій прояв у попередньому плануванні й вербуванні співучасників, у розподілі ролей між учасниками групи².

Елемент організованості є однією з обов'язкових (ключових) ознак складу злочинів, які вчиняються організованими злочинними об'єднаннями, тому в кожному випадку при розгляді кримінальних справ цієї категорії суд має ретельно досліджувати і не допускати змішування таких понять як «організація (утворення) злочинного об'єднання» з поняттям «організація вчинення злочину (злочинів)», який вчиняється учасниками (учасником) таких об'єднань³.

З урахуванням зазначеного при визначенні стійкості як обов'язкової ознаки організованої групи необхідно враховувати

¹ Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 31 травня 2018 року. Справа № 263/4688/15-к. Провадження № 51-712км18. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74505888> (дата звернення 29.05.2022)

² Орловський Р.С. Організована група як форма співучасті. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 393-399

³ Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 лютого 2015 р. у справі № 5-38кц14. URL : [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/98E418E8668587F4C225806F00394939](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/98E418E8668587F4C225806F00394939).

попередню кримінально протиправну діяльність.

Спільність.

Належить враховувати, що співучасть у кримінальному правопорушенні не є тотожним поняттям співучасті у злочинній діяльності, оскільки співучасть у кримінальному правопорушенні полягає у взаємодії співучасників, спрямованій лише на забезпечення злочинного результату, співучасть же у злочинній діяльності передбачає забезпечення не тільки злочинного результату, але й збереження самого об'єднання на майбутнє (як цілісного суб'єкта злочинної діяльності)¹.

Згідно п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23.12.2005 року № 13 (далі – ППВСУ № 13), таку групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності².

Так, наприклад, колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 травня 2018 року було розглянуто касаційну скаргу прокурора, який брав участь у розгляді кримінального провадження в судах першої та апеляційної інстанцій, на вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 14 грудня 2016 року та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 24 квітня 2017 року в кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12014050770003444, за обвинуваченням: ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 190, ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 353 КК України. За вироком суду, ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 визнано винними у шахрайстві, вчиненому повторно за попередньою змовою групою осіб, із самовільним привласненням владних повноважень за попередньою змовою групою осіб, вчиненому за таких обставин. У касаційній скарзі, прокурор порушує питання про скасування вищезазначених судових рішень та призначення нового розгляду в суді першої інстанції на підставі істотного порушення вимог кримінального процесуального закону, неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність та невідповідності

¹ Болдарь Г.Є., Гнетнев М.К., Дудоров О.О., Зеленов Г.М., Лень В.В., Письменський Є.О. Кваліфікація злочинів : навч. посібник / За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Київ : Істина, 2012. С. 181.

² Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення 14.05.2022).

призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення й особі засуджених внаслідок м'якості. Колегією суддів зазначено, що органом досудового розслідування злочинні дії ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 кваліфіковані за ч. 4 ст. 190, ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 353 КК України як такі, що вчинені організованою групою осіб. Однак, суд першої інстанції безпідставно кваліфікував дії засуджених за ч. 2 ст. 190, ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 353 КК України, не вбачаючи в інкримінованих їм діях ознак організованої групи, хоча про це свідчили єдине спільне джерело доходів обвинувачених (шахрайська діяльність), дружні відносини між ними, об'єднаність злочинів єдиним планом (шість епізодів) з чітким розподілом ролей, наявність організатора (ОСОБА_1), обізнаність усіх учасників зі спільним планом. Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, в обвинувальному акті органу досудового розслідування зазначено, що ОСОБА_1 створив та очолив організовану групу, до якої залучив ОСОБА_2 та ОСОБА_3, розробив план злочинної діяльності. Це злочинне об'єднання, за версією сторони обвинувачення, було стійким, об'єднаним єдиним планом з розподілом функцій кожного співучасника, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім членам групи, з подальшим чітким його виконанням, при суворому підпорядкуванні ОСОБА_1 як лідерові та встановленій ним дисципліні. Однак, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, стверджуючи про відсутність у діях ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3 ознак злочинів за ч. 3 ст. 28 та ч. 4 ст. 190 КК України, вказав на необґрунтованість доказів та не підтвердження під час розгляду кримінального провадження зазначених органом досудового розслідування даних щодо попередньої зорганізованості обвинувачених у *спільне об'єднання* (організовану групу) для готування або вчинення двох чи більше злочинів, стійкості такого об'єднання, об'єднаності злочинів єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, обізнаності всіх учасників групи з таким планом. При цьому, суд обґрунтовано зазначив про відсутність доказів на підтвердження того, що учасниками групи був розроблений (хоча б у загальних рисах) і схвалений план злочинної діяльності або вчинення конкретного злочину, розподіл ролей, наявність організатора (керівника), заходи щодо прикриття своєї діяльності тощо, а наведені стороною обвинувачення доводи про те, що всі обвинувачені знайомі між собою протягом певного часу та вчинили ряд аналогічних злочинів, навіть з частковим розподілом функцій, визнав такими, що підтверджують попередню змову групи осіб,

яка не є організованою, а ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 співвиконавцями злочину¹.

Тому, колегія суддів погоджується з висновками судів першої та апеляційної інстанцій, оскільки наведені прокурором у касаційній скарзі доводи документально не підтверджені та не можуть беззастережно вказувати на ознаки зорганізованості засуджених, притаманні організованій групі. Отже, суд першої інстанції, належним чином умотивувавши своє рішення, дійшов вірного висновку щодо необхідності виключення з пред'явленого ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 обвинувачення кваліфікуючої ознаки – *вчинення злочину в складі організованої групи* та правильно кваліфікував дії засуджених за ч. 2 ст. 190, ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 353 КК України².

Ознаками спільності є:

- 1) організація існування такої групи до початку вчинення кримінального правопорушення;
- 2) єдиний план кримінально протиправної діяльності та досягнення мети цього плану, як кінцевого результату;
- 3) мета вчинення певної множини злочинів (за буквальним тлумаченням, – не менше двох злочинів) або одного злочину, який потребує довготривалої підготовки;
- 4) розподіл функцій кожного співучасника у вчиненні кримінальної протиправної діяльності.

Слід звернути увагу, що неправильне трактування спільності учасників організованої групи призводить до неправильної кваліфікації. За відсутності тлумачення такої норми доволі складно здійснити правильну кваліфікацію. Враховуючи зазначені обставини, можемо визначити спільність діяння, як ознаку, яка включає попередню зорганізованість суб'єктів у *спільне об'єднання* (організовану групу) для готування або вчинення двох чи більше злочинів, стійкість такого об'єднання, об'єднаність злочинів єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованість на досягнення цього плану, обізнаність всіх учасників групи з таким планом.

Суб'єктивною ознакою організованої групи є обізнаність всіх учасників групи про кримінальну протиправну діяльність всіх учасників. Суб'єктивну сторону співучасті розглядають з двох

¹ Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 31 травня 2018 року. Справа № 263/4688/15-к. Провадження № 51-712км18. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74505888> (дата звернення 29.05.2022).

² Там само.

складових – інтелектуальної та вольової, які, в свою чергу, характеризуються усвідомленням вчинення суспільно небезпечного діяння та можливістю керування своїми діями. Як результат, суб'єкта може бути притягнуто до кримінальної відповідальності.

Як зазначає Орловський Р.С., *вольовий момент* умислу учасників організованої групи виражається в погодженості їх діянь або в їх змові на вчинення злочинних діянь. Погодженість, яка відповідає вольовому моменту умислу, полягає у взаємному вираженні наміру особи брати участь у вчиненні злочину організованою групою. Погодженість – це суб'єктивне вираження спільності вчинення злочину, той необхідний психологічний зв'язок між учасниками організованої групи, який характеризує спільність їх діяльності із суб'єктивної сторони¹.

Характеризуючи зміст інтелектуального та вольового моментів умислу, Орловський Р.С., також, звертає увагу, що учасник організованої групи повинен усвідомлювати, що він входить до складу організованої групи, бере участь у виконанні частини або всіх взаємно погоджених дій і вчиняє спільно з іншими співучасниками єдиний злочин із розподілом ролей за попередньо складеним планом, який передбачає досягнення спільного для всіх злочинного результату. Очевидно, що законодавче визначення організованої групи повинно включати в себе як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки².

Таким чином, суб'єктивний момент включає в себе обов'язковість усвідомлення всіма учасниками організованої групи щодо кримінально протиправної діяльності такої групи та можливості прийняття участі в такій спільній діяльності групи.

Так, вузловими моментами розвитку організованої групи є: 1) формування наміру сумісної злочинної діяльності; 2) розподіл ролей між членами об'єднання, з виділенням ролі його керівника (організатора); 3) запровадження практики планування злочинної діяльності; 4) підпорядкування всіх членів об'єднання єдиним правилам поведінки та вказівкам керівника; 5) стабілізація персонального складу групи. Організовану злочинну групу можна визначити як стійке об'єднання трьох і більше осіб, створене з метою вчинення злочинів, у якому всі його учасники, підпорядковуючись єдиним правилам поведінки та розпорядженням керівника, здійснюють у відносно незмінному його складі згідно визначеного розподілу ролей за

¹ Орловський Р.С. Організована група як форма співучасті. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 393-399.

² Там само.

заздалегідь розробленим планом (програмою) свою діяльність¹.

Згідно п. 9 ППВСУ № 13, таку групу слід вважати *утвореною* з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності².

Так, ми можемо зазначити, що для кваліфікації за ч. 3 ст. 28 КК України необхідно обов'язково враховувати наступні моменти:

- існування організованої групи тривалий час;
- забезпечення як злочинного результату, так і збереження самого об'єднання на майбутнє (як цілісного суб'єкта злочинної діяльності з можливістю продовжити свою кримінальну протиправну діяльність);
- вчинення кримінального правопорушення організованою групою, пов'язані із діями, що передували її утворенню;
- розподіл функцій кожного співучасника, спрямованих на досягнення спільного плану. При цьому, такий розподіл функцій може бути як з урахуванням видів співучасників (організатор, виконавець, пособник та підбурювач), так і розподіл технічних функцій;
- стійкість групи, тобто набуття нею таких внутрішніх механізмів, які забезпечують її існування і спроможність протидіяти дезорганізуючим факторам (зовнішнім чи внутрішнім);
- доказуванню підлягає як конкретно вчинене кримінальне правопорушення, так і діяльність суб'єктів щодо утворення, діяльності та участі в такій організованій групі.

У судовому рішенні, мають бути наведені не тільки докази щодо конкретного злочину, вчиненого злочинним об'єднанням, але й стосовно діяльності винних, безпосередньо пов'язаної з утворенням такого об'єднання (від ситуативних дій осіб, які мали наміри поєднати свої умисли щодо утворення злочинного об'єднання з метою вчинення конкретних кримінальних правопорушень, до цілком змістовних зв'язків цих осіб, які набувають по суті статусу учасників такого об'єднання, яке за своїми видовими характеристиками точно відповідає законодавчо визначеному його змісту)³.

¹ Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 лютого 2015 р. у справі № 5-38кц14. URL : [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/98E418E8668587F4C225806F00394939](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/98E418E8668587F4C225806F00394939).

² Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення 14.05.2022)

³ Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 лютого 2015 р. у справі № 5-38кц14. URL : [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/98E418E8668587F4C225806F00394939](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/98E418E8668587F4C225806F00394939).

За відсутності хоча б однієї з перелічених ознак виключається кваліфікація з посиланням на ч. 3 ст. 28 КК України. В такому разі, необхідно розглядати більш просту форму співучасті, наприклад, – співучасть за попередньою змовою групою осіб.

При розгляді багатоепізодних справ про групове вчинення злочинів, належить ретельно з'ясувати розвиток (природу) спільної злочинної діяльності. Інколи, злочини вчиняються групою осіб або за попередньою змовою групою осіб, а вже потім ця група набуває ознак організованої і продовжує вчиняти злочини уже в новій якості. Нарешті, така група може припинити своє існування, або ж, навпаки, декілька організованих груп об'єднуються в стійке ієрархічне об'єднання, – злочинну організацію, яка так само як і організована група, озброюється і набуває ознак банди¹. За таких обставин, необхідне чітке розмежування різних форм співучасті, що дасть змогу правильної кваліфікації і недопущення помилок на практиці (див. Таблиця 4).

На думку Гули Л.Ф., застосування терміну «стійке об'єднання», а також наведення переліку ряду важливих обставин, що характеризують організованість як злочинного об'єднання, так і його діяльності, дають підстави для висновку, що під злочинною діяльністю організованої групи слід розуміти тривалу сумісну злочинну діяльність, пов'язану швидше за все із вчиненням ряду злочинів, та ще й з перспективою розвитку, що забезпечується членами цього об'єднання. Аналіз законодавства, літературних джерел, судово-слідчої практики дає підстави стверджувати, що сьогодні по-новому слід підходити до вивчення поняття «злочинна група» й «організована злочинність», де необхідно комплексно аналізувати всі аспекти цих понять, з огляду на реальну оперативну обстановку. Загалом, можна виокремити перелік основних рис, характерних діяльності сучасних організованих злочинних груп. Зокрема, до таких слід віднести: високий рівень організації та конспірації злочинної діяльності; наявність корумпованих зв'язків в апараті влади й управління, а також у правоохоронних органах; політизація злочинної діяльності, тобто прагнення членів злочинних груп до влади; масштабний, міжрегіональний або навіть міжнародний характер злочинної діяльності; корисливо-насильницька спрямованість злочинної діяльності та її тісний зв'язок із тіньовою економікою та іншим².

¹ Там само.

² Гула Л. Ф. Організована злочинна група – основа організованої злочинності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 365-376.

Таблиця 4

**Відмінність ознак організованої групи (ч. 3 ст. 28 КК України)
від простої співучасті (ч. 1 ст. 28 КК України) та групи осіб
за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК України)**

Група осіб без попередньої змови (проста співучасть ч. 1 ст. 28 КК України)	Група осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК України)	Організована група (ч. 3 ст. 28 КК України)
Участь в групі – 2 і більше осіб	Участь у групі – 2 і більше осіб	Участь у групі – 3 і більше осіб
Без розподілу ролей, лише виконавці	Може бути як з розподілом ролей (організатор, виконавець, підбурювач та пособник), так і без розподілу ролей	Обов'язковий розподіл функцій учасників організованої групи
Утворюється, одночасно під час вчинення кримінального правопорушення	Утворюється до вчинення кримінального правопорушення, тривалість часу не є обов'язковою ознакою	Утворюється впродовж тривалого часу
Співучасть у злочинній діяльності передбачає спільне досягнення злочинного результату	Співучасть у злочинній діяльності передбачає спільне досягнення злочинного результату	Співучасть у злочинній діяльності передбачає забезпечення не тільки злочинного результату, але й збереження самого об'єднання на майбутнє (як цілісного суб'єкта злочинної діяльності).
Конструктивна ознака – спільна участь	Конструктивна ознака – попередня змова	Конструктивна ознака – стійкість

Особливості кваліфікації організованих груп

Вчинення кримінального правопорушення організованою групою в КК України передбачено в якості кваліфікуючої ознаки, тому дії учасників організованої групи кваліфікуються за тією частиною статті Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за

діяння вчинені організованою групою. Саме по собі створення організованої групи, в більшості випадків, як і об'єднання у групу осіб, не є закінченим кримінальним правопорушенням, як і входження в неї, приналежність до неї без вчинення конкретного кримінального правопорушення. Такі дії можуть свідчити про готування до одного чи декількох конкретних кримінальних правопорушень¹.

Так, огляд Особливої частини КК України, з урахуванням останніх змін, дозволяє нам зазначити статті, в яких визначено особливо кваліфікуючою ознакою – вчинення організованою групою: ч. 3 ст. 109, ч. 4 ст. 110², ч. 3 ст. 146, ч. 2 ст. 147, ч. 3 ст. 149, ч. 3 ст. 150, ч. 3 ст. 150¹, ч. 4 ст. 159¹, ч. 3 ст. 161, ч. 3 ст. 176, ч. 3 ст. 177, ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 199, ч. 3 ст. 201¹, ч. 3 ст. 201², ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 209, ч. 3 ст. 224, ч. 3 ст. 229, ч. 4 ст. 232¹, ч. 4 ст. 232³, ч. 4 ст. 240, ч. 3 ст. 258⁵, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 263¹, ч. 3 ст. 278, ч. 3 ст. 289, ч. 3 ст. 292, ч. 2 ст. 302, ч. 3 ст. 303, ч. 3 ст. 305, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 311, ч. 3 ст. 313, ч. 4 ст. 321, ч. 3 ст. 332, ч. 3 ст. 332¹, ч. 2 ст. 333, ч. 4 ст. 345, ч. 4 ст. 345¹, ч. 3 ст. 355, ч. 3 ст. 359, ч. 2 ст. 368³, ч. 2 ст. 368⁴, ч. 4 ст. 369, ч. 2 ст. 436¹, ч. 3 ст. 436² КК України.

Особливість дослідження складної форми співучасті полягає в необхідності виявлення обставин, які характеризують діяльність учасників злочинних об'єднань, не тільки безпосередньо пов'язану з виконанням об'єктивної сторони конкретного злочину, а й поза її межами.

Варто зазначити, що при вчиненні кримінальних правопорушень організованою групою, дії кожного з учасників розцінюються як дії виконавця. Якщо при вчиненні кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб співвиконавцями, тобто особами, дії яких кваліфікуються тільки за статтею Особливої частини КК України, визнаються ті особи, які безпосередньо брали участь у процесі вчинення кримінального правопорушення, виконанні його об'єктивної сторони, то при вчиненні кримінального правопорушення організованою групою такими вважаються всі члени групи незалежно від того, яка була роль кожного із них при вчиненні кримінального правопорушення².

Згідно п. 4 ППВСУ № 13, утворення (створення) *організованої групи* чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії, за своїм змістом,

¹ Болдарь Г.Є. та ін. Знач. твір. С. 181.

² Там само. С. 181-182.

близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Проте, основною метою *організатора* такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин¹.

Так, наприклад, *вироком Долинського районного суду Івано-Франківської області від 19 травня 2021 року було встановлено, що ОСОБА_1 незаконно видобував корисні копалини загальнодержавного значення, – нафту та конденсат, у складі організованої групи. Кримінальне правопорушення вчинено за таких обставин:*

ОСОБА_1 будучи керівником ТОВ «Майстер Транс», упродовж листопада 2019-липня 2020 року, діючи в складі організованої групи, до якої ввійшли ОСОБА_1 та ОСОБА_2, виступаючи її виконавцем, вирішив спільно із вказаними особами здійснювати незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення (нафти і конденсату). Згідно розподілу ролей та розробленого плану, відомого та схваленого всіма учасниками організованої групи, ОСОБА_1 як член організованої групи виконував разом з ОСОБА_2 об'єктивну сторону суспільно небезпечного діяння. В результаті чого, їх визнано винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 240 КК України².

Поняття та ознаки злочинної організації (ч. 4 ст. 28 КК України)

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо його скоєно *стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів* учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправною діяльністю інших осіб, або забезпечення

¹ Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення 14.05.2022).

² Вирок Долинського районного суду Івано-Франківської області № 97007291 від 19.05.2021 р. URL : <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/97007291/> (дата звернення 15.05.2022).

функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп¹.

Злочинну організацію слід вважати утвореною (створеною), якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації. При цьому, не має значення, передувала набуттю об'єднанням ознак злочинної організації стадія його існування як організованої групи чи зазначена організація була одразу створена як така. Якщо перший, а також наступні злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак злочинної організації, ці злочини за наявності до того підстав, необхідно кваліфікувати як такі, що вчинені організованою групою².

У разі вчинення злочину стійким об'єднанням, необхідно обов'язково встановити факт існування такого об'єднання та визначити його вид як організованого. Суб'єкт кваліфікації повинен виходити за межі події злочину, поглиблюючись в юридичну природу розвитку та злочинної діяльності відповідного об'єднання. Окремо, підлягає доказуванню ставлення особи, дії якої оцінюються з позицій кримінального закону, до злочинного об'єднання. Ці дії кваліфікуються по-різному, залежно від того, є вона його учасником, чи ні³.

Дії особи щодо утворення будь-якого стійкого злочинного об'єднання, в тому числі й організованої групи і керування нею, а також забезпечення її фінансування чи організації приховування її діяльності за своїм змістом є близькими до дій особи щодо організації вчинення конкретного злочину (злочинів), керування його (їх) підготовкою або вчиненням. Тому, суд має в кожному випадку ретельно з'ясувати дані щодо осіб, які вчиняють такі діяння, з тим, щоб не допускати їх змішування у правозастосуванні.

Отже, із наведеного, слід виокремити наступні ознаки злочинної організації:

– кількісна характеристика – об'єднання декількох осіб (п'ять і більше);

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.05.2022).

² Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення 14.05.2022).

³ Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 лютого 2015 р. у справі № 5-38кц14. URL : [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/98E418E8668587F4C225806F00394939](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/98E418E8668587F4C225806F00394939).

- стійкість;
- ієрархічність;
- попередня змова на зорганізованість її членів (осіб) або структурних частин (злочинних груп) для спільної злочинної діяльності;
- наявність спеціальної мети, а саме:
 - а) безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів;
 - б) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб чи груп;
 - в) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп (охорона і консолідація) (див. Таблиця 5).

Таблиця 5

Відмінність злочинної організації від організованої групи

Організована група (ч. 3 ст. 28 КК України)	Злочинна організація (ч. 3 ст. 255 КК України)
Участь в групі – 3 і більше осіб	Участь у групі – 5 і більше осіб або окремі структурні частини
Розподіл функцій між учасниками організованої групи	Ієрархічність (системно-структурна побудова групи)
Відсутність спеціальної мети та вчинення будь-яких за ступенем тяжкості кримінальних правопорушень	Наявність спеціальної мети – вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів
Не є обов'язковою ознакою, а передбачає організацію та участь в такій групі	Керівництво чи координація злочинною організацією
Не є обов'язковою ознакою, а передбачає, в якості стійкості, підтримку такої групи за для збереження внутрішніх зв'язків.	Забезпечення функціонування такої групи, в тому числі зовнішня підтримка існування та діяльності такої групи (корупційні зв'язки)

Варто, також, дати роз'яснення обов'язковим ознакам злочинної організації, як особливої складної форми співучасті:

1. *Стійкість* – це поняття аналогічно щодо організованої групи.
2. *Ієрархічність* – полягає в наявності відповідної системно-структурної побудови злочинної організації, як через її членів (окремих осіб), так і окремих її структурних частин. Також, вона полягає:

- у підпорядкованості структурних частин злочинної організації єдиному центру, тобто наявності загального керівництва (лідерів), чітко визначеної підпорядкованості рядових членів об'єднання його

керівникам;

– в наявності вертикальних зв'язків між вищими та нижчими структурами;

– в загально визначених правилах поведінки і забезпеченні їх дотримання учасниками злочинної організації;

– обов'язковості прийнятих рішень організаторами для всіх інших учасників.

3. *Кількісна характеристика* – передбачає наявність п'яти і більше осіб, які об'єднують свої зусилля для заняття злочинною діяльністю.

Вознюк А.А., провівши порівняльний аналіз ознак організованих груп і злочинних організацій, вказав, що у більшості випадків злочинна організація – це група осіб або організована група, яку зазвичай утворюють дві або три і більше осіб, а також об'єднання таких груп. На підставі цього, стверджується, що мінімальний кількісний склад злочинної організації (злочинного співтовариства) визначається на рівні двох або трьох осіб. У разі ж об'єднання злочинних груп (організованих груп), ця кількість може сягати чотирьох або шести суб'єктів. Злочинні організації, що складаються з декількох груп (організованих груп) у кримінальному законодавстві зарубіжних країн дещо схожі зі злочинними організаціями, що складаються зі структурних частин у КК України. Підтримуючи позицію Вознюка А.А., вважаємо, що оптимальною мінімальною кількістю учасників злочинної організації є три особи, оскільки в такий спосіб можливо забезпечити ієрархічність об'єднання¹.

4. *Спрямованість на вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів* (як мета - суб'єктивна ознака).

Відсутність хоча б однієї зазначеної ознаки виключає визначення злочинної організації як форми співучасті.

Керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб або груп означає наявність планів дій угруповання, розподіл функцій між учасниками організації чи окремими злочинними групами. Тобто, це передбачає спільну діяльність учасників такого об'єднання чи його структурних частин, яка полягає в організації вчинення злочинів іншими особами, керуванні їх підготовкою та вчиненням.

Забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп, передбачає створення необхідних умов для існування цих об'єднань і здійснення ними злочинної діяльності.

¹ Вознюк А.А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 61.

Така діяльність може полягати у: фінансуванні, приховуванні, зовнішній підтримці такої групи, приховуванні її діяльності, наданні необхідної для кримінально протиправної діяльності інформації, забезпеченні правової, медичної, інформаційної, логістичної допомоги тощо.

Згідно ч. 2 ст. 29 та ч. 1 ст. 30 КК України, дії організатора злочинної організації кваліфікуються за ч. 3 ст. 27 КК України і відповідною статтею Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за всі злочини, вчинені злочинною організацією, за наявності спеціальної мети¹.

Створення злочинної організації й участь у ній – утворюють закінчений злочин, що тягне за собою відповідальність у випадках, прямо передбачених в статтях 255, 255¹, 255², 255³, 256 КК України.

Злочинна організація, як і організована група, є своєрідним колективним виконавцем злочину, де кожний її учасник прирівнюється до виконавця, незалежно від того, чи він особисто виконує об'єктивну сторону злочину, чи за завданням інших учасників організації здійснює інші функції. Тому, члени злочинної організації підлягають відповідальності за всі злочини, у підготовці яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен із них (ч. 2 ст. 30 КК України) Їх конкретна роль, у вчиненні злочину, вирішального значення не має, із огляду на що визначення виду співучасників, із посиланням на певну частину ст. 27 КК України не потребує. Дії членів (учасників) злочинної організації, які вчинили злочини не у складі групи, кваліфікуються на загальних підставах².

З огляду змісту норм Загальної частини КК України щодо визначення організованої групи та злочинної організації, вочевидь залишаються певні проблемні питання. Так, Бусол О. та Романюком Б., було запропоновано, із метою правового забезпечення ефективної боротьби з організованою злочинністю, переглянути інститут співучасті в Загальній частині КК України й усунути конкуренцію між його нормами та відповідними дефініціями статей Особливої частини КК України. Зокрема, пропозиції підкреслювалися необхідністю відмовитися від кримінологічних характеристик злочинної групи, а також використання термінів неоднозначного тлумачення. На думку вчених, зі всіх форм співучасті, до організованої злочинності в повному розумінні цього слова слід віднести лише систему злочинних діянь, які

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.05.2022).

² Болдарь Г.Є. та ін. Знач. твір. С. 183.

вчиняються злочинними організаціями як справжніми організованими структурами¹.

Необхідно зазначити, що кримінально-правова доктрина та чинний закон про кримінальну відповідальність потребують вдосконалення в частині визначення інституту співучасті. Доцільно врахувати різну природу, так званої, простої співучасті (без попередньої змови), складної співучасті (за розподілом ролей співучасників) та співучасті за попередньою змовою, тобто до початку вчинення кримінального правопорушення.

Також, слід окремо зазначити більш складну форму співучасті – організована група та злочинна організація. Виклад визначення організованої групи та злочинної організації, в нормі закону, потребує вдосконалення із зазначенням конкретних ознак кожної групи, що в свою чергу не дасть можливості своєрідної трактовки в кожному конкретному випадку. Крім того, у визначенні організованої групи та злочинної організації необхідно вказати як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки, при цьому, не ускладнюючи текст та уникаючи подвійного значення.

Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК України)

Відповідно до ст. 43 КК України, «Не є кримінальним правопорушенням вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх кримінально протиправної діяльності (ч. 1 ст. 43 КК України). Особа, зазначена у ч. 1 ст. 43 КК України, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєданого з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного із спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких, або особливо тяжких наслідків (ч. 2 ст. 43 КК України). Особа, яка вчинила злочин, що передбачений ч. 2 ст. 43 КК України, не може

¹ Бусол О., Романюк Б. Організована злочинність в Україні. Частина 3. URL : <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/organizovana-zlochynnist-v-ukrayini-vid-prymityvizmu-do-profesijnoyi-vytonchenosti-reanimatsiya-zabutoyi-problemy-yaka-nabularafinovanogo-vyglyadu-chastyna-tretya-suchasni-napryamky-polityky-derz/> (дата звернення 17.05.2022).

бути засуджена до довічного позбавлення волі, а покарання у виді позбавлення волі не може бути призначене їй на строк, більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин»¹.

Підставою для виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, виступає почата і ще фактично незакінчена злочинна діяльність однієї особи або групи осіб, в межах організованої групи чи злочинної організації.

С.В. Албул та С.А. Хімченко, звертають увагу, що положення, аналогічні закріплені ст. 43 КК України, містять й відповідні відомчі нормативні акти, що регламентують організаційно-тактичні аспекти виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації².

Необхідність виконання спеціального завдання може бути обумовлена неможливістю встановлення гласними засобами кола співучасників і каналів надходження предметів, обмежених чи вилучених з цивільного обігу (наркотичні засоби, зброя, радіоактивні матеріали, підроблені гроші тощо), або масштабістю проведення названих операцій (наприклад, при участі правоохоронних органів ряду держав) або неможливістю або ускладненістю одержання доказової інформації про тяжкий злочин, підготовлюваний більш тяжкий злочин (про його виконавців і осіб, причетних до такої злочинної діяльності, про рівень корумпованих зв'язків, місцезнаходження предметів злочину тощо). Це свідчить про виправдану необхідність і вимушеність тимчасового невиконання обов'язку припинення контрольованого злочину.

Спеціальне завдання – особливий вид завдання з попередження чи розкриття діяльності організованої групи чи злочинної організації, виконати яке можливо лише беручи участь у злочинній діяльності вказаних угруповань з метою входження в довіру і отримання

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.05.2022).

² Албул С.В., Хімченко С.А. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації: новий крок у правовому забезпеченні. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу, м. Одеса, 16-17 травня 2013 р. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 263-265.

необхідної інформації¹.

Об'єктом, якому при правомірному виконанні спеціального завдання завдається правомірна шкода, виступають ті об'єкти кримінально-правової охорони, яким заподіюється шкода у зв'язку з такою діяльністю, а саме: інтереси правосуддя, що полягають у такій діяльності правоохоронних органів, яка забезпечує негайне припинення і повне розкриття злочинів. Заподіяння шкоди інтересам реалізації правосуддя має вимушений характер, оскільки є необхідною для збирання доказової інформації, попередження вчинення більш тяжких злочинів членами організованої групи чи злочинної організації, встановлення кола осіб, причетних до злочинної діяльності, викриття співучасників, не викриття особи, яка виконує спеціальне завдання тощо.

Об'єктивна сторона зазначених вчинків виявляється в діях або бездіяльності спеціальних суб'єктів, які можуть брати участь у вчиненні злочинів членами організованої групи або злочинної організації, або не припиняти таку злочинну поведінку названих осіб.

Отже, бездіяльність особи, яка зобов'язана та має реальну можливість припинити злочинне посягання, за своїми зовнішніми, фактичними ознаками, може збігатися з ознаками потурання вчинюваному злочину та ознаками інших службових та загальнокримінальних злочинів. При цьому, необхідна наявність певної відповідності, оскільки шкода, що заподіюється об'єктам кримінально-правової охорони, повинна бути співрозмірною з тією метою, яка досягається заподіянням зазначеної шкоди. Тому, поставлена мета повинна бути настільки суспільно значущою, що допускається заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, явно виправданій в даній ситуації.

Особа, яка виконує спеціальне завдання повинна усвідомлювати, що членами організованої групи чи злочинної організації вчиняється злочин або готується його вчинення, і неприпинення якого пов'язано виключно з досягненням суспільно-корисної мети.

Метою виконання спеціального завдання, пов'язаного з проникненням у злочинну групу чи злочинну організацію, є намагання у подальшому припинити їх злочинну діяльність, розкрити злочини, попередити вчинення інших злочинів членами таких об'єднань. В цілому, така мета збігається з цілями проведення оперативно-

¹ Кузнецов В.В., Савченко А.В. Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів : Навч. посіб. / За заг. ред. О.М. Джужи, вид. 2-ге доп. та перероб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 251.

розшукової діяльності і конкретизується лише залежно від виду контрольованого злочину і фактичних обставин його неприпинення. Крім того, суб'єкт чітко усвідомлює, що шкода, яка заподіюється об'єктам кримінально-правової охорони співрозмірна досягнутій меті.

Положення, передбачені ст. 43 КК України поширюються на наступних осіб:

1) працівники (у тому числі негласні) оперативних підрозділів органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;

2) співробітники розвідувальних органів, які відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» можуть здійснювати оперативно-розшукові заходи;

3) штатні та нештатні негласні співробітники, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання в порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України¹;

4) в ч. 1 ст. 14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» передбачено, що для здійснення заходів боротьби з організованою злочинністю учасники організованих злочинних угруповань можуть залучатися до співробітництва в порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України².

Слід відмітити, що на підставі ч. 2 ст. 14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» учасник організованого злочинного угруповання може бути частково або повністю звільнений від кримінальної відповідальності та покарання у випадках, передбачених КК України, якщо він у процесі оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування чи судового провадження сприяє викриттю організованих злочинних угруповань та вчинених ними кримінальних правопорушень, притягненню винних до відповідальності, відшкодуванню шкоди фізичним чи юридичним особам або державі³. Тобто, необхідно зазначити, що особи, які не пов'язані з виконанням оперативно-розшукової діяльності, при наведених вище обставинах, підпадають під дію ст. 43 КК України.

¹ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ. (дата оновлення: 28.01.2021 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення 29.05.2022).

² Там само.

³ Там само.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», до підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, належать:

➤ Національна поліція (підрозділи: кримінальної та спеціальної поліції);

➤ Державне бюро розслідувань (підрозділи: оперативний, оперативно-технічний, внутрішнього контролю, забезпечення особистої безпеки);

➤ Служба безпеки України (підрозділи: контррозвідки, військової контррозвідки, захисту національної державності, контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки, оперативно-технічний, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів);

➤ Служба зовнішньої розвідки України (підрозділи: агентурної розвідки, оперативно-технічний, власної безпеки);

➤ Державна прикордонна служба України (підрозділи: агентурної розвідки, оперативно-технічний, власної безпеки, забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки, оперативного документування, оперативно-розшуковий);

➤ Управління державної охорони щодо оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів щодо яких здійснюється державна охорона;

➤ Органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України;

➤ Розвідувальні органи Міністерства оборони України (підрозділи: оперативний, оперативно-технічний, власної безпеки);

➤ Національне антикорупційне бюро України (підрозділи: детективів, оперативно-технічний, внутрішнього контролю).

➤ Бюро економічної безпеки України (підрозділи: детективів, оперативно-технічний)¹.

Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами – забороняється.

¹ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ (дата оновлення 28.01.2021). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12?find=1&text=%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%8E+%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%94%D1%8E#Text> (дата звернення 15.05.2022).

На підставі ч. 1 ст. 41 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, та підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури¹.

Відповідно до частин 1 та 2 ст. 272 КПК України, визначено, що під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування. Виконання зазначеними особами такого спеціального завдання, як негласна слідча (розшукова) дія, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу².

Тож особи, які не відносяться до переліку осіб, які можуть здійснювати виконання спеціального завдання, пов'язаного з проникненням у злочинну групу чи злочинну організацію на інших підставах, які не передбачені чинним законодавством, в разі вчинення ними кримінального правопорушення в складі такої групи підлягають кримінальній відповідальності на загальних підставах.

Згідно з ч. 2-3 ст. 13 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» введення негласного співробітника в організовані злочинні угруповання здійснюється за наявності відомостей про організовану злочинну діяльність та на підставі письмового доручення. Для виконання доручення негласний

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (дата оновлення 14.04.2022 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text> (дата звернення: 15.05.2022)

² Там само.

співробітник вправі під легендою прикриття вступати в трудові, цивільно-правові та інші відносини. *Шкода або збитки, завдані діями негласного співробітника під час виконання доручення, відшкодовуються за рахунок державного бюджету.* Негласний співробітник не несе відповідальності за завдані ним шкоду або збитки, якщо його дії були необхідними для виконання доручення¹.

Провокування чи спонування членів організованої групи чи злочинної організації до вчинення злочинів з метою їх викриття та притягнення до кримінальної відповідальності, утворює склад підбурювання до кримінального правопорушення, вчинення якого провокувала особа.

Згідно з ч. 1-2 ст. 43 КК України, як зазначалося вище, характерними рисами тонкої межі між можливістю притягнення відповідної особи до кримінальної відповідальності або відсутністю такої можливості, є: по-перше, вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх кримінально протиправної діяльності; по-друге, вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєданого з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків².

Такими правоохоронюваними інтересами, яким завдається шкода визнаються:

1) передбачені Конституцією та законами України, а також іншими нормативно-правовими актами права людини та громадянина (життя, здоров'я, честь та гідність, власність, особиста та статева свобода, статева недоторканість тощо);

2) охоронювані законом права та інтереси людини та громадянина;

3) охоронювані законом права та інтереси інших осіб;

4) суспільні інтереси (громадська безпека і громадський порядок, спокій громадян тощо);

¹ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ. (дата оновлення: 28.01.2021 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення 29.05.2022).

² Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.05.2022).

5) державні інтереси (зовнішня безпека та обороноздатність країни, територіальна цілісність та недоторканість держави, економічна або інформаційна безпека України, державна таємниця тощо).

Обставинами, за якими настає кримінальна відповідальність, в цьому аспекті є: 1) вчинення особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєданого з насильством над потерпілим; 2) вчинення тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких наслідків.

Вчинення особливо тяжкого злочину, скоєного умисно і поєданого з насильством над потерпілим. Особливо тяжким злочином згідно п. 6 ст. 12 КК України, є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі¹. Умисел виражається у виді прямого чи непрямого. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання².

Насильство над потерпілим може полягати у різних формах незалежно від характеру заподіяної шкоди. Насильство, зазвичай, визначається як здійснення фізичного, сексуального, економічного, психологічного та/або емоційного насильства проти іншої людини за для заподіяння їй шкоди, отримання влади та контролю над нею.

Вчинення тяжкого злочину, скоєного умисно і пов'язаного із спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких наслідків. Згідно з п. 5 ст. 12 КК України тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Спричинення тяжких тілесних ушкоджень. З медичної точки

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.05.2022).

² Там само.

зору, тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів, – фізичних, хімічних, біологічних, психічних. Ознаками тяжкого тілесного ушкодження є: а) небезпека для життя; б) втрата будь-якого органа або втрата органом його функцій; в) душевна хвороба; г) розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину; д) переривання вагітності; е) невиправне знівечення обличчя. *Небезпечними* для життя є ушкодження, що в момент заподіяння (завдання) чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрозові для життя явища і котрі без надання медичної допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю. Запобігання смерті, що обумовлене наданням медичної допомоги, не повинно братися до уваги при оцінюванні загрози для життя таких ушкоджень. Загрозливий для життя стан, який розвивається в клінічному перебігу ушкоджень, незалежно від проміжку часу, що минув після його заподіяння, повинен перебувати з ним у прямому причинно-наслідковому зв'язку¹.

Тяжкими або особливо тяжкими наслідками можуть бути визнані, наприклад, випадки спричинення смерті однієї особи чи декількох осіб, заподіяння значної матеріальної шкоди, ускладнення міжнародних відносин, виникнення епідемій, епізоотій, епіфітотій та ін.

У випадку вчинення особою, яка виконувала спеціальне завдання, умисних злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 43 КК України, дана обставина розглядається як така, що пом'якшує покарання (п. 9 ч. 1 ст. 66 КК України).

Умовами застосування ст. 66 КК України є наступні:

– особа виконує спеціальне завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації;

– особа відноситься до суб'єктів виконання такого спеціального завдання на підставі: КПК України, КК України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»;

– вчинення особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєданого з насильством над потерпілим або вчинення тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого

¹ Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : Наказ МОЗ України від 17.01.1995 р. № 6. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення 15.05.2022).

тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких наслідків, під час перебування в організованій групі.

Також, наголошуємо на певних межах караності діяння, вчиненого за розглянутих вище обставин, а саме: по-перше, недопустимість призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі; по-друге, призначення позбавлення волі не може перевищувати половини максимального строку, встановленого в санкції статті Особливої частини КК України; по-третє, вчинення кримінальних проступків або нетяжких злочинів, або тяжкого злочину з необережності, в складі організованої групи чи злочинної організації, не становить кримінальної відповідальності.

Для осіб, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, вивчення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння відіграє дуже важливе значення. Зокрема, це дозволяє:

1) захистити своє особисте життя, здоров'я, безпеку та недоторканість своїх рідних і близьких, оскільки діяльність таких осіб пов'язана з обґрунтованим ризиком, викликаним постійним та повсякденним спілкуванням з кримінальним елементом;

2) суворо дотримуватись, при виконанні спеціального завдання, КПК України, КК України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та інших нормативно-правових актів щодо регулювання професійної діяльності;

3) забезпечувати дотримання прав і свобод людини і громадянина при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації;

4) переслідувати завдання щодо запобігання та недопущення вчинення нових кримінальних правопорушень, при здійсненні своїх службових чи професійних обов'язків.

При призначенні покарання, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України, поряд з іншими обставинами, які його обтяжують, визнається вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 або ч. 3 ст. 28 КК України).

Особливості призначення покарання при наявності пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, закріплено п. 4 ППВСУ від 24.10.2003 року № 7. Так, враховуючи те, що встановлення пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин має значення для правильного його призначення, судам необхідно всебічно досліджувати матеріали справи щодо наявності таких обставин і наводити у вирокі мотиви прийнятого

рішення. При цьому, таке рішення має бути повністю самостійним і не ставитись у залежність від наведених в обвинувальному висновку обставин, які пом'якшують чи обтяжують покарання¹. Варто звернути увагу на те, що у випадку передбачення у змісті статті Особливої частини КК України обставин, регламентованих ч. 1 ст. 66 та ч. 1 ст. 67 КК України, судом не може бути повторно враховано таку обставину при призначенні покарання як «вчинення кримінального правопорушення організованою групою».

Також необхідно звернути увагу на те, що обтяжуючою обставиною є лише вчинення кримінального правопорушення в складі групи осіб за попередньою змовою та в складі організованої групи (ч. 2-3 ст. 28 КК України). Що стосується складної форми співучасті у складі злочинної організації, то така форма не відноситься до обтяжуючих обставин, оскільки є самостійним складом злочину, передбаченим ст. 255 КК України.

2.2. Аналіз складів кримінальних правопорушень Особливої частини Кримінального кодексу України

Розділ IX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» містить ряд статей, які передбачають кримінальну відповідальність за: створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією (ст. 255 КК України); встановлення або поширення злочинного впливу (ст. 255¹ КК України); організацію, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) (ст. 255² КК України); звернення щодо застосування злочинного впливу (ст. 255³ КК України); сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК України).

Родовим об'єктом, у зазначених кримінальних правопорушеннях, виступає *громадська безпека*, як стан захищеності населення.

Згідно з положеннями Закону України «Про національну безпеку України», *громадська безпека і порядок* визначаються, як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого

¹ Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7 (дата оновлення 06.11.2009 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення 16.05.2022).

самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз¹.

Конкретизуючи визначення об'єкта складу даних кримінальних правопорушень, то ним буде не просто суспільна безпека, а її *основи*. Внутрішнім змістом *основ суспільної безпеки* є безпека життя, здоров'я, тілесної недоторканності, гідності й інших прав і свобод людини та громадянина. Важливо відзначити, що безпосереднім об'єктом, охопленим поняттям основ безпеки є саме безпека зазначених благ, а не самі ці блага (життя, здоров'я, тілесна недоторканність тощо). Таким чином, у даному випадку, об'єктами є не просто основи суспільної безпеки, а суспільні відносини, що забезпечують ці основи².

Отже, можемо зазначити, що громадська безпека, як частина національної безпеки становить сукупність суспільних відносин, що створюються для захисту життя, здоров'я невизначеного кола осіб. Якщо взяти більш вузьке визначення *громадської безпеки*, то вона являє собою безпеку від джерел підвищеної небезпеки, а саме злочинних організацій, злочинних спільнот та інших злочинних об'єднань.

Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній (ст. 255 КК України)

Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній – це загальна норма, яка передбачає відповідальність за:

- створення злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК України);
- участь у злочинній організації (ч. 2 ст. 255 КК України);
- керівництво злочинною організацією або її структурними частинами;
- створення злочинної спільноти;
- керівництво злочинною спільнотою.

Перелічені дії в диспозиції ст. 255 КК України складають *об'єктивну сторону* даного діяння.

Спеціальними видами злочинних організацій є:

¹ Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (дата оновлення 16.07.2021 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19?find=1&text> (дата звернення 25.05.2022).

² Нікіфоров В.Ю. Об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України «Створення злочинної організації». *Проблеми теорії та практики. Форум права*. 2007. № 3. С. 181-189.

- створення або участь у банді (ст. 257 КК України);
- створення або участь у терористичній організації чи групі (ст. 258³ КК України);
- створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань і участь у них (ст. 260 КК України).

Згідно п. 1 ППВСУ № 13, суди мають досліджувати докази не лише стосовно конкретних злочинів, а й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме *організованою групою чи злочинною організацією*. Так, обставинами, які підлягають встановленню є:

- вид об'єднання;
- мета створення;
- план злочинної діяльності;
- тривалість існування;
- наявність матеріальної бази;
- кількісний склад;
- вербування нових членів;
- структура;
- ієрархія об'єднання;
- наявність корупційних зв'язків;
- існування певних правил поведінки його членів;
- розподіл між учасниками функцій.

За особливостями конструкції, даний злочин є з усіченим складом, так як буде вважатись закінченим з моменту вчинення одного з діянь, які передбачені диспозицією ст. 255 КК України.

У мотивувальній частині вироку необхідно наводити дані про те, коли саме і протягом якого часу було утворено організовану групу чи злочинну організацію, як довго вона функціонувала, відомості про організаторів об'єднання та характер стосунків, які склалися між ними і членами останнього¹. Однак, варто зазначити, що наведений перелік не є вичерпним для точного встановлення форми співучасті за ознаками відмежування, особливо це стосується злочинної організації та злочинної спільноти.

Основні ознаки злочинної організації закріплено в рамках Загальної частини КК України, а саме, ч. 4 ст. 28 КК України.

Під *створенням злочинної організації* слід розуміти дії, спрямовані

¹ Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення 14.05.2022).

на виникнення злочинної організації. Особа, яка створила злочинну організацію, в майбутньому може й не бути її керівником чи учасником.

Основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин¹.

Оскільки в диспозиції ст. 255 КК України не має конкретного визначення злочинної організації, за роз'ясненням необхідно звернутись до змісту ч. 4 ст. 28 КК. Так, окрім ознак злочинної організації до неї також відноситься об'єднання декількох організованих груп, які після об'єднання набули наявних ознак злочинної організації. В такому випадку, необхідно звернути увагу на домовленість не лише керівників таких груп, а і всіх членів організованих груп щодо зміни їх кримінально протиправної діяльності. Виходячи із направленості умислу таких осіб, їх дії необхідно кваліфікувати за ст. 255 КК України. У разі, коли такі особи вважали, що їх кримінально протиправна діяльність направлена на спільну участь у вчиненні кримінальних правопорушень у складі організованої групи, за умови підтвердження іншими учасниками та керівником групи, такі особи підлягають кримінальній відповідальності лише за фактично вчинене кримінальне правопорушення з посиланням на ч. 3 ст. 28 КК України та статті Особливої частини КК України.

Керівництво злочинною організацією або її структурними частинами.

Дії організатора злочинної організації полягають в об'єднанні зусиль всіх співучасників такої групи за для досягнення єдиної злочинної мети.

Керування злочинною організацією полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організація заходів щодо прикриття злочинної діяльності; вдосконалення структури об'єднання) та здійсненням ними злочинної діяльності (визначення її мети і напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координація їхніх дій; ініціювання здійснення певного виду

¹ Там само.

злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо). Зазначені дії організаційного характеру можуть здійснюватись у формі віддання наказів, розпоряджень, давання доручень, проведення інструктажів, прийняття звітів про виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки¹. Зазначене стосується і керування структурними частинами, які входять в склад злочинних організацій.

Однак, варто провести відмежування між *організатором злочинної організації* та *організатором вчинення конкретного кримінального правопорушення*, що в свою чергу буде впливати на остаточну кваліфікацію.

Так, *організація вчинення злочину* (злочинів) може полягати в залученні співучасників усіх видів (виконавців, пособників, підбурювачів, інших організаторів) або лише одного з них (наприклад, виконавців) і здійснюватися у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення тощо. Мета зберегти єдність співучасників для подальшої злочинної діяльності, при цьому, не ставиться².

Керування підготовкою злочину (злочинів) виявляється у спрямуванні дій виконавця, пособника, підбурювача на готування до одного чи декількох злочинів, а саме на: замовлення злочину; підшукування або пристосування засобів чи знарядь його вчинення; залучення співучасників, інструктування їх щодо виконання відповідних злочинних діянь; усунення перешкод та інше умисне створення умов для вчинення злочину, зокрема, розроблення заходів щодо нейтралізації діяльності правоохоронних органів (організація підкупу працівника такого органу, застосування насильства до нього або його близьких, усунення з посади чи інше блокування його діяльності, яка може перешкодити реалізації злочинних намірів); визначення місць переховування співучасників після вчинення злочину та його знарядь, а також предметів, здобутих злочинним шляхом, тощо³. Таким чином, можемо зазначити, що організатор та керівник злочинної організації, злочинної спільноти або її структурних частин буде нести кримінальну відповідальність за ст. 255 КК України, оскільки така діяльність передбачена об'єктивною стороною і зазначена в диспозиції статті. Що стосується організатора конкретного злочину, який вчиняється злочинною організацією, то дії особи необхідно

¹ Там само.

² Там само.

³ Там само.

кваліфікувати з посиланням на ч. 3 ст. 27 КК України та ст. 255 КК України.

Стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо). На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам вказують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення. Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо¹.

Стаття 30 КК України визначає особливості кримінальної відповідальності *організатора* та *учасників* організованої групи або злочинної організації. Нагадаємо, що п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України визначає вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою як обтяжуючу обставину, яка обов'язково враховується судом при призначенні покарання. Натомість, вчинення кримінального правопорушення злочинною організацією, окремо не визначено як обтяжуючу обставину. Отже, за вчинення кримінального правопорушення в складі злочинної організації, передбачено кримінальну відповідальність за ст. 255 КК України.

На думку Вознюка А.А., розподіл учасників групи відбувається в залежності від характеру та ступеня участі в організованій злочинній діяльності, які можна поділити на *співучасників* та *причетних* до злочину осіб. Такі суб'єкти логічно розділити на три категорії: 1) члени організованих злочинних об'єднань; 2) особи, які беруть участь в окремих злочинах, вчинених цими об'єднаннями; 3) особи, причетні до діяльності організованих злочинних об'єднань. З огляду на цю класифікацію, склад учасників організованого злочинного об'єднання можна поділити на постійний та перемінний. Постійний склад

¹ Там самою

утворюють особи, які беруть участь в усіх або більшості злочинах, вчинених об'єднанням, а перемінний склад, – особи, яких залучають до окремих злочинів, вчинених об'єднанням¹.

Суб'єкт злочину – загальний: фізична, осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Особа віком від 14 до 16 років підлягає відповідальності лише за окремі злочини, вчинені у складі такої організації (наприклад, за розбійний напад та інші кримінальні правопорушення). Крім того, в якості кваліфікуючої ознаки, ч. 3 ст. 255 КК України, передбачає вчинення діяння службовою особою.

Відповідно до п. 7 ППВСУ № 13, організація приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації може полягати у координації дій щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних зазначеними об'єднаннями злочинним шляхом; підкупу осіб, уповноважених на виконання функцій держави; створення умов для проникнення учасників цих об'єднань до органів влади з метою забезпечити безпеку злочинної діяльності та виїзду учасників такої діяльності за межі регіону чи країни; збуту предметів, здобутих злочинним шляхом; маскуванню слідів злочину; фізичного знищення потерпілих чи свідків, а також тих співучасників, які могли б виступити як свідки. Таке приховування є специфічною формою *пособницької діяльності*².

Однією з особливостей кваліфікації даного кримінально караного діяння вбачається те, що у разі якщо конкретні дії організаційного характеру (організація відповідного стійкого злочинного об'єднання або керування ним) за своїми ознаками утворюють самостійний склад злочину, то особу, яка їх вчинила, треба визнавати виконавцем такого злочину, а її дії додатково кваліфікувати за відповідною статтею Особливої частини КК України, зокрема, за ч. 1 ст. 255, ст. 257 КК України (п. 8 ППВСУ № 13)³.

При розмежуванні понять *учасника* та *члена* організованої групи та злочинної організації, слід зазначити, що *учасником* є особа, яка бере участь у їх діяльності, а *членом*, – особа, яка входить до складу таких

¹ Вознюк А.А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 46.

² Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення 14.05.2022).

³ Там само.

об'єднань. Фактично, член об'єднання є окремим різновидом учасника¹.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Це означає, що всі учасники злочинної організації досягли згоди на вчинення першого злочину, тобто кожен розуміє, що є учасником злочинної організації. За таких умов настає кваліфікація за ст. 255 КК України. У разі, коли особа не розуміє, що вона є членом злочинної організації, її дії слід кваліфікувати лише за фактично вчинений злочин у складі злочинної організації, виключаючи кваліфікацію за ст. 255 КК України. Також, законодавець не передбачає спеціальної мети її створення, – керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією. Зауважимо, що мотив та мета на кваліфікацію за ст. 255 КК України не впливають. Однак, знову необхідно звернутись до ст. 28 КК України та визначеній в ній меті – вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

Частина 2. Участь у злочинній організації, передбачає перебування в складі злочинної організації. Особа стає учасником злочинної організації з моменту її утворення або з того моменту, коли інші учасники дали свою згоду на прийняття її в склад злочинної організації або спільноти. Участь означає, що особа буде виконувати діяння в інтересах такої групи за участі інших учасників або самостійно, виконувати функції злочинної організації, а також виконувати діяння, передбачені спільним планом, про який відомо всім учасникам злочинної організації, і які дали згоду на його виконання. Передбачається, що учасник злочинної організації не брав участі у її створенні. Участь в злочинній організації необхідно відмежовувати від участі у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів у складі такої групи. В такому випадку, особа може не бути членом злочинної організації, тоді її дії необхідно кваліфікувати лише за вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Частина 3. Дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 255 КК України, вчинені службовою особою з використанням службового становища. В ч. 3 ст. 18 КК України зазначено, що службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції

¹ Вознюк А.А. Зазнач. твір. С. 44.

за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом¹. Оскільки, однією з ознак злочинної організації є наявність зовнішньої підтримки (корупційних зв'язків), наприклад: прикриття діяльності злочинної організації, надання необхідної інформації та ін., така зовнішня підтримка відбувається особами, які виконують функції представників влади чи місцевого самоврядування. В такому разі, при кваліфікації дій таких осіб необхідно посилатись на п. 3 ст. 27 та ст. 255 КК України. Якщо така особа сприяла вчиненню конкретно злочину, вчиненого у складі злочинної організації, то ще і за відповідною статтею Особливої частини КК України.

Частина 4. Створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше злочинних організацій, керівництво такою спільнотою. Злочин визнається вчиненням злочинною спільнотою, якщо його скоєно стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), учасником, організатором, керівником та/або координатором якої є особа у статусі «вора в законі».

В диспозиції статті не дається конкретне визначення злочинної спільноти, що в свою чергу ускладнює кваліфікацію. Виходячи з розглянутих раніше ознак злочинної організації, для з'ясування існування злочинної спільноти, окрім об'єктивних ознак, необхідно встановити *суб'єктивну сторону* діяння. Так, обов'язковою є наявність домовленості між керівниками таких злочинних організацій про спільну участь у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів. Однак, необхідно звернути увагу на те, що інші учасники злочинних організацій повинні бути обізнані про збільшення чисельності такої групи і дати на це згоду. За таких умов, можна говорити про створення злочинної спільноти, як окремої надскладної форми співучасті. Часовий простір, також, відіграє важливу роль у формуванні злочинної спільноти, оскільки необхідно з'ясувати на якому етапі утворилась злочинна спільнота і коли саме злочинні організації набули ознак злочинної спільноти.

Під об'єднанням декількох злочинних організацій, на думку Бахурської О., можна розуміти не лише об'єднання лідерів злочинного середовища, організаторів, керівників чи інших представників

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.05.2022).

злочинних організацій та організованих груп. Суб'єктами такого об'єднання можуть виступати і власне *організовані злочинні структури*¹. Однак, якщо брати до уваги одну з обов'язкових ознак злочинної організації – ієрархічність, яка і передбачає наявність структурованої організації, в такому разі така група є злочинною організацією.

Виходячи із цього, необхідно кваліфікувати дії осіб, які не дійшли згоди щодо об'єднання організованих груп в більш складну форму. З урахуванням направленості умислу таких осіб, їх дії необхідно кваліфікувати за ч. 4 ст. 255 КК України. У разі, коли такі особи вважали, що їх кримінально протиправна діяльність направлена на спільну участь у вчиненні кримінальних правопорушень у складі організованої групи, за умови підтвердження іншими учасниками та керівником групи, такі особи підлягають кримінальній відповідальності лише за фактично вчинене кримінальне правопорушення з посиланням на ч. 3 ст. 28 КК України та статті Особливої частини КК України.

Частина 5. Дії, передбачені ч. 1, ч. 2 або ч. 4 ст. 255 КК України, вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі».

Згідно примітки до ст. 255 КК України, під «злочинним впливом» у цій статті та статтях 255¹, 255³ КК України, слід розуміти будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності; а під «особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив².

На думку Нікітіна А.О., необхідне більш чітке визначення *злочинного впливу*, оскільки від його наявності залежить, зокрема, наявність суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Однак, визначення злочинного впливу, врегульоване приміткою до ст. 255 КК України, є

¹ Бахурська О. Поняття «злочинна спільнота»: проблеми правового та кримінологічного визначення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 190-195.

² Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.05.2022).

настільки широким, що фактично визнати злочинним впливом можна майже будь-які дії особи. Використання таких словосполучень, як «будь-які дії», «інші якості чи можливості», «інший вплив на злочинну діяльність», взагалі нівелює запропоноване визначення поняття «злочинний вплив» і створює для правоохоронних органів широке поле для можливих зловживань¹.

Поява в українському законодавстві поняття «вор в законі» є наслідком загальносвітових тенденцій щодо спроб притягнення особи до кримінальної відповідальності не за вчинення особою певного протиправного діяння, а шляхом встановлення наявності у особи певного соціального статусу. Перед реформуванням національного законодавства щодо посилення кримінальної відповідальності за організовану злочинність, за основу було взято вивчення іноземного досвіду, де на законодавчому рівні закріплено визначення «злочинного впливу», «вора в законі». До таких держав відносяться: Грузія, Італія, Казахстан, Вірменія та інші. Такі вимушені норми з'явилися у 1990-х та 2000-х роках, коли багато держав пострадянського простору, в тому числі і Україна, потерпали від розгулу організованої злочинності.

Виходячи із логічного тлумачення примітки до нової редакції ст. 255 КК України, слід підтримати висновок зроблений Нікітіним А.О., що запропоноване визначення поняття «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» є більш широким і охоплює поняття «вор в законі». Тобто, за логікою «вор в законі» є завжди суб'єктом підвищеного злочинного впливу, але не навпаки. Однак, у положеннях Закону немає жодної вказівки на те, яким чином «вор в законі» відрізняється від інших суб'єктів підвищеного злочинного впливу і, які специфічні ознаки має така особа. Водночас особа, яка має статус «вора в законі», у жодній із нових статей не згадується як окремий суб'єкт злочину, на відміну від суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Отже, незрозуміло, навіщо взагалі в Законі міститься вказівка на такого суб'єкта, як «вор в законі», якщо він все одно не є окремим суб'єктом вчинення злочину².

Також, можна погодитись, що «розмите» (нечітке) визначення злочинного впливу, особи зі статусом суб'єкта підвищеного злочинного впливу, некоректне визначення «вора в законі», все це має більш кримінологічну характеристику особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, тобто особи-злочинця. Визначення особистості

¹ Нікітін А.О. «Злодій у законі» у кримінальному законодавстві: зарубіжний досвід та процес запровадження в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 167-171.

² Там само.

злочинця передбачає наявність ознак професійної злочинності, на які, як ми бачимо, вказує законодавець в диспозиції ч. 5 та примітці до статті 255 КК України. На практиці, відсутність тлумачення таких понять дає змогу трактувати їх, при кваліфікації, в будь-яку сторону, що в свою чергу впливатиме на призначення покарання.

Законодавцем не конкретизовано дії винної особи, але зроблено акцент на веденні такою особою активної діяльності та здійсненні впливу «завдяки авторитету» на відповідні процеси. Також, у примітці не визначено, який саме авторитет мається на увазі. Беручи до уваги загальне значення *авторитету*, то ним може визнаватися: загальновизнане значення авторитетної особи, можливість здійснення впливу, загальна повага, пошана або довіра. Отже, можна зазначити, що це особистісна характеристика, яка притаманна будь-яким особам, наділеним лідерськими якостями. Що стосується кримінального авторитету, в нормативно-правових актах такого поняття не закріплено, воно існує лише як кримінологічна характеристика лідерів (ватажків) кримінальних угруповань. Враховуючи це, виникає потреба у відмежуванні від поняття «вор в законі», закріпленого в тій же примітці до ст. 255 КК України. Окрім авторитету або іншого впливу, «вор в законі» наділений таким ж лідерськими якостями щодо здатності впливати на певне оточення, а також суворо дотримується правил поведінки, які встановлені в кримінальному середовищі. З наведеного випливає, що особа, яка користується авторитетом не дотримується таких правил, але має вплив на певне коло осіб.

Крім авторитету, як найвищого ступеня довіри, така особа використовує інші *особистісні якості* або *можливості*. Особистісні якості – це внутрішні властивості кожної особи. Зазвичай, особистісні якості людини вбачаються у позитивних рисах, таких як: щедрість, чуйність, уважність, лагідність та ін. Якщо говорити про злочинний вплив, то така особа вочевидь наділена протилежними якостями, тобто негативними (агресивність чи нестриманість), або якостями, які можна віднести до нейтральних, наприклад вольових, моральних або професійних. До останніх можна віднести: витривалість, стриманість, уважність до деталей, здатність до аналізу, можливість координації та ін. Як ми бачимо, перелічені якості притаманні будь-якій людині, наприклад старанному працівнику. Тож, ми ще раз підкреслюємо, що у визначені особи зі злочинним впливом закладено кримінологічну характеристику, а саме – морально-психологічні якості особистості.

Так, виходячи із наведеного, суб'єктом даного діяння може бути лише особа, яка наділена особистісними якостями та має авторитет у

злочинному середовищі. Для встановлення всіх обставин, а також для отримання відповіді на питання: «Чи мала особа такий вплив?», – необхідно детально дослідити як протиправну поведінку таких осіб, так і їх особистісні якості.

Щодо спонукання та координації як можливих проявів злочинного впливу, то їх слід охарактеризувати окремо. Втім, *спонукання* спрямоване на викликання бажання у когось щось робити, схиляння, підштовхування, підбивання до вчинення якихось дій та ін. Як ми бачимо, спонукання за ознаками схоже на підбурювання до встановлення злочинного впливу. *Координацію* слід розуміти як погодження, узгодженість, приведення у відповідність, встановлення взаємозв'язку між діями, а також процес, спрямований на забезпечення пропорційного і гармонійного розвитку різних сторін об'єкта.

Частина 6. Зазначена заохочувальна норма (спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності). Так, звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 або ч. 3 ст. 255 КК України, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила: по-перше, про створення злочинної організації або участь у ній; по-друге, активно сприяла розкриттю злочинної організації.

Особливості кваліфікації за ст. 255 КК України.

При кваліфікації злочинів, вчинених організованою групою або злочинною організацією, суди повинні дотримуватись положень ч. 1 ст. 30 КК України щодо умов відповідальності організаторів та учасників таких об'єднань, враховуючи при цьому, що зазначені умови є неоднаковими і залежать від того, у складі якого об'єднання особа вчиняла злочини, – організованої групи чи злочинної організації. Якщо в першому випадку відповідальність настає тільки за злочинні дії осіб, які зорганізувалися, то в другому – і за саму організацію для злочинної діяльності, тобто злочинами визнаються також *створення злочинної організації* та (або) *вступ до неї* безвідносно до того, чи розпочали її учасники вчиняти конкретні злочини. Тому, *злочини, вчинені у складі злочинної організації, належить самотійно кваліфікувати* за відповідними нормами за сукупністю з нормою, яка передбачає відповідальність за створення такої організації, участь у ній чи у

вчинюваних нею злочинах (п. 15 ППВСУ № 13)¹. Наприклад, шахрайство, яке вчинене в особливо великих розмірах у складі злочинної групи необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 255 та ч. 5 ст. 190 КК України. В даному випадку, посилання на ч. 4 ст. 28 КК України не потрібне, оскільки створення, керівництво злочинною організацією становить окремий склад злочину, передбачений ст. 255 КК України. Натомість, шахрайство вчинене в особливо великих розмірах у складі організованої групи, необхідно кваліфікувати лише за ч. 5 ст. 190 КК України, так як ч. 5 містить кваліфікуючу ознаку – вчинено організованою групою, що не потребує посилання на ч. 3 ст. 28 КК України.

Вважаємо необхідним, детально розглянути особливості практичного опису всіх ознак злочинної організації.

Так, вироком колегії суддів Деснянського районного суду м. Києва, від 23 січня 2020 року, було встановлено, що на початку 2014 року ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3, створили стійке ієрархічне об'єднання – злочинну організацію, в яку упродовж 2014-2019 років входили більше ніж 22 особи. ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 діючи з корисливих мотивів, з метою власного незаконного збагачення, усвідомлюючи про кримінальну караність злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, але знаючи про високу прибутковість від вчинення цих злочинів, з метою систематичного отримання прибутку від їх збуту протягом тривалого часу, упродовж 2014 року, реалізуючи злочинний намір, направлений на створення стійкого ієрархічного об'єднання, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, керівництва та координації злочинної діяльності інших осіб, а також забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп, – створили злочинну організацію.

Вибудована вказаними особами структура злочинної організації включала в себе такі структурні підрозділи: підрозділ «Jango», до якого входили не менше 7 осіб; підрозділ «Бородаті», до якого входили не менше 7 осіб; підрозділ, до якого входили не менше 3 осіб; підрозділ, до якого входили не менше двох осіб; підрозділ, до

¹ Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення 14.05.2022).

якого входили не менше двох осіб; «Фінансовий блок», до якого входили не менше 7 осіб; підрозділ, до якого входили не менше двох осіб; «Кадровики», до якого входили не менше двох осіб; підрозділ «Лабораторії»; підрозділ «Силового блоку», а також інші невстановлені на той час структурні підрозділи.

Розроблена таким чином **структура** злочинної організації і схема її злочинної діяльності характеризувалася участю взаємопов'язаних між собою функціонально-відокремлених ланок, що володіють стійкими зв'язками і згуртованістю, а також тривалим періодом здійснення злочинної діяльності, чітким розподілом ролей. В злочинній організації існували такі функціонально-відокремлені ланки, що характеризуються виконанням суворо відведених обов'язків, підпорядкованістю нижчих ланок вищим.

Ієрархія злочинної організації, передбачала наявність повного підпорядкування всіх учасників злочинної організації та учасників окремих структурних підрозділів її керівнику - ОСОБА_1. При цьому, керівники окремих структурних підрозділів під керівництвом ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 визначали об'єм необхідних дій для досягнення загальної мети злочинної організації щодо збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів та подальшої легалізації грошових коштів отриманих від продажу таких наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів.

У цій злочинній організації її керівниками було створено чітку ієрархічну гілку та визначено ними чіткі обов'язки кожного члена злочинної організації як за кордоном, так і на території України. Згідно з розподілом, який існував в злочинній організації, учасники цієї організації поділялися на такі категорії:

1) Керівник злочинної організації - ОСОБА_1, який залишив за собою наступні обов'язки та повноваження:

– надання інформаційного матеріалу і інструкцій з організації злочинної діяльності, а так само суворе керівництво діями учасників злочинної організації за допомогою текстових повідомлень в програмі обміну повідомленнями;

– підтримання зв'язків з постачальниками речовин, необхідних для виготовлення наркотичних засобів;

– підтримання зв'язків з власниками тематичних інтернет-форумів, на яких здійснюється розміщення реклами інтернет-сайтів;

– фінансування спільної протиправної діяльності, оплата витрат пов'язаних з доставкою наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів злочинною організацією по території іноземних держав;

– надання грошових коштів для придбання засобів вчинення

злочину;

- планування спільної злочинної діяльності;
- придбання за рахунок коштів, отриманих від злочинної діяльності, нових партій наркотичних засобів;
- особисте керування роботою так званих лабораторій, які займаються виготовленням, переробкою, фасуванням та відправкою наркотичних засобів;
- забезпечення прихованого надходження наркотичних засобів учасникам злочинної організації, через обладнані схованки;
- конспірація всієї діяльності злочинної організації;
- встановлення розміру грошової винагороди членам злочинної організації;
- зовнішній контроль роботи операторів, що адмініструють роботу інтернет-магазинів та чат-ботів в месенджері «Телеграм», які здійснюють збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, шляхом розміщення реклами в мережі Інтернет;
- налагодження корупційних контактів з представниками правоохоронних органів,
- прийняття рішення про проведення внутрішніх перевірок на відданість, шляхом проходження поліграфу;
- керівництво роботою силового блоку злочинної організації;
- прийняття рішень щодо призначення осіб регіональними керуючими або кадровиками;
- визначення та прийняття рішення щодо розширення міст збуту;
- прийняття рішень щодо необхідності створення «кадрових офісів» та «продажних офісів»;
- контроль за здійсненням витрат регіональними керуючими при організації їх роботи.

2) Регіональний керуючий – особа, яка за дорученням ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 контролювала діяльність так званих «офісів», які територіально функціонують на території України, та працівники яких були задіяні в механізмі дистанційного збуту наркотичних засобів у ввірених регіонах за кордоном. ОСОБА_1 для регіонального керуючого визначив наступні обов'язки:

- контроль за діяльністю ввіреного «кадрового офісу» (орендований будинок або квартира, в яких працювали, а часто і жили «оператори-пошуковики», дані приміщення були обладнані ноутбуками з попередньо встановленими спеціальними програмами, робочими мобільними телефонами і сім-картками різних мобільних операторів);
- контроль за діяльністю ввіреного «продажного офісу»

(орендований будинок або квартира, в яких працювали, а часто і жили «оператори-продажники», дані приміщення були обладнані ноутбуками з попередньо встановленими спеціальними програмами, робочими мобільними телефонами і сім-картками різних мобільних операторів);

– контроль за дотримання суворих заходів конспірації підпорядкованими учасниками структурного підрозділу;

– контроль за дисципліною працівників в «офісі» і поза ним, щоб уникнути порушень з їх боку певних правил «безпеки»;

– фінансове забезпечення діяльності «офісу» з коштів, отриманих від продажу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів;

– встановлення розміру грошової винагороди членам злочинної організації;

– оплата витрат водіїв, складів, кур'єрів, графітчиків, спортсменів, айтійників та виплата їм грошової винагороди;

– прийняття рішень щодо фізичних покарань підпорядкованих учасників структурного підрозділу злочинної організації, у разі порушень правил безпеки або заходів конспірації;

– підготовка фінансових звітів щодо обсягів продажу, замовлень та витрат для ОСОБА_1.

3) Куратор – особа, яка по суті є заступником регіонального керуючого. Має ті ж повноваження у своєму підрозділі – «продажному офісі», що і керуючий, з метою постійного контролю, більшу частину часу перебуває саме в офісі. Як правило, куратор підтримує зв'язок з «водіями», які знаходились за кордоном.

4) Кадровик – особа, яка відповідає за стажування, працевлаштування, і перевірку працівників, таких як: «склад», «водій», «кур'єр», «графітчик», «спортсмен», «оператор».

5) Хімік – особа, яка відповідає за виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів за кордоном в орендованому та спеціально пристосованому необхідним обладнанням будинку, - лабораторії. Ця вакансія не підбиралася представниками кадрових, пошукових офісів. Підбором подібного персоналу, організацією роботи та забезпеченням фінансування лабораторій, у яких працювали хіміки, займався особисто ОСОБА_1.

6) Водій – особа, яка відповідає за перевезення великих партій виготовлених наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів від лабораторії до будь-якої необхідної регіональному керуючому точки за кордоном.

7) Склад – особа, яка відповідає за знаходження наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, залишених водієм, і в подальшому здійснює фасування на дрібніші об'єми (0,3, 0,5 і 1 грам,

- далі «доза») для кур'єрів.

8) Кур'єр – особа, яка відповідає за знаходження фасованих наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, залишених «складом» і подальше їх приховування по місту (здійснення «закладки»). Адреси з детальним описом місцезнаходженням «закладки», кур'єр передає, за допомогою месенджеру «Телеграм», оператору, який знаходиться в Україні. Такі адреси із «закладками» і продавалися покупцям наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів за кордоном за допомогою мережі Інтернет.

9) Графітчик – особа, яка займалася малюванням графіті в містах за кордоном, з метою реклами магазину по збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Зазначене графіті містило посилання на інтернет-сторінку магазину або назву чат-боту в месенджері «Телеграм».

10) Спортсмени (вони ж силовий блок) – особи, як в Україні, так і за кордоном займалися так званім «покаранням» осіб, що порушили заходи конспірації, правила роботи або дисципліни. Наприклад, за кордоном, каралися працівники, що намагалися присвоїти собі наркотичний засіб, психотропну речовину та їх аналоги. У випадку з Україною, каралися оператори, які порушують дисципліну, правила безпеки і інше.

11) Оператор – особа, яка була задіяна в механізмі перевезення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Існувало 2 зміни операторів: денна (час роботи з 10:00 до 22:00) нічна (час роботи з 22:00 до 10:00). Знаходилася на території України і адмініструвала роботу магазину наступним чином:

- додавала в адміністративній панелі веб-сайту магазину та чат-боту «Телеграм» нові надходження наркотичних засобів,
- перевіряла залишки «закладок» в тому чи іншому районі міста;
- приймала оплату за продаж наркотичних засобів на біткоїн-гаманці та в подальшому пересилала їх на гаманець «фінансиста»;
- здійснювала технічну підтримку у разі незнаходження покупцями наркотичних засобів «закладки»;
- могла безпосередньо спілкуватися зі «складом», «кур'єром», «графітчиком», «спортсменом» щодо необхідності оплати роботи, відсутності кадрів та інших проблем, які виникали в ході їх роботи. Передавала отриману інформацію куратору або фінансисту;
- повідомляла куратору про порушення правил роботи «кур'єра», «графітчика», «складу»;
- щоденно формувала звіт щодо здійснених продажів

наркотичних засобів, здійснених витрат та передавала цю інформацію фінансисту або куратору.

12) Фінансист – особа, яка знаходилась в підпорядкуванні у «регіонального керуючого» або «куратора». Відповідала за акумуляцію засобів, отриманих від збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів на біткоїн-гаманцях, з подальшим зберіганням і виведенням у готівку. Також, займалася виплатою заробітної плати «кур'єрам», «графітчикам», «складам», «водіям», «операторам», «спортсменам» за допомогою переказу грошей або на біткоїн-гаманець, або на інші електронні гаманці, або нарочно у випадку з операторами.

13) Пошуковик – особа, яка відповідала за пошук працівників за допомогою листування в соціальних мережах «ВКонтакте» і «Телеграм» таких як «склад», «водій», «кур'єр», «графітчик», «спортсмен», «оператор».

14) Будильник «перевірка» – особа, яка займалася видзвонюванням та відправленням повідомлень операторам, регіональним керуючим, з метою контролю їх робочої діяльності і присутності на робочому місці. Існували як зовнішній захід контролю введений особисто ОСОБА_1.

15) Айтішники – особи, які за займались технічним обслуговуванням віддалених серверів, магазинів з продажу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, розміщених на веб-сайтах та у чат-ботах месенджеру «Телеграм» з автоматичним продажем, обслуговували наявну в офісах комп'ютерну техніку.

16) «Фільтрувальники» – особи, які відповідали за стажування, облік та перевірку працівників, таких як «склад», «водій», «кур'єр», «графітчик», «спортсмен», - за кордоном. Перевірка даних людей полягала в тому, що вони повинні були перевіряти чи не приймалася ця людина раніше іншим оператором-пошуковиком або чи не є даний кур'єр ненадійним або таким, який може викрасти ввірені йому наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги.

Метою діяльності даної злочинної організації, окрім незаконного виготовлення, перевезення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, була також легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Учасники вказаної злочинної організації були об'єднані спільним злочинним умислом та діяли відповідно до планів і завдань, визначених її керівниками. ОСОБА_1 було визнано винуватим у пред'явленому обвинуваченні за ч. 1 ст. 255, ч.ч. 4, 5 ст. 27, ч. 3 ст. 307 КК України і призначено йому покарання:

– за ч. 1 ст. 255 КК України, із застосуванням ст. 69 КК України - у вигляді 2 (двох) років позбавлення волі;

– за ч.ч. 4, 5 ст. 27 ч. 3 ст. 307 КК України, із застосуванням до основного покарання ст. 69 КК України - у вигляді 2 (двох) років 6 (шести) місяців позбавлення волі з конфіскацією майна, яке було його особистою власністю.

На підставі ст. 70 КК України, за сукупністю злочинів шляхом поглинення більш суворим покаранням менш суворого, ОСОБА_1 було призначено покарання у виді 2 (двох) років 6 (шести) місяців позбавлення волі з конфіскацією майна, яке було його особистою власністю.

На підставі ст.ст. 71, 72 КК України, за сукупністю вироків, було частково приєднано не відбуту частину покарання за вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 16 грудня 2014 року та остаточно призначено ОСОБА_1 покарання у виді позбавлення волі на строк 3 (три) роки з конфіскацією майна, яке було його особистою власністю¹.

Необхідно звернути увагу на призначене судом покарання за вчинений злочин, а саме – 2 роки 6 місяців позбавлення волі. Санкцією ч. 1 ст. 255 КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна. Покарання, призначене судом, враховує положення ст. 69 КК України, за яких при наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення суд може призначити покарання нижче від найнижчої межі, яка вказана в санкції статті, однак не нижче від найнижчої межі, встановленої для даного виду покарання Загальною частиною КК України. В цьому випадку, з урахуванням виду покарання, а саме позбавлення волі на певний строк, та змісту ст. 63 КК України, – не менше ніж один рік позбавлення волі. Отже, згідно норм кримінального закону, суд призначив правильне покарання. До того ж, на підставі ст. 69¹ КК України, за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК України та за відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні обвинуваченим своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку покарання. Зокрема, ст. 67 КК України, не передбачає такої обставини, яка б, в даному випадку, могла вплинути на призначення остаточного покарання. Тому, можливо, в Загальній частині КК України було б доцільно встановити обмеження щодо зниження міри покарання, яке б працювало у подібних випадках.

¹ Вирок Деснянського районного суду м. Києва. Номер провадження 1-кп/754/507/20. Справа № 752/23734/19 від 23.01.2020 р. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87239623> (дата звернення: 25.05.2022).

Встановлення або поширення злочинного впливу (ст. 255¹ КК України)

Так, в ч. 1 ст. 255¹ КК України, передбачена кримінальна відповідальність за умисне встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу за відсутності ознак, зазначених у ч. 5 ст. 255 КК України.

З об'єктивної сторони, дане суспільно небезпечне діяння може полягати у: по-перше, встановленні в суспільстві злочинного впливу; по-друге, поширенні в суспільстві злочинного впливу. При цьому, важливе значення має відсутність здійснення злочинного впливу особами, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі».

Слід зазначити, що ще на етапі розгляду законопроекту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою»¹, Головним юридичним управлінням було висунуто ряд зауважень. В своїй більшості, вони стосувалися відсутності конкретизації формулювань, невизначеності критеріїв вимірювання посилення впливу та ін. В цілому, Головне юридичне управління, неодноразово звертало увагу на те, що така правова невизначеність призводитиме до порушень положень Конституції України, а також правової позиції Конституційного Суду України щодо визначальних елементів верховенства права, як-от: принцип рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми. Так, тільки врахування зазначених ключових моментів, забезпечить однакове застосування норми права, і виключить необмеженість її трактування у правозастосовній практиці, що в свої чергу не призводитиме до сваволі².

Незважаючи на висловлені зауваження, у 2020 році, згаданий вище Закон, було прийнято, що позначилось на положеннях КК України.

Сучасний тлумачний словник української мови, термін «встановлення» визначає як здатність вносити переміни, втручатися в розвиток подій або конкретних осіб або впливати на хід подій; в

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Проект Закону України від 02.12.2019 р. № 2513. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10 (дата звернення 31.05.2022).

² Зауваження Головного юридичного управління на Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 16.01.2020 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10 (дата звернення: 26.05.2022).

результаті такого впливу відбуваються зміни. Щодо «впливу», то – це авторитет або влада¹. *Поширення*, в свою чергу, означає розширення сфери впливу на певне коло осіб. Таким чином, *встановлення злочинного впливу в суспільстві* – це втручання у процеси суспільства особою, яка має здатність, за допомогою авторитету або влади, впливати на формування мотивації у інших осіб до вчинення суспільно небезпечних діянь. На цьому етапі, в теорії кримінального права, такі діяння визначаються як підбурювання до вчинення кримінального правопорушення, відповідальність за яке настає з посиланням на ч. 4 ст. 27 КК України та статтю Особливої частини КК України. Однак, встановлення злочинного впливу відбувається безпосередньо в суспільстві. Такі особи знаходяться, так би мовити, поза законом, пропагуючи правовий нігілізм і встановлюючи свої правила, які є обов'язковими для виконання членами злочинної організації або інших злочинних груп. Так, прикладом може стати розповсюдження злочинного впливу як в місцях відбування покарань, так і на волі. Такою поведінкою, особи збуджують бажання у молодого покоління копіювати протиправні вчинки, не передбачаючи, в більшості випадках, негативні наслідки своїх діянь. Незважаючи на відсутність чіткості у визначенні диспозиції ст. 255¹ КК України, лише за 3 місяці 2022 року, було обліковано 14 кримінальних правопорушень, за цією статтею, та вручено чотири повідомлення про підозру.

Так, наприклад, Нікопольським міськрайонним судом Дніпропетровської області було встановлено, що ОСОБА_1 набув статусу суб'єкта підвищеного злочинного впливу та у подальшому поширив вказаний злочинний вплив за наступних обставин. Протягом 2020 року, протиставляючи себе нормам законності та бажаючи продовжувати свою діяльність в протизагально визнаним етичним правилам існування в правовому суспільстві, ОСОБА_2, яка у кримінальному світі є суб'єктом підвищеного злочинного впливу, надала ОСОБА_1 статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу на території Дніпропетровської області. Одночасно з цим, отримавши статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу ОСОБА_1 зобов'язувався дотримуватися чітко визначених правил особистісної поведінки щодо взаємовідносин з іншими категоріями криміногенного світу та поширення свого злочинного впливу, серед яких: повне неприйняття зовнішніх загальноприйнятих норм і правил поведінки; підтримка в місцях позбавлення волі засуджених (арештованих) у

¹ Сучасний тлумачний словник української мови: 60000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Х.: ВД «ШКОЛА», 2008. С. 137.

вигляді матеріального забезпечення; поширення злочинного впливу на районних територіях Дніпропетровської області, шляхом надавання «особам» статусу суб'єкта підвищеного злочинного впливу «смотрящим за районом». ОСОБА_1, отримав змогу контролювати надходження, витрати та розподіл грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, призначених для забезпечення існування та функціонування усіх ланок криміногенного суспільства на території певної адміністративно-територіальної одиниці, а саме, Дніпропетровської області. Поряд з цим, ОСОБА_1, перебуваючи в статусі підвищеного злочинного впливу, користуючись авторитетом, яким автоматично наділявся носій вказаного статусу, взяв на себе наступні функції:

– встановлення та поширення в суспільстві злочинного впливу через довірених осіб, в тому числі, і в місцях позбавлення волі, так як враховуючи особистісні якості та можливості він може спонукати, сприяти та координувати злочинну діяльність;

– контроль та розподіл матеріальних благ серед назначених ним «смотрящих районів»;

– призначення на позиції в кримінальній ієрархії довірених та близьких до нього людей, так званих, «смотрящих» та «старших», які відповідали за дотримання представниками криміналітету загальноприйнятих правил поведінки (так званих «понять»), контроль за своєчасним надходженням коштів та матеріальних благ до «воровського общака», облік зазначених матеріальних благ та розподіл їх за вказівкою ОСОБА_1;

– вирішення конфліктів та спірних ситуацій, за зверненням осіб до «смотрящих районів» або інших довірених осіб. Таким чином, ОСОБА_1 за вищевказаних обставин, протягом 2020 року, до моменту затримання, протиставляючи себе поняттям законності, ігноруючи дотримання вимог самокерованої правослухняної поведінки, маючи певний життєвий досвід та розуміння принципів діяльності криміногенних елементів, отримав статус «смотрящего» та розпочав свою злочинну діяльність. За таких обставин, ОСОБА_1, було повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 255¹, ч. 1 ст. 255² КК України¹.

У ч. 2 ст. 255¹ КК України встановлено кваліфікуючу ознаку, яка визначається встановленням або поширенням в суспільстві злочинного впливу повторно або в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих

¹ Ухвала Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області. Справа № 182/2729/21. Провадження № 1-в/0182/99/2021. URL : <https://vkursi.pro/vsudi/decision/96790296> (дата звернення 26.05.2022).

ізоляторах чи установах покарань.

Оскільки законодавець не зазначив одним із видів однорідну повторність, наприклад вчинення раніше кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 255, 255¹, 255², 255³, 256 КК України, в такому разі необхідно користуватись правилами повторності, вказаними в ч. 1 ст. 32 КК України. Так, з урахуванням цього, *повторність* означатиме вчинення двох і більше кримінальних правопорушень, передбачених ст. 255¹ КК України.

Ізолятор тимчасового тримання є спеціальною установою поліції для тримання наступного кола осіб: затриманих за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; затриманих на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу; стосовно яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на строк до 3 діб (якщо доставляння ув'язнених до слідчого ізолятора у цей період неможливе через віддаленість або відсутність належних шляхів сполучення, вони можуть утримуватись в ізоляторі тимчасового тримання не більше 10 діб); засуджених, які прибули зі слідчого ізолятора та установ виконання покарань у зв'язку з розглядом справи в суді або проведенням з ними слідчих (розшукових) дій; адміністративно арештованих, за відсутності спеціального приймальника для утримання осіб, підданих адміністративному арешту¹.

Слідчий ізолятор – установа Державної кримінально-виконавчої служби України для тримання осіб щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт².

Установами виконання покарань є: арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи, слідчі ізолятори у випадках, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом України³.

Частиною 3 ст. 255¹ КК України встановлено відповідальність за вчинення дій, передбачених ч. 1 або ч. 2 цієї ж статті, особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі».

¹ Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 02.12.2008 р. № 638. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09#Text> (дата звернення 31.05.2022).

² Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення 31.05.2022).

³ Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 30.05.2022).

Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) (ст. 255² КК України)

Диспозицією ст. 255² КК України передбачено відповідальність за «організацію або сприяння у проведенні злочинного зібрання (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп, або осіб, які здійснюють злочинний вплив, для планування вчинення одного або більше злочинів, матеріального забезпечення чи координації злочинної діяльності, у тому числі розподілу доходів, одержаних злочинним шляхом, або сфер злочинного впливу, а також участь у такому зібранні (сходці), у тому числі з використанням засобів зв'язку»¹.

Зокрема, *організація зібрання (сходки) представників злочинних організацій для планування вчинення одного або більше злочинів, матеріального забезпечення чи координації злочинної діяльності, у тому числі розподілу доходів, одержаних злочинним шляхом, або сфер злочинного впливу* передбачає залучення до зустрічі (сходки), здійснення, розробка плану її підготовки і проведення, згуртування, об'єднання зазначених осіб, їх мобілізація, спрямованість на зустріч (сходку), налагодження, упорядкування зустрічі (сходки) для успішної і ефективної злочинної діяльності².

Сприяння у проведенні злочинного зібрання (сходки) визначається як будь-яка допомога, яка може виражатись у наданні приміщення для проведення зібрання, усунення перешкод для можливості проведення зібрання, передача повідомлення учасникам такого зібрання, здійснення охорони. В сучасних умовах, проведення такого зібрання можливе дистанційно, з використанням комп'ютерної техніки. Тому, сприяння у проведенні злочинного зібрання (сходки) із наданням послуг в сфері ІТ щодо залучення допоміжних технологій також необхідно кваліфікувати за ст. 255² КК України.

Участь у такому зібранні передбачає безпосереднє перебування на такій зустрічі (сходці) представників як злочинних організацій, так і організованих груп.

Суб'єктивна сторона даного кримінального правопорушення, передбачає наявність, у винної у особи, прямого умислу.

Відповідно до ч. 2 ст. 255² КК України, законодавцем передбачено можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності за

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.05.2022).

² Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т./ За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна; 5-те вид., допов. Харків.: Право. 2013. С. 468.

наступних умов: по-перше, звільненню підлягає особа, яка, вчинила діяння, передбачене ч. 1 ст. 255² КК України; по-друге, така особа не є організатором злочинного зібрання (сходки); по-третє, особа, до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину, добровільно повідомила про цей злочин; по-четверте, особа активно сприяла розкриттю цього злочину.

Звернення за застосуванням злочинного впливу (ст. 255³ КК України)

Відповідно до ч. 1 ст. 255³ КК України, кримінальна відповідальність настає за «звернення до особи, яка завідомо для винного може здійснювати злочинний вплив, зокрема до особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», з метою застосування нею такого впливу»¹.

Таке звернення може полягати у розподілі фінансування, помсті конкретним особам, силовій підтримці у вирішенні конфліктних ситуацій, замовленні умисного вбивства, або навпаки захисті від інших осіб зі злочинним впливом та ін. За наявності в діях винного ознак іншого кримінального правопорушення, подібну протиправну поведінку необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, наприклад як вбивство на замовлення.

Суб'єктивна сторона даного діяння передбачає вчинення кримінального правопорушення виключно з прямим умислом. Окрім того, важливо пам'ятати про обов'язкову ознаку, – наявність спеціальної мети, у вигляді застосування злочинного впливу.

Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК України)

Об'єктивна сторона злочину, визначеного диспозицією ч. 1 ст. 256 КК України, передбачає вчинення таких суспільно небезпечних діянь:

- заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій;
- укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів;
- заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій по створенню

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.05.2022).

умов, які сприяють їх злочинній діяльності.

Визначення *сприяння* означає: здійснення позитивного впливу на щось; створення відповідних умов для здійснення, виконання чого-небудь; надання допомоги в чому-небудь; бути причиною або наслідком виникнення, існування чого-небудь; створення, викликання бажання виконувати яку-небудь дію; потурання кому-небудь¹.

Фактично, *сприяння учасникам злочинних організацій* полягає у вчиненні будь-яких дій, спрямованих на поліпшення умов або процесу злочинної діяльності учасників злочинної організації. Обов'язковою умовою такого сприяння є те, що воно повинно бути заздалегідь не обіцяним. У разі попередньої домовленості про сприяння, такі дії необхідно кваліфікувати як пособництво у вчиненні кримінального правопорушення за ч. 5 ст. 27 та ст. 255 КК України. Якщо винні особи, в якості способів допомоги учасникам злочинної організації, вчиняють інші кримінальні правопорушення (наприклад, незаконне зберігання наркотичних засобів, зброї тощо), то в такому разі, необхідна кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень.

Вознюк А.А., надаючи визначення *особам, причетним до діяльності організованих злочинних об'єднань*, визначає їх як осіб, які безпосередньої участі у злочинах, вчинених організованою групою та злочинною організацією, не беруть, проте надають допомогу цим об'єднанням. До таких осіб належать: 1) особи, які здійснюють заздалегідь не обіцяне переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів (ч. 6 ст. 27 КК України); 2) особи, які обіцяють до закінчення вчинення злочину не повідомляти про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний організованою групою чи злочинною організацією злочин (ч. 7 ст. 27 КК України); 3) особи, які здійснюють заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності, шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне вчинення інших дій по створенню умов, які сприяють їх злочинній діяльності (ст. 256 КК України)².

Зокрема, способами цієї форми вчинення кримінального правопорушення є надання учасникам злочинних організацій приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів,

¹ Словник української мови. Академічний тлумачний словник. Т. 9. С. 601. URL : <http://sum.in.ua/s/sprujaty> (дата звернення 01.06.2022).

² Вознюк А. А. Зазнач. твір. С. 46.

технічних пристроїв, грошей або цінних паперів. Винний забезпечує можливість учасникам злочинної організації мати зазначені предмети та користуватися ними. Здійснення інших умов, які сприяють злочинній діяльності учасників злочинних організацій, означає підготовку та забезпечення можливості злочинної діяльності учасників. Такими діями можуть бути: будівництво приміщень для учасників, переміщення людей, які пов'язані з їх діяльністю, організація практичних тренувань учасників, навчання, в тому числі з використанням ІТ-технологій, консультування¹.

Склад злочину є формальним і вважається закінченим з моменту вчинення однієї з дій, перелічених в диспозиції статті. Якщо членам злочинної організації не вдалось досягти злочинної мети, особа, яка сприяла їх діяльності все одно підлягає кримінальній відповідальності за ст. 256 КК України.

Суб'єктивну сторону діяння можна охарактеризувати виною у формі прямого умислу, адже за відсутності усвідомлення винною особою сприяння своїми діями учасникам злочинної організації, виключається відповідальність за ст. 256 КК України.

Аналіз кваліфікуючих ознак складної форми співучасті Особливої частини КК України

*Розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України» – 2
склади:*

1) ст. 109 КК України «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»: ч. 3 – дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації;

2) ст. 110² КК України «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»: ч. 4 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі, або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків.

Розділ II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» – 1 склад:

1) ст. 129 КК України «Погроза вбивством»: ч. 2 – те саме

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т./ За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна; 5-те вид., допов. Харків.: Право. 2013. С. 471.

діяння, вчинене членом організованої групи або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Розділ III «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» – 5 складів:

1) ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»: ч. 3 – діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або такі, що спричинили тяжкі наслідки;

2) ст. 147 КК України «Захоплення заручників»: ч. 2 – ті самі дії, якщо вони були вчинені щодо неповнолітнього або організованою групою, або були поєднані з погрозою знищення людей, або такі, що спричинили тяжкі наслідки;

3) ст. 149 КК України «Торгівля людьми»: ч. 3 – дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками, або вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки;

4) ст. 150 КК України «Експлуатація дітей»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою;

5) ст. 150¹ КК України «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження.

Розділ V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» – 4 склади:

1) ст. 159¹ КК України «Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму»: ч. 4 – дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб, організованою групою або поєднані з вимаганням внеску чи фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації чи агітації референдуму;

2) ст. 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які були вчинені організованою групою осіб або спричинили тяжкі наслідки;

3) ст. 176 КК України «Порушення авторського права і суміжних прав»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища, або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі;

4) ст. 177 КК України «Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі.

Розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності» – 6 складів:

1) ст. 185 КК України «Крадіжка»: ч. 5 – крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або організованою групою;

2) ст. 186 КК України «Грабіж»: ч. 5 – грабіж, вчинений в особливо великих розмірах або організованою групою;

3) ст. 187 КК України «Розбій»: ч. 4 – розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою чи в умовах воєнного або надзвичайного стану, або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень;

4) ст. 189 КК України «Вимагання»: ч. 4 – вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах або вчинене організованою групою чи в умовах воєнного, або надзвичайного стану, або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження;

5) ст. 190 КК України «Шахрайство»: ч. 4 – шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою;

6) ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»: ч. 5 – дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою.

Розділ VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» – 8 складів:

1) ст. 199 КК України «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних

елементів»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі;

2) ст. 201¹ КК України «Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі;

3) ч. 3 ст. 201² КК України «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги»: ч. 3 – дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або в особливо великому розмірі, або під час надзвичайного, або воєнного стану;

4) ст. 206 КК України «Протидія законній господарській діяльності»: ч. 3 – протидія законній господарській діяльності, вчинена організованою групою, або службовою особою з використанням службового становища, або поєднана з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або така, що заподіяла велику шкоду чи спричинила інші тяжкі наслідки;

5) ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом»: ч. 3 – дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або в особливо великому розмірі;

6) ст. 224 КК України «Виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів)»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою, або якщо вони завдали особливо великої матеріальної шкоди;

7) ст. 229 КК України «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища, або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі;

8) ст. 232¹ КК України «Незаконне використання інсайдерської інформації»: ч. 4 – дії, передбачені частинами першою – третьою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою;

9) ст. 232³ КК України «Незаконне використання інсайдерської інформації щодо оптових енергетичних продуктів»: ч. 4 – дії,

передбачені частинами першою – третьою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою;

Розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» – 1 склад:

1) ст. 240 КК України «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин»: ч. 4 – діяння, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою, або шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або спричинили загибель людей, їх масове захворювання, або інші тяжкі наслідки;

Розділ IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» – 3 склади:

1) ст. 258⁵ КК України «Фінансування тероризму»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі, або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків;

2) ст. 262 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства, або зловживанням службовим становищем»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою чи другою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою, розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, або радіоактивних матеріалів, а також вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я;

3) ст. 263¹ КК України «Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою.

Розділі XI «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» – 4 склади:

1) ст. 278 КК України «Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки;

2) ст. 280 КК України «Примушування працівника транспорту до

невиконання своїх службових обов'язків»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки;

3) ст. 289 КК України «Незаконне заволодіння транспортним засобом»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо предметом незаконного заволодіння є транспортний засіб, вартість якого у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

4) ст. 292 КК України «Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей, інші нещасні випадки з людьми або призвели до аварії, пожежі, значного забруднення довкілля чи інших тяжких наслідків, або вчинені організованою групою;

Розділ XII «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності» – 2 склади:

1) ст. 302 КК України «Створення або утримання місць розпусти і звідництво»: ч. 2 – ті самі дії, вчинені з метою наживи або особою, раніше судимою за це кримінальне правопорушення, або вчинені організованою групою;

2) ст. 303 КК України «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією»: ч. 3 – дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього, або організованою групою.

Розділ XIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення» – 7 складів:

1) ст. 305 КК України «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів»: ч. 3 – контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, вчинена організованою групою, а також, якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах;

2) ст. 307 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також, якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах, або вчинені із залученням малолітнього, або щодо малолітнього;

3) ст. 308 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства, або зловживання службовим становищем»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою, або другою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах, або організованою групою, розбій з метою викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх аналогів, а також вимагання цих засобів чи речовин, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я;

4) ст. 311 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів»: ч. 3 – дії, передбачені частиною першою, вчинені організованою групою або в особливо великих розмірах;

5) ст. 312 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або в особливо великих розмірах, розбій з метою викрадення прекурсорів, а також їх вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я;

6) ст. 313 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням»: ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою або з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх аналогів, розбій з метою викрадення обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх аналогів, а також його вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я;

7) ст. 321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів»: ч. 4 – дії, передбачені частиною

першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або якщо предметом таких дій були отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби в особливо великих розмірах.

Розділ XIV «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» – 3 склади:

1) ст. 332 КК України «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України»: ч. 3 – дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або вчинені з корисливих мотивів;

2) ст. 332¹ КК України «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї»: ч. 3 – дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою;

3) ст. 333 КК України «Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю»: ч. 2 – те саме діяння, вчинене повторно або організованою групою.

Розділ XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» – 4 склади:

1) ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу»: ч. 4 – дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені організованою групою;

2) ст. 345¹ КК України «Погроза або насильство щодо журналіста»: ч. 4 – дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені організованою групою;

3) ст. 355 КК України «Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань»: ч. 3 – примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене організованою групою або поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або таке, що завдало великої шкоди чи спричинило інші тяжкі наслідки;

4) ст. 359 КК України «Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації»: ч. 3 – дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих

громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб.

Розділ XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» – 3 склади:

1) ст. 368³ КК України «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»: ч. 2 – ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою;

2) ст. 368⁴ КК України «Підкуп особи, яка надає публічні послуги»: ч. 2 – ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою;

3) ст. 369 КК України «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі»: ч. 4 – діяння, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, якщо неправомірна вигода надавалася службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище, або вчинені організованою групою осіб чи її учасником.

Розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» – 2 склади:

1) ст. 436¹ КК України «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів»: ч. 2 – ті самі дії, вчинені особою, яка є представником влади, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації;

2) ст. 436² КК України «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників»: ч. 3 – дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації.

Як підсумок, аналіз диспозицій статей Кримінального кодексу України дає змогу зазначити, що Особлива частина КК України налічує всього 55 складів кримінальних правопорушень, у яких, в якості кваліфікуючих ознак визначено вчинення діяння організованою групою або її учасниками. Окремо слід відзначити два кримінально караних діяння, основний склад яких передбачає створення злочинної організації, – ч. 1 ст. 255, ст. 392 КК України. Найбільша кількість такої кваліфікуючої ознаки зосереджена в розділах Особливої частини КК України, які встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності, у сфері господарської діяльності та у

сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

2.3. Особливості кримінальної відповідальності за прояви організованої злочинності в зарубіжних країнах

Закони про кримінальну відповідальність зарубіжних країн регламентують питання, пов'язані із відповідальністю за різні прояви організованої злочинності. Особливості розвитку суспільства в кожній країні впливають на законодавче оформлення кримінальної відповідальності за вказану суспільно небезпечну поведінку. Зокрема, в даному аспекті, привертають увагу положення кодифікованих нормативно-правових актів Молдови, Вірменії, Азербайджану, Казахстану, Киргизстану, Туркменістану, Таджикистану, Узбекистану та Грузії.

Так, *Кримінальний кодекс Республіки Молдова*¹ (далі – КК РМ) одними із форм співучасті визначає організовану злочинну групу (п. с ст. 43 КК РМ) та злочинну організацію (злочинну спільноту) (п. д ст. 43 КК РМ).

Аналіз положень ст. ст. 46-47 КК РМ показує, що організованою злочинною групою визнається стійка група осіб, які попередньо організувалися з метою скоєння одного або декількох злочинів (ст. 46 КК РМ), а злочинною організацією (злочинною спільнотою), – об'єднання злочинних груп у стійку спільноту, діяльність якої заснована на розподілі між членами організації та її структурами функцій управління, забезпечення та виконання злочинних задумів з метою впливу на економічну та іншу діяльність фізичних та юридичних осіб або контролю за такою діяльністю в інших формах для отримання вигод та реалізації економічних, фінансових чи політичних інтересів (ст. 47 КК РМ). Слід зазначити, що злочинна організація (злочинна спільнота) містить наступні особливості: по-перше, злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо його було скоєно одним із членів такої організації в її інтересах або особою, яка не є членом злочинної організації, за дорученням цієї організації; по-друге,

¹ Кримінальний кодекс Республіки Молдова : Закон Республіки Молдова від 18 квітня 2002 року № 985-XV (із змінами та доповненнями, станом на 31.03.2022 р.). URL : http://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923#pos=557;-56 (дата звернення 22.05.2022).

організатором або керівником злочинної організації вважається особа, яка створила злочинну організацію або керує нею; по-третє, організатор та керівник злочинної організації підлягають відповідальності за всі злочини, вчинені організацією; по-четверте, член злочинної організації несе кримінальну відповідальність лише за ті злочини, у підготовці чи скоєнні яких він брав участь; по-п'яте, член злочинної організації може бути звільнений від кримінальної відповідальності, якщо він добровільно заявив про існування такої організації та сприяв розкриттю вчинених нею злочинів або викриттю її організаторів, керівників або членів.

Зокрема, організатором, відповідно до ч. 3 ст. 42 КК РМ, визнається особа, яка організувала вчинення злочину або керувала його вчиненням, а також особа, яка створила організовану злочинну групу або злочинну організацію, або керувала їх діями.

Існування таких форм співучасті, в подальшому, має значення при призначенні покарання, адже, відповідно до ст. 77 КК РМ, однією з обставин, що обтяжує відповідальність, визначено, – скоєння злочину у будь-якій формі співучасті (п. с).

До злочинів проти громадської безпеки та громадського порядку, за КК РМ, належать діяння, передбачені ст. 283 «Бандитизм» та ст. 284 «Створення злочинної організації або керівництво нею». Так, бандитизм полягає в організації озброєних банд з метою нападу на юридичних або фізичних осіб, а також участь у таких бандах або у вчинених ними нападах, що в свою чергу карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років. Створення злочинної організації або керівництво нею, з урахуванням змісту ч. 1 ст. 284 КК РМ, може бути виражене у наступному: 1) планування створення такої організації та її діяльності; 2) або пошук і вербування членів такої організації; 3) або проведення зборів членів такої організації; 4) або створення грошових та інших фондів для підтримки членів такої організації та її злочинної діяльності; 5) або постачання такій організації зброї та засобів для скоєння злочинів; 6) або організація збору інформації про потенційні жертви та про діяльність правоохоронних органів; 7) або узгодження злочинних планів та дій з іншими злочинними організаціями та групами або окремими злочинцями у країні та за кордоном. Санкція ч. 1 ст. 284 КК РМ, за створення злочинної організації або керівництво нею, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років. Окрім цього, ч. 2 ст. 284 КК РМ, визначає кримінально караним створення злочинної організації або організованої злочинної групи або керівництво нею з метою скоєння одного чи декількох злочинів

терористичного характеру, що передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років або довічного ув'язнення.

*Кримінальний кодекс Республіки Вірменія*¹ (далі – КК РВ), у ст. 50, містить положення щодо вчинення злочину групою осіб або злочинною організацією. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 50 КК РВ, злочин вважається вчиненим злочинною організацією, якщо: по-перше, його вчинено такою, що складається з трьох і більше осіб стійкою групою чи об'єднанням груп, створених для скоєння одного чи декількох злочинів; по-друге, злочин вважається вчиненим злочинною організацією також у разі, коли злочин, охоплений умислом особи, яка її створила або керує, безпосередньо вчинено хоча б одним членом групи або особою, яка не є її членом, – за її завданням. Особливості кримінальної відповідальності, при цьому, вбачаються в наступному: особа, яка створила злочинну організацію або керує нею, підлягає кримінальній відповідальності за створення злочинної організації або керівництво нею, а також за ті злочини, скоєні злочинною організацією, які були охоплені її умислом; член злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за участь у злочинній організації, а також за скоєння злочинів, у вчиненні чи підготовці яких він брав участь. Також, слід звернути увагу, що вчинення злочину у складі групи, злочинною організацією є обставиною, що обтяжує кримінальну відповідальність та покарання (ст. 71 КК РВ).

Обставиною, що виключає кримінальну відповідальність визнається співробітництво з органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, питання про яке врегульовано ст. 41 КК РВ. Так, зокрема, кримінальній відповідальності не підлягає особа, яка завдала шкоди інтересам, що охороняються кримінальним законом, яка в установленому законом порядку співпрацювала з органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у рамках доручень, відданих з метою сприяння розкриттю, припиненню злочину або отримання доказів, якщо для досягнення цієї мети були відсутні заходи, не пов'язані із заподіянням шкоди. Така особа підлягає кримінальній відповідальності у разі скоєння закінченого тяжкого або особливо тяжкого злочину, спрямованого проти особи. Важливою обставиною, визначеною ч. 3 ст. 41 КК РВ є те, що у випадку співпраці особи з органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, коли вона

¹ Кримінальний кодекс Республіки Вірменія : Закон Республіки Вірменія від 05 травня 2021 року. URL : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=7645&lang=arm&enc=utf8> (дата звернення 22.05.2022).

брала участь у злочинній організації або скоїла злочин у складі злочинної організації, що Особливою частиною КК РВ передбачено як обтяжуючу обставину, і злочин завдяки цій обтяжуючій обставині вважається особливо тяжким або, якщо вчинений нею злочин вважається особливо тяжким за ознакою скоєння в «особливо великому» розмірі, то він не ставиться за вину такій особі.

Особлива частина КК РВ, виділяє в окремій Главі 34 злочини проти громадської безпеки загального характеру, які, в свою чергу, належать до злочинів проти громадської безпеки, визначених Розділом 12. До таких суспільно небезпечних діянь законом віднесено: створення злочинної організації чи керівництво злочинною організацією (ст. 318), участь у злочинній організації (ст. 319), присвоєння або отримання, або збереження найвищого статусу у кримінальній ієрархії (ст. 322), створення угруповання, яке є носієм кримінальної субкультури, або керівництво таким угрупованням (ст. 323), участь в угрупованні, яке є носієм кримінальної субкультури, або залучення до такого угруповання (ст. 324), звернення до учасника угруповання, яке є носієм кримінальної субкультури, або особи, яка має найвищий статус у кримінальній ієрархії (ст. 325).

Створення злочинної організації чи керівництво злочинною організацією (ст. 318 КК РВ) карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років. У разі вчинення такого діяння з використанням владних або службових повноважень або обумовленого ними впливу; із залученням неповнолітньої особи; особою, яка має найвищий статус у кримінальній ієрархії, або з організацією нападу із застосуванням зброї, або предмета, або засобу, заздалегідь виготовленого, або пристосованого для заподіяння тілесного ушкодження, або організацією іншого діяння, що загрожує життю чи здоров'ю особи, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Зауважимо, що особа, яка сприяла припиненню діяльності злочинної організації, звільняється від кримінальної відповідальності, за створення злочинної організації чи керівництво злочинною організацією, однак, якщо фактично скоєне особою діяння містить інший склад злочину, вона підлягає кримінальній відповідальності за цей злочин.

Участь у злочинній організації (ст. 319 КК РВ) карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років. Якщо дане діяння вчинено: 1) з використанням владних або службових повноважень, або обумовленого ними впливу; 2) особою, яка має найвищий статус у кримінальній ієрархії, або 3) з участю в нападі, що

здійснюється із застосуванням зброї або предмета, або засобу, заздалегідь виготовленого або пристосованого для заподіяння тілесного ушкодження, або вчинення іншого діяння, що загрожує життю чи здоров'ю особи, санкція визначає покарання у виді позбавлення волі на строк від шести до дванадцяти років. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка сприяла припиненню діяльності злочинної організації, передбаченою зазначеною статтею. Така особа підлягатиме кримінальній відповідальності, якщо фактично скоєне нею діяння містить інший склад злочину.

Присвоєння або отримання, або збереження найвищого статусу у кримінальній ієрархії (ст. 322 КК РВ), карається позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років. *Особою, яка має найвищий статус у кримінальній ієрархії («вор в законі» або «кримінальний авторитет»)*, визнається особа, яка вважається авторитетом згідно з правилами поведінки, встановленими та визнаними угрупованням, що є носієм кримінальної субкультури, та така, що дає інструкції щодо здійснення цілей, переслідуваних угрупованням, що є носієм кримінальної субкультури, а також організовує збори угруповання, що є носієм кримінальної субкультури або бере участь у них або організовує, або здійснює збір коштів (у тому числі за допомогою азартних ігор), або розпоряджається незаконною вигодою, отриманою за допомогою угруповання, що є носієм кримінальної субкультури, або вчиняє інші дії, спрямовані на здійснення цілей, переслідуваних угрупованням, що є носієм кримінальної субкультури (ч. 2 ст. 322 КК РВ). *Особою, яка отримала найвищий статус у кримінальній ієрархії («вор в законі» або «кримінальний авторитет»)*, вважається особа, яка з набуттям цього статусу мала реальну можливість вчинення, зазначених вище, дій (ч. 3 ст. 322 КК РВ).

Створення угруповання, яке є носієм кримінальної субкультури або керівництво таким угрупованням (ст. 323 КК РВ), у разі відсутності ознак створення злочинної організації чи керівництва злочинною організацією, або створення озброєного об'єднання, не передбаченого законом, або керівництва озброєним об'єднанням, карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. У разі створення угруповання, яке є носієм кримінальної субкультури, або керівництво таким угрупованням: 1) особою, яка утримується в кримінально-виконавчій установі; 2) з використанням владних чи службових повноважень чи обумовленого ними впливу; 3) особою, що служить у Збройних Силах чи інших військах; 4) із залученням неповнолітньої особи або 5) особою, яка має найвищий статус у кримінальній ієрархії,

санкцією передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Зокрема, *угрупованням, що є носієм кримінальної субкультури (воровський світ)*, вважається об'єднання осіб, які мають відповідно до кримінальної ієрархії міжособистісні ієрархічні відносини, що діє згідно із встановленими та визнаними ним правилами поведінки, які не відповідають встановленим державою загальним правилам поведінки або правомірним формам з реалізації та метою якого є скоєння злочину або заступництво скоєнню злочину, або залучення до скоєння злочинного діяння інших осіб, або вирішення спорів (проблем), пов'язаних із громадськими чи приватними питаннями із застосуванням насильства, погроз, примусу чи інших насильницьких дій, або отримання незаконної вигоди чи інших переваг (ч. 3 ст. 323 КК РВ).

Відповідно до ч. 1 ст. 324 КК РВ, участь в угрупованні, яке є носієм кримінальної субкультури, або залучення до здійснення цілей, що переслідуються ним, або організація зібрань угруповання, що є носієм кримінальної субкультури, або участь у них, якщо відсутні ознаки участі у злочинній організації або участі в озброєному об'єднанні, не передбаченому законом, карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років. За залучення до угруповання, яке є носієм кримінальної субкультури, шляхом насильства, погрози або примусу чи іншим способом, що визначено ч. 2 ст. 324 КК РВ, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. У випадку вчинення діянь, визначених ч. 1 або ч. 2 ст. 324 КК РВ: 1) особою, яка утримується у кримінально-виконавчій установі; 2) з використанням владних чи службових повноважень чи обумовленого ними впливу; 3) службовцями Збройних Сил чи інших військ; 4) із залученням неповнолітньої особи або 5) особою, яка має найвищий статус у кримінальній ієрархії, передбачено позбавлення волі на строк від шести до дванадцяти років. У разі добровільної заяви компетентним органам про участь в угрупованні, що є носієм кримінальної субкультури, або залучення до такого угруповання та сприяння припиненню його діяльності, особа звільняється від кримінальної відповідальності. Така особа може бути притягнута до відповідальності, якщо фактично скоєне нею діяння містить інший склад злочину.

КК РВ за звернення до учасника угруповання, яке є носієм кримінальної субкультури, або особи, яка має найвищий статус у кримінальній ієрархії, за отриманням, за допомогою її незаконного впливу, матеріальної чи нематеріальної вигоди або інших переваг або

для здійснення реальних чи передбачуваних прав, передбачає у санкції ч. 1 ст. 325 покарання у виді штрафу від десятикратного до тридцятикратного розміру (відповідно до ч. 3 ст. 59 КК РВ, штраф в якості основного покарання встановлюється за злочини невеликої або середньої тяжкості від п'ятикратного до п'ятдесятикратного розміру місячного доходу особи, яка вчинила злочин), або громадських робіт тривалістю від ста до двохсот годин, або обмеження волі максимально строком на три роки, або короткострокове позбавлення волі максимально строком на два місяці, або позбавлення волі максимально строком на три роки.

Згідно Кримінального кодексу Азербайджанської Республіки¹ (далі – КК АР), організатором визнається особа, яка організувала скоєння злочину або керувала його вчиненням, а також особа, яка створила організовану групу або злочинну спільноту (злочинну організацію), або керувала ними (ст. 32.3). З урахуванням положень ст. ст. 34.3, 34.4, 34.5 КК АР: злочин визнається скоєним організованою групою, якщо його вчинено стійкою групою, яка складається з двох чи більше осіб, які заздалегідь об'єдналися для скоєння одного чи декількох злочинів; злочинною спільнотою (злочинною організацією) визнається створення стійкої організованої злочинної групи з метою скоєння тяжких чи особливо тяжких злочинів чи стійке об'єднання двох чи більше організованих злочинних груп, створене з тією ж метою; якщо злочин, вчинений учасником (учасниками) злочинної спільноти (злочинної організації) для здійснення цілей цієї спільноти (організації), а також вчинений особою (особами), яка не є учасником (учасниками) злочинної спільноти (злочинної організації) на замовлення цієї спільноти (організації), визнається скоєним злочинною спільнотою (злочинною організацією).

До особливостей відповідальності за вчинення злочину організованою групою або злочинною спільнотою (злочинною організацією) належать наступні: особа, яка створила організовану групу або злочинну спільноту чи керувала ними, підлягає кримінальній відповідальності за їх організацію та керівництво ними у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК АР, а також за всі скоєні організованою групою або злочинною спільнотою злочини, якщо вони охоплювалися її умислом; інші учасники

¹ Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки : Закон Азербайджанської Республіки від 30 грудня 1999 року № 787-IQ (із змінами та доповненнями, станом на 27 грудня 2021 року). URL : http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#pos=6;-140 (дата звернення 29.05.2022).

організованої групи або злочинної спільноти підлягають кримінальній відповідальності за участь у цих злочинах у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК АР, а також за злочини, у підготовці чи вчиненні яких вони брали участь (ст. 34.6); створення організованої групи у випадках, не передбачених статтями Особливої частини КК АР, тягне за собою кримінальну відповідальність за готування до тих злочинів, для вчинення яких вона створена (ст. 34.7); вчинення діянь групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною спільнотою (злочинною організацією) тягне за собою більш суворе покарання на підставі та в межах, передбачених КК АР (ст. 34.8). Окрім цього, вчинення злочину організованою групою або злочинною спільнотою (злочинною організацією) належить до обставин, що обтяжують покарання (ст. 61.1.3 КК АР).

До злочинів проти громадської безпеки, визначених Главою 25 КК АР, віднесено бандитизм (ст. 217) та організацію злочинної спільноти (злочинної організації) (ст. 218).

Так, відповідно до ст. 217 КК АР, створення стійкої озброєної групи (банди) з метою нападу на організації або громадян, а також керівництво такою групою (бандою) тягне за собою покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Участь у стійкій озброєній групі (банді) або в нападах, що нею скоюються, карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

Відповідно до ст. 218.1 КК АР, створення злочинної спільноти (злочинної організації) для скоєння тяжких або особливо тяжких злочинів, а також керівництво такою спільнотою (організацією) або структурними підрозділами, що входять до неї, а також створення об'єднання організаторів, керівників або інших представників організованих груп з метою розробки планів та умов для вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років. Участь у злочинній спільноті (злочинній організації) або в об'єднанні організаторів, керівників чи інших представників організованих груп, карається позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років (ст. 218.2). У випадку вчинення зазначених діянь особою з використанням свого службового становища, санкцією передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

*Кримінальний кодекс Республіки Казахстан*¹ (далі – КК РК), у ч. 3 ст. 28, організатором визначає особу, яка організувала вчинення кримінального правопорушення або керувала його вчиненням, а також особу, яка створила злочинну групу або керувала нею. Загальні положення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені групою, передбачено ст. 31 КК РК. Зокрема, злочин визнається вчиненим злочинною групою, якщо він вчинений організованою групою, злочинною організацією, злочинною спільнотою, транснаціональною організованою групою, транснаціональною злочинною організацією, транснаціональною злочинною спільнотою, терористичною групою, екстремістською групою, бандою або незаконним воєнізованим формуванням.

З метою з'ясування змістовної складової злочинної групи, слід звернути увагу на ст. 3 КК РК, яка наводить наступні визначення:

– *злочинна спільнота* – об'єднання двох або більше злочинних організацій, які вступили в змову для спільного скоєння одного або декількох кримінальних правопорушень, а також створення умов для самостійного скоєння одного або декількох кримінальних правопорушень будь-якої з цих злочинних організацій (п. 23 ст. 3 КК РК);

– *організована група* – стійка група двох або більше осіб, які заздалегідь об'єдналися з метою скоєння одного або декількох кримінальних правопорушень (п. 36 ст. 3 КК РК);

– *злочинна організація* – організована група, учасники якої розподілені по організаційно, функціонально та (або) територіально відокремленим групам (структурним підрозділам) (п. 25 ст. 3 КК РК);

– *транснаціональна організована група* – організована група, що має на меті скоєння одного або декількох кримінальних правопорушень на території двох або більше держав або однієї держави, при організації скоєння діяння або керівництві його вчиненням з території іншої держави, а також за участю громадян іншої держави (п. 35 ст. 3 КК РК);

– *транснаціональна злочинна організація* – злочинна організація, яка має на меті скоєння одного або декількох кримінальних правопорушень на території двох або більше держав чи однієї держави, при організації скоєння діяння або керівництві його вчиненням з території іншої держави, а також за участю громадян іншої держави (п. 34 ст. 3 КК РК);

¹ Кримінальний кодекс Республіки Казахстан : Закон Республіки Казахстан від 03 липня 2014 року № 226-V (із змінами та доповненнями, станом на 02.03.2022 року). URL : https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#sub_id= (дата звернення 23.05.2022).

- *транснаціональна злочинна спільнота* – об'єднання двох або більше транснаціональних злочинних організацій (п. 33 ст. 3 КК РК);
- *терористична група* – організована група, яка має на меті скоєння одного або декількох терористичних злочинів (п. 31 ст. 3 КК РК);
- *екстремістська група* – організована група, яка має на меті скоєння одного або декількох екстремістських злочинів (п. 40 ст. 3 КК РК);
- *банда* – організована група, яка має на меті напад на громадян або організації із застосуванням, або погрозою застосування зброї, або предметів, що використовуються як зброя (п. 7 ст. 3 КК РК);
- *незаконне воєнізоване формування* – не передбачене законодавством Республіки Казахстан формування (об'єднання, загін, дружина чи інша група, що складається з трьох і більше осіб), що має організаційну структуру воєнізованого типу, є єдиноначальною, боездатною, із жорсткою дисципліною (п. 18 ст. 3 КК РК).

Особа, яка створила злочинну групу або керувала нею, підлягає кримінальній відповідальності за організацію злочинної групи та керівництво нею у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК РК, а також за всі скоєні злочинною групою злочини, якщо вони охоплювалися її умислом (ч. 4 ст. 31 КК РК). Щодо інших учасників злочинної групи, то вони підлягають кримінальній відповідальності за участь у ній у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК РК, а також за злочини, у підготовці чи вчиненні яких вони брали участь (ч. 5 ст. 31 КК РК).

У разі здійснення оперативно-розшукових, контррозвідувальних заходів або негласних слідчих дій, відповідно до ст. 35 КК РК, не є кримінальним правопорушенням таке, що: по-перше, заподіює шкоду охоронюваним КК РК інтересам діяння, вчинене при виконанні відповідно до закону Республіки Казахстан оперативно-розшукових, контррозвідувальних заходів або негласних слідчих дій співробітником уповноваженого державного органу або за дорученням такого органу іншою особою, яка співпрацює з цим органом; по-друге, це діяння вчинено з метою запобігання, виявлення, розкриття або розслідування кримінальних правопорушень, вчинених групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, злочинною групою, попередження, розкриття та припинення розвідувальних та (або) підривних акцій; по-третє, якщо заподіяна шкода правоохоронюваним інтересам менш значна, ніж шкода, завдана зазначеними кримінальними правопорушеннями; по-четверте, якщо запобігання, розкриття чи розслідування, а також викриття винних у скоєнні кримінальних правопорушень осіб не могли бути здійснені іншим способом. Звертаємо увагу на те, що зазначене не

поширюються на осіб, які вчинили дії, пов'язані із загрозою життю або здоров'ю людини, екологічної катастрофи, суспільного лиха чи інших тяжких наслідків.

Вчинення кримінального правопорушення при здійсненні оперативно-розшукових, контррозвідувальних заходів або негласних слідчих дій є обставиною, що пом'якшує кримінальну відповідальність та покарання (п. 9 ч. 1 ст. 53 КК РК), натомість вчинення кримінального правопорушення у складі злочинної групи, належить до обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність та покарання (п. 3 ч. 1 ст. 54 КК РК).

До кримінальних правопорушень проти громадської безпеки та громадського порядку, за КК РК, належать: створення, керівництво терористичною групою та участь у її діяльності (ст. 257); створення та керівництво організованою групою, злочинною організацією, а також участь у них (ст. 262); створення та керівництво злочинною спільнотою, а також участь у ній (ст. 263); створення та керівництво транснаціональною організованою групою, транснаціональною злочинною організацією, а також участь у них (ст. 264); створення та керівництво транснаціональною злочинною спільнотою, а також участь у ній (ст. 265); організація незаконного воєнізованого формування (ст. 267); бандитизм (ст. 268).

Відповідно до ст. 257 КК РК, за створення терористичної групи, а також керівництво нею, передбачено позбавлення волі на строк від десяти до сімнадцяти років із конфіскацією майна, позбавлення громадянства Республіки Казахстан чи без такого. Участь у діяльності терористичної групи або у вчинюваних нею актах тероризму, – карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років із конфіскацією майна. У випадку вчинення зазначених діянь особою з використанням свого службового становища або лідером громадського об'єднання (*лідер громадського об'єднання – керівник громадського об'єднання, а також інший учасник громадського об'єднання, здатний за допомогою свого впливу та авторитету одноосібно впливати на діяльність цього громадського об'єднання* (п. 21 ст. 3 КК РК), діяння карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна, позбавленням громадянства Республіки Казахстан чи без такого.

Відповідно до ст. 262 КК РК, створення організованої групи або злочинної організації, а також керівництво нею чи структурним підрозділом злочинної організації, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років із конфіскацією

майна. Участь в організованій групі чи злочинній організації, карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років із конфіскацією майна. Вчинення зазначених дій особою з використанням свого службового становища, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до тринадцяти років із конфіскацією майна. Звільненню від кримінальної відповідальності підлягає особа, яка добровільно припинила участь у злочинній групі та активно сприяла розкриттю або припиненню злочинів, вчинюваних або вчинених злочинною групою, якщо у її діях відсутній склад іншого злочину.

Відповідно до ст. 263 КК РК, створення чи керівництво злочинною спільнотою, а також створення об'єднання керівників чи інших учасників організованих груп (злочинних організацій) або координація злочинних дій (*координація злочинних дій – узгодження між організованими групами (злочинними організаціями) з метою спільного скоєння злочинів (створення стійких зв'язків між керівниками чи іншими учасниками організованих груп (злочинних організацій), розробка планів, умов скоєння злочинів, а також розподіл сфер злочинного впливу, доходів від злочинної діяльності (п. 22 ст. 3)*) самостійно діючих організованих груп (злочинних організацій) з метою скоєння одного чи декількох злочинів, карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна (ч. 1 ст. 263). Участь керівників організованих груп, злочинних організацій, структурних підрозділів злочинних організацій у злочинній спільноті, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років із конфіскацією майна (ч. 2 ст. 263). Участь у зборах керівників, інших учасників організованих груп, злочинних організацій з метою координації злочинних дій, у тому числі з використанням засобів зв'язку, карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років із конфіскацією майна (ч. 3 ст. 263). За дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 263 КК РК, вчинені особою з використанням свого службового становища, передбачено позбавлення волі на строк від дванадцяти до двадцяти років із конфіскацією майна. Натомість, за дії, передбачені ч.ч. 1, 2 або 3 ст. 263 КК РК, вчинені особою, яка займає лідируючу позицію серед керівників організованих груп (злочинних організацій), визначено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років чи довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна. Особа, яка добровільно припинила участь у злочинній групі та активно сприяла розкриттю або припиненню злочинів, вчинюваних або вчинених злочинною групою, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо у її діях відсутній склад іншого злочину.

Відповідно до ст. 264 КК РК, створення транснаціональної організованої групи або транснаціональної злочинної організації, а також керівництво нею чи структурним підрозділом транснаціональної злочинної організації, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна. Участь у транснаціональній організованій групі чи транснаціональній злочинній організації, карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років із конфіскацією майна. Вчинення особою з використанням свого службового становища зазначених дій, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від дванадцяти до двадцяти років із конфіскацією майна. Підлягає звільненню від кримінальної відповідальності особа, яка добровільно припинила участь у злочинній групі та активно сприяла розкриттю або припиненню злочинів, вчинюваних або вчинених злочинною групою, якщо у її діях відсутній склад іншого злочину.

Стаття 265 КК РК встановлює покарання у виді позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років із конфіскацією майна за створення транснаціональної злочинної спільноти, а також керівництво нею. Участь у транснаціональній злочинній спільноті, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна. Дії щодо створення транснаціональної злочинної спільноти, а також керівництва нею або участі у транснаціональній злочинній спільноті, вчинені особою з використанням свого службового становища, караються позбавленням волі на строк від сімнадцяти до двадцяти років із конфіскацією майна. Особа, яка добровільно припинила участь у злочинній групі та активно сприяла розкриттю або припиненню злочинів, вчинюваних, або вчинених злочинною групою, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо у її діях відсутній склад іншого злочину.

Вчинення діяння у вигляді створення незаконного воєнізованого формування, а також керівництво таким формуванням, відповідальність за яке встановлено ч. 1 ст. 267 КК РК, карається позбавленням волі на строк від двох до семи років. Участь у незаконному воєнізованому формуванні, визначена ч. 2 ст. 267 КК РК, карається штрафом у розмірі до трьох тисяч місячних розрахункових показників (відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 9 Закону Республіки Казахстан «Про республіканський бюджет на 2022-2024 роки», місячний розрахунковий показник для застосування

штрафних санкцій, становить 3063 тенге)¹ або виправними роботами у тому ж розмірі, або залученням до громадських робіт на строк до восьмисот годин, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка добровільно припинила участь у незаконному воєнізованому формуванні, здала зброю та військово спорядження, якщо в її діях відсутній склад іншого злочину.

Відповідно до ст. 268 КК РК створення стійкої озброєної групи (банди), а також керівництво такою групою (бандою), карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років із конфіскацією майна (ч. 1 ст. 268). Участь у стійкій озброєній групі (банді) або у нападах, що нею скоюються, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна (ч. 2 ст. 268). Якщо дії передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 268, вчинені особою з використанням свого службового становища, то вони караються позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років із конфіскацією майна. Звільненню від кримінальної відповідальності, у цьому випадку, підлягає особа, яка добровільно припинила участь у злочинній групі та активно сприяла розкриттю або припиненню злочинів, вчинюваних або вчинених злочинною групою, якщо у її діях відсутній склад іншого злочину.

*Кримінальний кодекс Киргизької Республіки*² (далі – КК КР), одним із співучасників злочину визначає організатора, як особу, яка організувала скоєння злочину або керувала його вчиненням, а також особу, яка створила організовану групу, злочинну спільноту або керувала ними.

До форм співучасті у злочині, з урахуванням положень ст. 42 КК КР, належить організована група та злочинна спільнота.

Організованою групою є група, яка характеризується такими ознаками (ч. 2 ст. 42 КК КР): 1) складається з двох та більше осіб; 2) між усіма її учасниками існує попередня змова про скоєння злочину (злочинів); 3) є стійким об'єднанням; 4) метою є скоєння одного чи декількох злочинів; 5) функції між учасниками попередньо розподілені.

Злочинною спільнотою є група, яка характеризується наступними

¹ Про республіканський бюджет на 2022-2024 роки : Закон Республіки Казахстан від 02 грудня 2021 року № 77-VII (зі змінами та доповненнями від 12.05.2022 року). URL : https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38732530&pos=41;-52#pos=41;-52 (дата звернення 24.05.2022).

² Кримінальний Кодекс Киргизької Республіки : Закон Киргизької Республіки від 28 жовтня 2021 року № 127 (із змінами та доповненнями, станом на 01.04.2022 року). URL : https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36675065 (дата звернення 23.05.2022).

ознаками (ч. 4 ст. 42 КК КР): 1) складається з трьох та більше осіб; 2) між усіма її учасниками існує попередня змова про скоєння злочину (злочинів); 3) є стійким та ієрархічним об'єднанням; 4) метою є скоєння декількох тяжких чи особливо тяжких злочинів; 5) функції між учасниками попередньо розподілені.

Питання відповідальності організаторів та учасників організованої групи, злочинної спільноти, врегульовано ст. 44 КК КР наступним чином: по-перше, особа, яка створила організовану групу, злочинну спільноту чи керувала ними, підлягає кримінальній відповідальності за злочини, скоєні ними, якщо вони охоплювалися її умислом; по-друге, інші учасники організованої групи, злочинної спільноти підлягають кримінальній відповідальності за злочини, у підготовці або скоєнні яких вони брали участь, незалежно від ролі, яку виконував у злочині кожен з них, якщо вони охоплювалися їх умислом та входили у коло цілей створення організованої групи, злочинної спільноти. Окрім цього, скоєння злочину у складі організованої групи чи злочинної спільноти, є обставиною, що обтяжує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 74 КК КР).

КК КР до однієї з обставин, що виключає кримінальну протиправність діяння відносить виконання спеціального завдання. Так, відповідно до ст. 52 КК КР, не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі або злочинній спільноті з метою попередження або розкриття їхньої злочинної діяльності. Така особа, підлягає кримінальній відповідальності лише за скоєння у складі організованої групи або злочинної спільноти умисного тяжкого чи особливо тяжкого злочину, що спричинило заподіяння смерті, тяжкої шкоди. При цьому, суд не може призначити покарання у вигляді довічного позбавлення волі, а покарання у вигляді позбавлення волі, такій особі, не може бути призначено на строк більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин.

До злочинів проти громадської безпеки, КК КР віднесено: створення організованої групи чи участь у ній (ст. 261) та створення злочинної спільноти або участь у ній (ст. 262).

Створення організованої групи для скоєння злочинів, а також керівництво такою групою, карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років із конфіскацією майна (ч. 1 ст. 261). Участь в організованій групі, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років із конфіскацією майна (ч. 2 ст. 261). Також, ст. 261, окрім зазначеного, відповідальність встановлено за визнання, підтвердження

чи заперечення заняття становища (статусу) в кримінальній ієрархії чи організованій групі, що, в свою чергу, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до десяти років із конфіскацією майна (ч. 3 ст. 261). У випадку вчинення діяння, передбаченого даною статтею, особа, яка добровільно припинила участь в організованій групі та повідомила відповідним органам державної влади відомості, що викривають інших осіб у створенні такої групи, керівництві нею або участі в ній, звільняється від кримінальної відповідальності за участь в організованій групі.

Відповідно до ч. 1 ст. 262 КК КР, за створення злочинної спільноти для скоєння тяжких або особливо тяжких злочинів, а також керівництво такою спільнотою або структурними підрозділами, що входять до неї, а також створення об'єднання організаторів, керівників або інших представників організованих груп з метою розробки планів та умов для скоєння тяжких або особливо тяжких злочинів, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років із конфіскацією майна. Участь у злочинній спільноті, карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років із конфіскацією майна. Звільняється від кримінальної відповідальності за участь у злочинній спільноті, особа, яка добровільно припинила участь у злочинній спільноті та повідомила відповідним органам державної влади відомості, що викривають інших осіб у створенні такої спільноти, керівництві нею або підрозділами, що входять до неї, або участі в ній, а також у створенні об'єднання організаторів, керівників або інших представників організованих груп.

*Кримінальний кодекс Туркменістану*¹ (далі – КК Туркменістану), відповідно до ч. 3 ст. 33, визначає, що організатором є особа, яка організувала скоєння злочину або керувала його вчиненням, а також особа, яка створила організовану групу для скоєння злочину або злочинну спільноту, або керувала ними. Положення ст. 34 КК Туркменістану, дозволяють нам виокремити деякі ознаки вчинення злочину організованою групою або злочинною спільнотою:

- злочин визнається скоєним організованою групою, якщо його скоєно стійкою групою осіб, які заздалегідь об'єдналися для скоєння одного чи декількох злочинів;
- злочин визнається вчиненим злочинною спільнотою, якщо його скоєно особами, які попередньо зорганізувалися у стійку, згуртовану,

¹ Кримінальний кодекс Туркменістану : Закон Туркменістану від 12 червня 1997 року № 222-I (із змінами та доповненнями, станом на 13.11.2021 року). URL : http://continent-online.com/Document/?doc_id=31295286 (дата звернення 23.05.2022).

керовану організацію, створену для скоєння тяжких та особливо тяжких злочинів;

– особа, яка організувала злочинну спільноту або керувала нею, несе відповідальність за організацію та керівництво злочинною спільнотою, а також за всі вчинені спільнотою злочини, якщо вони охоплювалися її умислом;

– інші учасники злочинної спільноти підлягають відповідальності за участь у ній та злочини, у скоєнні чи підготовці яких вони брали участь;

– вчинення злочину організованою групою або злочинною спільнотою тягне за собою більш суворе покарання на підставі та у межах, встановлених КК Туркменістану.

Також, КК Туркменістану, вчинення злочину у складі організованої групи чи злочинної спільноти, відносить до обставин, що обтяжують відповідальність.

Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку, визначені у Главі 29 КК Туркменістану, є одним із видів суспільно небезпечних діянь, відповідальність за які встановлено у Розділі XII «Злочини проти громадської безпеки та здоров'я населення». Так, до злочинів проти громадської безпеки та громадського порядку належить: бандитизм (ст. 274) та створення організованої групи, злочинної спільноти та інших злочинних структур або участь у їх діяльності (ст. 275).

Відповідно до ст. 274 КК Туркменістану, створення стійкої організованої озброєної групи (банди) з метою нападу, керівництво такою групою (бандою), а також участь у нападах, що здійснюються бандою, карається позбавленням волі від десяти до двадцяти п'яти років із конфіскацією майна або без такої (ч. 1 ст. 274). Участь у вищезазначеній банді, або в нападах, що нею вчиняються, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна (ч. 2 ст. 274). Якщо дії, передбачені ч. 1 ст. 274 або ч. 2 ст. 274 були вчинені з використанням службового становища, санкцією передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти років із конфіскацією майна.

Відповідно до ст. 275 КК Туркменістану, за створення організованої групи, злочинної спільноти та інших злочинних структур або участь у їх діяльності, передбачено наступні види та розміри покарань: по-перше, за створення організованої групи, злочинної спільноти та інших злочинних структур, у тому числі їх транснаціональних структур для скоєння злочину або відкритий заклик до їх створення, а також керівництво ними або їх структурними

підрозділами, – позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна (ч. 1 ст. 275); по-друге, за участь у діяльності злочинних структур, зазначених у частині першій цієї статті, – позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років із конфіскацією майна (ч. 2 ст. 275); по-третє, за діяння, передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 275, якщо вони вчинені із залученням неповнолітнього або з використанням службового становища, особою, яка виконує управлінські функції у комерційних чи інших організаціях, керівником громадського об'єднання, – позбавлення волі на строк від десяти до двадцяти п'яти років із конфіскацією майна (ч. 3 ст. 275); по-четверте, за створення об'єднання керівників злочинних структур або їх учасників, зазначених у ч. 1 ст. 275, а також координацію їх дій, – позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна (ч. 4 ст. 275); по-п'яте, за керівництво об'єднанням, зазначеним у ч. 4 ст. 275, або активну участь у його діяльності, – позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти років із конфіскацією майна (ч. 5 ст. 275). Особа, яка вчинила злочин, передбачений ст. 275 КК Туркменістану, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона добровільно припинила злочинні дії, сприяла запобіганню, виявленню тих, що готуються, вчиняються або вчинених злочинів, і в її діях відсутній склад іншого злочину.

*Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан*¹ (далі – КК РТ), у ч. 3 ст. 36, організатором визначає особу, яка організувала вчинення злочину або керувала його вчиненням, а також особу, яка створила організовану групу або злочинну спільноту (злочинну організацію) або керувала ними.

З урахуванням змісту ст. 39 КК РТ, вчинення злочину організованою групою або злочинною спільнотою (злочинною організацією) має наступні ознаки:

– злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо його скоєно стійкою групою осіб, які заздалегідь об'єдналися для скоєння одного чи декількох злочинів;

– злочинною спільнотою визнається об'єднання двох або декількох організованих груп, що організувалися для скоєння тяжких або особливо тяжких злочинів, у стійку організацію, діяльність якої ґрунтується на розподілі між членами спільноти та його структурами функцій управління, забезпечення та виконання злочинних цілей

¹ Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан : Закон Республіки Таджикистан від 21 травня 1998 року № 574 (із змінами та доповненнями, станом на 23.12.2021 року). URL : http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325 (дата звернення 23.05.2022).

спільноти;

– злочин визнається вчиненим злочинною спільнотою (злочинною організацією), якщо його скоєно членом (членами) такої спільноти на виконання її злочинних цілей, а також за завданням злочинної спільноти особою, яка не є членом злочинної спільноти;

– особа, яка створила організовану групу або злочинну спільноту (злочинну організацію) або керувала ними, підлягає кримінальній відповідальності за їх організацію та керівництво ними у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК РТ, а також за всі вчинені організованою групою або злочинною спільнотою (злочинною організацією) злочини, якщо вони охоплювалися її умислом;

– інші учасники організованої групи або злочинної спільноти (злочинної організації) підлягають кримінальній відповідальності за участь у них у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК РТ, а також за злочини, у підготовці або скоєнні яких вони брали участь;

– створення організованої групи у випадках, не передбачених статтями Особливої частини КК РТ, тягне за собою кримінальну відповідальність за готування до тих злочинів, для вчинення яких вона створена;

– не підлягає покаранню учасник організованої групи чи злочинної спільноти, який добровільно з'явився до органів влади і активно сприяв розкриттю злочинних задумів до того, як буде скоєно злочин, якщо фактично вчинене ним діяння не містить складу іншого злочину.

Також, вчинення злочину у складі організованої групи чи злочинної спільноти (злочинної організації), належить до обставин, що обтяжують покарання (п. в ч. 1 ст. 62 КК РТ).

Питання щодо відповідальності за бандитизм (ст. 186), а також за організацію злочинної спільноти (злочинної організації) (ст. 187), врегульовано Розділом VIII Особливої частини КК РТ «Злочини проти громадської безпеки та здоров'я населення», який містить Главу 21 «Злочини проти громадської безпеки».

Відповідно до ст. 186 КК РТ, створення стійкої озброєної групи (банди) з метою нападу на громадян чи організації, а також керівництво такою групою (бандою), карається позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років із конфіскацією майна чи без такої (ч. 1 ст. 186). Участь у стійкій озброєній групі (банді), чи участь у нападах, що нею скоюються, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна чи без такої (ч. 2 ст. 186). У випадку вчинення дій, передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 186 КК РТ, особою

з використанням свого службового становища або вчинені при небезпечному або особливо небезпечному рецидиві, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років з конфіскацією майна та позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до п'яти років.

Відповідно до ст. 187 КК РТ, створення злочинної спільноти (злочинної організації) для скоєння тяжких або особливо тяжких злочинів, а також керівництво такою спільнотою (організацією) або структурними підрозділами, що входять до неї, а також створення об'єднання організаторів, керівників або інших представників організованих груп з метою розробки планів та створення умов для скоєння тяжких або особливо тяжких злочинів, карається позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років із конфіскацією майна чи без такої (ч. 1 ст. 187). Участь у злочинній спільноті (злочинній організації) чи в об'єднанні організаторів, керівників або інших представників організованих груп, карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років із конфіскацією майна чи без такої (ч. 2 ст. 187). Якщо зазначені вище дії (ч. 1 або ч. 2 ст. 187), вчинені особою з використанням свого службового становища чи за небезпечного або особливо небезпечного рецидиву, санкцією передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років із конфіскацією майна з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до п'яти років. Особа, яка добровільно заявила органам влади про участь у злочинній спільноті (злочинній організації) і сприяла припиненню її діяльності, підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, за відсутності в її діях складу іншого злочину.

*Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан*¹ (далі – КК РУ), формами співучасті визначає: просту співучасть; складну співучасть; організовану групу; злочинну спільноту.

Так, організованою групою, відповідно до ч. 4 ст. 29 КК РУ, визнається попереднє об'єднання двох або більше осіб у групу для спільної злочинної діяльності, а злочинною спільнотою, відповідно до ч. 5 ст. 29 КК РУ, є попереднє об'єднання двох або більше організованих груп для заняття злочинною діяльністю.

Відповідно до ст. 30 КК РУ, встановлено наступні межі відповідальності за співучасть у злочині: по-перше, організатори, а

¹ Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан : Закон Республіки Узбекистан від 22 вересня 1994 року № 212-ХІІ (із змінами та доповненнями, станом на 17.05.2022 року). URL : https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110 (дата звернення 23.05.2022).

також члени груп за попередньою змовою, організованих груп та злочинних спільнот підлягають відповідальності за всі злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь; по-друге, особи, які створили організовану групу або злочинну спільноту або керували ними, підлягають відповідальності за всі скоєні злочинними формуваннями злочини, якщо вони охоплювалися їх умислом. Також, скоєння злочину організованою групою чи злочинною спільнотою віднесено до переліку обставин, що обтяжують покарання, що знайшло своє закріплення у ст. 56 КК РУ.

Розділ шостий Особливої частини КК РУ «Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку», у Главі XVII «Злочини проти громадської безпеки» встановлює відповідальність, передбачену ст. 242, за організацію злочинної спільноти, що полягає у створенні або керівництві злочинною спільнотою чи її підрозділами, а також діяльність, спрямовану на забезпечення їх існування та функціонування, що карається позбавленням волі від п'ятнадцяти до двадцяти років (ч. 1 ст. 242), а також за створення організованої озброєної групи, керівництво групою або участь у ній, що передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років (ч. 2 ст. 242).

*Кримінальний кодекс Грузії*¹ (далі – КК Грузії), до видів співучасників відносить організатора, яким, відповідно до ч. 1 ст. 24 КК Грузії, є особа, яка організувала вчинення злочину або керувала його вчиненням, а також особа, яка створила організовану групу чи керувала нею.

З урахуванням змісту ч. 3 ст. 27 КК Грузії, злочин вчинено організованою групою, якщо його вчинено існуючою протягом певного періоду часу, узгоджено діючою групою, що мала структурну форму (*відповідно до примітки до ст. 27 КК Грузії, групою, що має структурну форму, визнається група, яка не випадково створена для негайного вчинення злочину і в якій обов'язково повинні бути формально розподілені ролі між її членами, членство повинно мати безперервний характер або сформована розвинута структура*), члени якої заздалегідь вступили у зв'язок з метою скоєння одного або декількох злочинів або метою якої є незаконне отримання прямої чи непрямої фінансової чи іншої матеріальної вигоди.

До особливостей відповідальності за створення організованої групи або керівництво нею належить те, що: по-перше, за створення організованої групи або керівництво нею у випадках, передбачених

¹ Кримінальний кодекс Грузії : Закон Грузії від 22 липня 1999 року № 2287 (контрольний текст, станом на 02.11.2021 р. № 971). URL : <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=240> (дата звернення 23.05.2022).

відповідними статтями КК Грузії, підлягає особа, яка створила таку групу або керувала нею; по-друге, така особа також підлягає відповідальності за всі скоєні цією групою злочини, якщо вони охоплювалися її умислом; по-третє, інші учасники організованої групи підлягають відповідальності за участь у групі у випадках, передбачених відповідною статтею КК Грузії, а також за злочини, у підготовці або скоєнні яких вони брали участь.

Глава XXX Розділу дев'ятого КК Грузії, до злочинів проти громадської безпеки та громадського порядку відносить: створення незаконного формування, керівництво ним, членство, участь у такому формуванні або (і) здійснення іншої діяльності на користь незаконного формування (ст. 223); членство у «воровській спільноті», «вор в законі» (ст. 223¹); участь у «воровській сходці» (ст. 223²); підтримка діяльності «воровської спільноти» (ст. 223³); звернення до члена «воровської спільноти»/«вора в законі» або отримання матеріальної вигоди або матеріальної переваги, внаслідок такого звернення (ст. 223⁴); бандитизм (ст. 224); участь в угрупованні, що займається рекетом (ст. 224¹).

Відповідно до ст. 223 КК Грузії, створення незаконного формування (дружини, об'єднання, загону або іншої групи) *(відповідно до примітки до ст. 223 КК Грузії, під «незаконним формуванням» (дружиною, об'єднанням, загonom або іншою групою) розуміється будь-яке формування (крім формування, що перебуває у віданні державного органу), озброєне вогнепальною зброєю, боєприпасами, вибуховими або легкозаймистими речовинами, вибуховими пристроями, речовинами сльозогінної, радіоактивної, нервово-паралітичної дії або отруйними речовинами, холодною зброєю або такими пристроями, або предметами, які можуть бути використані для ураження чи знищення живих чи інших об'єктів, якщо таке формування створено зі злочинною метою)*, або керівництво ним, що передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від шести до дванадцяти років (ч. 1 ст. 223). Членство або (і) участь у незаконному формуванні, проходження навчань, організованих таким формуванням; вербування, навчання або збирання осіб з метою вступу в члени, участі у такому формуванні або іншого сприяння його діяльності, карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років (ч. 2 ст. 223). Поширення або використання інформаційних матеріалів або (і) символіки, пов'язаних з членством або (і) участю у незаконному формуванні, якщо це створює явну, пряму та суттєву загрозу настання протизаконних наслідків, карається позбавленням волі на строк до трьох років (ч. 3 ст. 223). Фінансування незаконного формування, тобто збирання або надання фінансових

коштів або іншого майна за свідомим умислом, що вони (воно) будуть використані або можуть бути використані для діяльності незаконного формування, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років (ч. 4 ст. 223). Дія, передбачена ч.ч. 1, 2, 3 або 4 ст. 223 КК Грузії, вчинена з використанням службового становища, карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років (ч. 5 ст. 223). Публічні заклики до скоєння злочину, передбаченого ч. 1-3 або 4 ст. 223 КК Грузії, якщо це створює явну, пряму та суттєву загрозу настання протизаконних наслідків, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років (ч. 6 ст. 223). Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка добровільно припинила цей злочин і здала предмет злочину (у разі володіння ним), якщо її діяння не містить ознак іншого злочину.

Слід звернути увагу на те, що у випадку вчинення діяння, передбаченого ст. 223 КК Грузії, юридичною особою, може бути застосовано ліквідацію чи позбавлення права займатися діяльністю та штраф.

Відповідно до ст. 223¹ КК Грузії, членство у «воровській спільноті», передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до десяти років, штраф або без такого (ч. 1 ст. 223¹). При цьому, особа, яка вчинила дане діяння, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона про вчинене добровільно заявить органу, який здійснює кримінальний процес, і в результаті її співробітництва зі слідчими органами будуть встановлені прізвища та ім'я особи, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, або (і) при її безпосередньому сприянні будуть створені істотні умови для розкриття такого злочину, якщо в її діянні відсутні ознаки іншого злочину. Рішення про таке звільнення приймає орган, який здійснює кримінальний процес. Перебування особи у положенні «вора в законі», карається позбавленням волі на строк від дев'яти до п'ятнадцяти років, штрафом або без такого (ч. 2 ст. 223¹).

Г. Глонті та Г. Лобжанідзе, досліджуючи, на монографічному рівні, питання щодо професійної злочинності в Грузії, під поняттям «вор» або «вор в законі» визначили представника еліти злочинного та тюремного світу, свого роду його лідера, який займає найвище становище у неформальній ієрархії ув'язнених¹.

Відповідно до ст. 223² КК Грузії, за участь у «воровській сходці», передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до десяти років, штраф або без такого. Під поняттям «воровська сходка»

¹ Професійна преступность в Грузии (воры в законе) : монография / Г. Глонті, Г. Лобжанідзе. Тбилиси. 2004. С. 106.

слід розуміти колегіальний орган «ворів в законі», окремого регіону або декількох регіонів, що періодично збирається¹.

Відповідно до ст. 223³ КК Грузії, підтримка діяльності «воровської спільноти» може бути виражена в наступних протиправних діях: по-перше, висловлена усно, письмово або іншими засобами вираження публічна підтримка, «воровської спільноти» або члена «воровської спільноти»/«вора в законі», якщо це створює явну, пряму та суттєву загрозу провадження діяльності «воровської спільноти», що карається позбавленням волі на строк до трьох років, штрафом чи без такого; по-друге, будь-яке діяння (крім зазначеного вище), вчинене особою, якій відомо про діяльність «воровської спільноти» та яка активними діями сприяє діяльності «воровської спільноти», що карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років, штрафом чи без такого; по-третє, підтримка діяльності «воровської спільноти», вчинена з використанням службового становища, що карається позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років, штрафом чи без такого.

Варто зауважити, що у примітці до ст. 223³ КК Грузії, законодавцем визначено, що *підтримкою діяльності «воровської спільноти» не є* передача члену «воровської спільноти» або (і) «вору в законі» їжі, одягу, речей, дозволених законодавством Грузії до передачі в пенітенціарному закладі, або здійснення негайної дії, необхідної для збереження життя особи, а також виконання професійних (службових) обов'язків/здійснення діяльності, передбаченої законодавством Грузії.

Особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона добровільно заявить органу, який здійснює кримінальний процес про підтримку діяльності «воровської спільноти», і в результаті її співробітництва зі слідчими органами буде встановлено прізвище та ім'я особи, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин або (і) за її безпосереднього сприяння будуть створені істотні умови для розкриття такого злочину, а також, якщо у її діянні відсутні ознаки іншого злочину. Рішення про звільнення такої особи від відповідальності також приймається органом, який здійснює кримінальний процес. У разі вчинення підтримки діяльності «воровської спільноти» юридичною особою, до неї застосовується ліквідація або позбавлення права займатися діяльністю і штраф.

Відповідно до ст. 223⁴ КК Грузії, звернення особи до члена «воровської спільноти»/«вора в законі» для впливу на будь-яких осіб

¹ Там само, С. 114.

або на прийняття будь-якими особами рішення з метою здійснення «воровської розбірки» або отримання для себе або (і) інших осіб матеріальної вигоди або матеріальної переваги, незалежно від того, чи було здійснено будь-яке діяння членом «воровської спільноти»/«вором в законі» або (і) чи настав бажаний для зазначеної особи результат, карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років, штрафом чи без такого (ч. 1 ст. 223⁴). Свідоме отримання третьою особою, внаслідок здійснення зазначеного вище діяння, матеріальної вигоди чи матеріальної переваги, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до семи років, штраф чи без такого (ч. 2 ст. 223⁴). У разі спричинення тяжких наслідків від дії, передбаченої ч. 1 даної норми, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від чотирьох до восьми років, штраф чи без такого. Рішення органу, який здійснює кримінальний процес, про звільнення від кримінальної відповідальності, може бути прийнято щодо особи, яка вчинила злочин, передбачений цією статтею, якщо вона про вчинене добровільно заявить органу, який здійснює кримінальний процес, і в результаті її співробітництва зі слідчими органами буде встановлено прізвище та ім'я особи, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, або (і) за її безпосереднього сприяння будуть створені істотні умови для розкриття такого злочину, якщо у її діянні відсутні ознаки іншого злочину.

Відповідно до ч. 1-2 ст. 224 КК Грузії, створення або керівництво стійкою озброєною групою (бандою) з метою нападу на осіб чи організації, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від дванадцяти до двадцяти років (ч. 1 ст. 224), а участь у зазначеній вище групі (банді) або скоєних нею нападах, карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років (ч. 2 ст. 224).

Відповідно до ст. 224¹ КК Грузії, самотійне або спільно з іншою особою (особами) спрямування діяльності угруповання, що займається рекетом, або інша участь у діяльності такого угруповання, а також незаконне вирішення спорів або участь у незаконному вирішенні спорів між угрупованнями, що займаються рекетом, або такими угрупованнями та іншими особами, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. За участь в угрупованні, що займається рекетом, юридична особа карається ліквідацією чи позбавленням права займатися діяльністю та штрафом.

Аналіз законодавства зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності за прояви організованої злочинності, вказує на особливості їх кримінально-правового регулювання. Зокрема, увагу привертають покарання, передбачені санкціями статей законів про

кримінальну відповідальність та особливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності, у випадку кримінально протиправної поведінки (див. табл. 6, діагр. 6, табл. 7).

Таблиця 6

Види та розміри покарань, передбачені законами про кримінальну відповідальність зарубіжних країн за різні прояви організованої злочинності

Кримінальний кодекс зарубіжної країни	Стаття, частина статті, яка встановлює відповідальність за протиправне діяння	Вид та розмір покарання, передбачений санкцією
КК Республіки Молдова	стаття 283	позбавлення волі на строк від 7 до 15 років
	ч. 1 ст. 284	позбавлення волі на строк від 8 до 15 років
	ч. 2 ст. 284	позбавлення волі на строк від 15 до 20 років або довічне ув'язнення
КК Республіки Вірменія	ч. 1 ст. 318	позбавлення волі на строк від 8 до 12 років
	ч. 2 ст. 318	позбавлення волі на строк від 10 до 15 років
	ч. 1 ст. 319	позбавлення волі на строк від 4 до 8 років
	ч. 2 ст. 319	позбавлення волі на строк від 6 до 12 років
	ч. 1 ст. 322	позбавлення волі на строк від 6 до 12 років
	ч. 1 ст. 323	позбавлення волі на строк від 5 до 10 років
	ч. 2 ст. 323	позбавлення волі на строк від 8 до 12 років
	ч. 1 ст. 324	позбавлення волі на строк від 4 до 8 років
	ч. 2 ст. 324	позбавлення волі на строк від 5 до 10 років
	ч. 3 ст. 324	позбавлення волі на строк від 6 до 12 років
	ч. 1 ст. 325	штраф від 10-тикратного до 30-тикратного розміру, або

		громадські роботи тривалістю від 100 до 200 годин, або обмеження волі максимально строком на 3 роки, або короткострокове позбавлення волі максимально строком на 2 місяці, або позбавлення волі максимально строком на 3 роки
КК Азербайджан- ської Республіки	стаття 217.1	позбавлення волі на строк від 10 до 15 років
	стаття 217.2	позбавлення волі на строк від 7 до 12 років
	стаття 218.1	позбавлення волі строком від 8 до 15 років
	стаття 218.2	позбавлення волі на строк від 6 до 12 років
	стаття 218.3	позбавлення волі на строк від 10 до 15 років
КК Республіки Казахстан	ч. 1 ст. 257	позбавлення волі на строк від 10 до 17 років із конфіскацією майна, позбавлення громадянства Республіки Казахстан чи без такого
	ч. 2 ст. 257	позбавлення волі на строк від 8 до 12 років із конфіскацією майна
	ч. 3 ст. 257	позбавлення волі на строк від 12 до 15 років із конфіскацією майна, позбавлення громадянства Республіки Казахстан чи без такого
	ч. 1 ст. 262	позбавлення волі на строк від 7 до 12 років із конфіскацією майна
	ч. 2 ст. 262	позбавлення волі на строк від 5 до 10 років із конфіскацією майна
	ч. 3 ст. 262	позбавлення волі на строк від 8 до 13 років із конфіскацією майна
	ч. 1 ст. 263	позбавлення волі на строк від 12 до 15 років із конфіскацією майна
	ч. 2 ст. 263	позбавлення волі на строк від 8 до

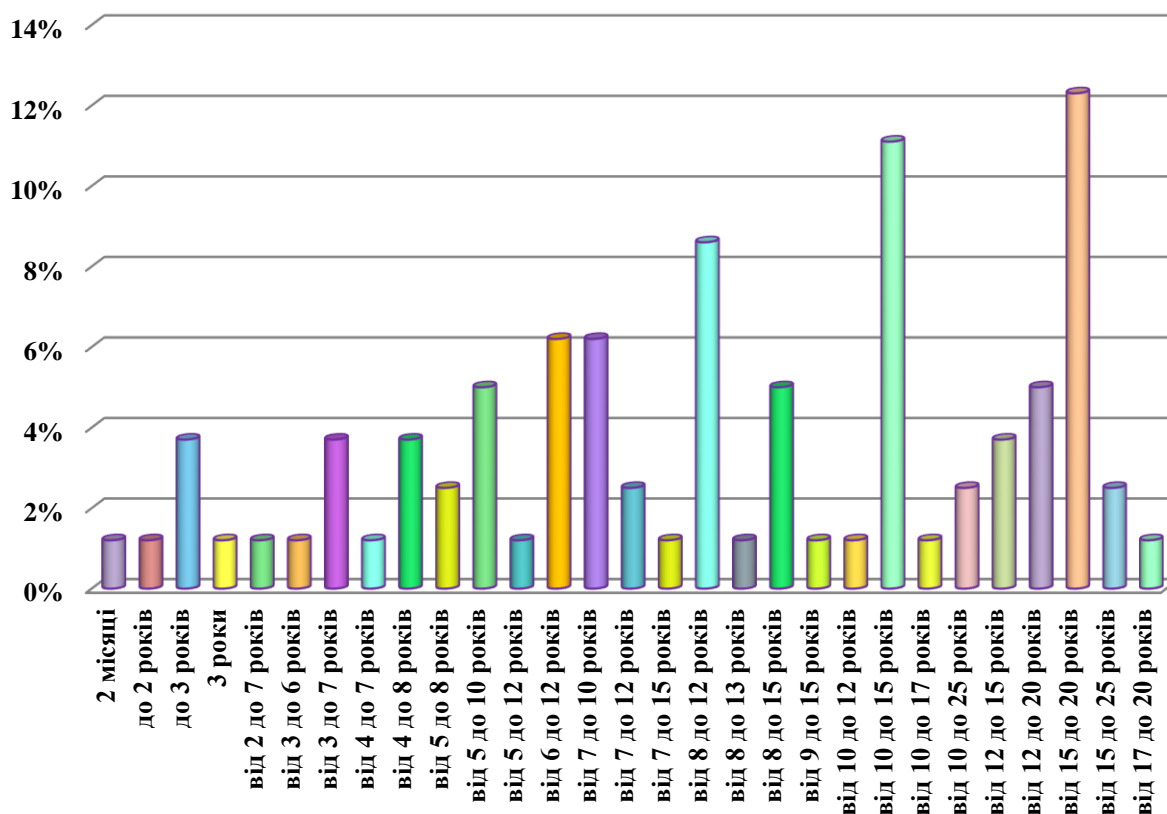
		12 років із конфіскацією майна
	ч. 3 ст. 263	позбавлення волі на строк від 12 до 20 років із конфіскацією майна
	ч. 4 ст. 263	позбавлення волі на строк від 12 до 20 років із конфіскацією майна
	ч. 5 ст. 263	позбавлення волі на строк від 15 до 20 років чи довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна
	ч. 1 ст. 264	позбавлення волі на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна
	ч. 2 ст. 264	позбавлення волі на строк від 8 до 12 років із конфіскацією майна
	ч. 3 ст. 264	позбавлення волі на строк від 12 до 20 років із конфіскацією майна
	ч. 1 ст. 265	позбавлення волі на строк від 15 до 20 років із конфіскацією майна
	ч. 2 ст. 265	позбавлення волі на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна
	ч. 3 ст. 265	позбавлення волі на строк від 17 до 20 років із конфіскацією майна
	ч. 1 ст. 267	позбавлення волі на строк від 2 до 7 років
	ч. 2 ст. 267	штраф у розмірі до 3 тисяч місячних розрахункових показників або виправні роботи до 3 тисяч місячних розрахункових показників, або залучення до громадських робіт на строк до 800 годин, або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі до 3 років
	ч. 1 ст. 268	позбавлення волі на строк від 12 до 20 років із конфіскацією майна
	ч. 2 ст. 268	позбавлення волі на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна
	ч. 3 ст. 268	позбавлення волі на строк від 15 до 20 років із конфіскацією майна
КК Киргизької Республіки	ч. 1 ст. 261	позбавлення волі на строк від 7 до 10 років із конфіскацією майна
	ч. 2 ст. 261	позбавлення волі на строк від 5 до 8 років із конфіскацією майна
	ч. 3 ст. 261	позбавлення волі на строк від 7 до

		10 років із конфіскацією майна
	ч. 1 ст. 262	позбавлення волі на строк від 10 до 12 років із конфіскацією майна
	ч. 2 ст. 262	позбавлення волі на строк від 7 до 10 років із конфіскацією майна
КК Туркменістану	ч. 1 ст. 274	позбавлення волі від 10 до 25-ти років із конфіскацією майна або без такої
	ч. 2 ст. 274	позбавлення волі на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна
	ч. 3 ст. 274	позбавлення волі на строк від 15 до 25-ти років із конфіскацією майна
	ч. 1 ст. 275	позбавлення волі на строк від 8 до 15 років з конфіскацією майна
	ч. 2 ст. 275	позбавлення волі на строк від 5 до 12 років із конфіскацією майна
	ч. 3 ст. 275	позбавлення волі на строк від 10 до 25-ти років із конфіскацією майна
	ч. 4 ст. 275	позбавлення волі на строк від 12 до 15 років із конфіскацією майна
	ч. 5 ст. 275	позбавлення волі на строк від 15 до 25-ти років із конфіскацією майна
КК Республіки Таджикистан	ч. 1 ст. 186	позбавлення волі на строк від 15 до 20 років із конфіскацією майна чи без такої
	ч. 2 ст. 186	позбавлення волі на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна чи без такої
	ч. 3 ст. 186	позбавлення волі на строк від 15 до 20 років з конфіскацією майна та позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 5 років
	ч. 1 ст. 187	позбавлення волі на строк від 15 до 20 років із конфіскацією майна чи без такої
	ч. 2 ст. 187	позбавлення волі на строк від 8 до 12 років із конфіскацією майна чи без такої
	ч. 3 ст. 187	позбавлення волі на строк від 15 до 20 років із конфіскацією майна з позбавленням права обіймати певні

		посади або займатися певною діяльністю на строк до 5 років
КК Республіки Узбекистан	ч. 1 ст. 242	позбавлення волі від 15 до 20 років
	ч. 2 ст. 242	позбавлення волі від 10 до 15 років
КК Грузії	ч. 1 ст. 223	позбавлення волі на строк від 6 до 12 років
	ч. 2 ст. 223	позбавлення волі на строк від 3 до 7 років
	ч. 3 ст. 223	позбавлення волі на строк до 3 років
	ч. 4 ст. 223	позбавлення волі на строк від 5 до 8 років
	ч. 5 ст. 223	позбавлення волі на строк від 8 до 15 років
	ч. 6 ст. 223	позбавлення волі на строк до 2 років
	ч. 1 ст. 223¹	позбавлення волі на строк від 7 до 10 років, штраф або без такого
	ч. 2 ст. 223¹	позбавлення волі на строк від 9 до 15 років, штраф або без такого
	стаття 223²	позбавлення волі на строк від 7 до 10 років, штраф або без такого
	ч. 1 ст. 223³	позбавлення волі на строк до 3 років, штраф чи без такого
	ч. 2 ст. 223³	позбавлення волі на строк від 3 до 6 років, штраф чи без такого
	ч. 3 ст. 223³	позбавлення волі на строк від 4 до 7 років, штраф чи без такого
	ч. 1 ст. 223⁴	позбавлення волі на строк від 3 до 7 років, штраф чи без такого
	ч. 2 ст. 223⁴	позбавлення волі на строк від 3 до 7 років, штраф чи без такого
	ч. 3 ст. 223⁴	позбавлення волі на строк від 4 до 8 років, штраф чи без такого
	ч. 1 ст. 224	позбавлення волі на строк від 12 до 20 років
	ч. 2 ст. 224	позбавлення волі на строк від 8 до 12 років
	стаття 224¹	позбавлення волі на строк від 5 до 10 років

Діаграма 6

Відсоткове співвідношення розмірів покарання у виді позбавлення волі, передбаченого санкціями статей законів про кримінальну відповідальність зарубіжних країни, за прояви організованої злочинності

Таблиця 7

Умови звільнення від кримінальної відповідальності осіб, за різні прояви організованої злочинності, передбачені законами про кримінальну відповідальність зарубіжних країн

Кримінальний кодекс зарубіжної країни	Стаття, яка передбачає спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності	Умови звільнення від кримінальної відповідальності
КК Республіки Вірменія	статті 318, 319	1) сприяння припиненню діяльності злочинної організації; 2) відсутність у діях особи складу іншого злочину.
	стаття 324	1) добровільна заява компетентним органам про участь в угрупованні,

		що є носієм кримінальної субкультури або залучення до такого угруповання; 2) сприяння припиненню діяльності угруповання, що є носієм кримінальної субкультури; 3) відсутність у діях особи складу іншого злочину.
КК Республіки Казахстан	статті 262, 263, 264, 265, 268	1) добровільне припинення участі у злочинній групі; 2) активне сприяння розкриттю або припиненню злочинів, вчинюваних або вчинених злочинною групою; 3) відсутність у діях особи складу іншого злочину.
КК Киргизької Республіки	стаття 267	1) добровільне припинення участі у незаконному воєнізованому формуванні; 2) здача зброї та військового спорядження; 3) відсутність у діях особи складу іншого злочину.
	стаття 261	1) добровільне припинення участі в організованій групі; 2) повідомлення відповідним органам державної влади відомостей, що викривають інших осіб у створенні такої групи, керівництві нею або участі в ній.
	стаття 262	1) добровільне припинення участі у злочинній спільноті; 2) повідомлення відповідним органам державної влади відомостей, що викривають інших осіб у створенні такої спільноти, керівництві нею або підрозділами, що входять до неї, або участі в ній, а також у створенні об'єднання організаторів, керівників або інших представників організованих груп.
КК Туркменістану	стаття 275	1) добровільне припинення злочинних дій; 2) сприяння запобіганню,

		виявленню тих, що готуються, вчиняються або вчинених злочинів; 3) відсутність в діях особи складу іншого злочину.
КК Республіки Таджикистан	стаття 187	1) добровільна заява органам влади про участь у злочинній спільноті (злочинній організації); 2) сприяння припиненню діяльності злочинної спільноти (злочинної організації); 3) відсутність в діях особи складу іншого злочину.
КК Грузії	стаття 223	1) добровільне припинення діяння; 2) здача предмету (<i>вогнепальна зброя, боєприпаси, вибухові або легкозаймисті речовини, вибухові пристрої, речовини сльозогінної, радіоактивної, нервово-паралітичної дії або отруйні речовини, холодна зброя або такі пристрої або предмети, які можуть бути використані для ураження чи знищення живих чи інших об'єктів</i>), (у разі володіння ним); 3) відсутність в діях особи складу іншого злочину.
	ч. 1 ст. 223¹, ст.ст. 223³, 223⁴	1) добровільна заява органу, який здійснює кримінальний процес про вчинене; 2) встановлення в результаті співробітництва особи зі слідчими органами прізвища та ім'я особи, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, або (і) при безпосередньому сприянні особи, створення істотних умов для розкриття такого злочину; 3) відсутність в діях особи складу іншого злочину.

Розділ 3 ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

3.1. Правоохоронні органи, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, їхні завдання та функції

Правоохоронні органи є суб'єктами, що забезпечують реалізацію однієї з форм здійснення функцій держави – правоохоронну діяльність. Забезпечення проголошених Конституцією України прав і свобод людини, багато в чому залежить від узгодженої та якісної діяльності правоохоронних органів. Відповідно до абз. 1 п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до правоохоронних органів відносяться «органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції»¹. Як вбачається із визначення, система правоохоронних органів не обмежується перерахованими. Їх ключовою ознакою є здійснення правозастосовних або правоохоронних функцій.

Формування системи правоохоронних органів, удосконалення способів та методик розкриття й розслідування кримінальних правопорушень, становлення оперативно-розшукової діяльності як самостійної галузі знань – все це тривалий у часі процес, що охоплює не один десяток років. Сьогодні сучасна наука й практика діяльності правоохоронних органів має ґрунтовні надбання, які не завжди застосовуються у практичній діяльності. Різкі зміни правил, за якими здійснюють свої повноваження працівники правоохоронних органів, формування іноді упередженої суспільної думки щодо їх функцій та якості виконання покладених на них обов'язків, створюють перешкоди для ефективної боротьби із кримінальними правопорушеннями,

¹ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення 29.05.2022).

особливо тих, що вчиняються організованими групами чи злочинними організаціями. Одним із негативних чинників впливу як на ефективність роботи правоохоронних органів, так і на рівень довіри населення до них є організована злочинність, що в Україні зрослась із політичною та економічною складовою управління державними процесами. Саме на таких особливостях вітчизняної організованої злочинності наголошує дослідник Ігор Рущенко, який вказував на перехід від «кримінальної революції» до «кримінального суспільства»^{1,2}.

З огляду небезпечності організованої злочинності зусилля урядів багатьох країн спрямовані на протидію цьому явищу. З цією метою створюються урядові та міжурядові організації, основною функцією яких є виявлення та нейтралізація проявів організованої злочинності, а також приймаються нормативно-правові акти, що забезпечують протидію цьому явищу. Україна також залучається до цього процесу. В червні 2020 року «з метою припинення діяльності злочинних спільнот, учасників таких спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності «злодіїв у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до створення та функціонування злочинних спільнот» було прийнято та введено в дію Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою»³. У вересні цього ж року Кабінетом міністрів України було схвалено Стратегію боротьби з організованою злочинністю (далі – Стратегія) в меті якої задекларовано побудову «ефективної системи боротьби з організованою злочинністю, що складається з підсистем правового, інституційного, наукового, інформаційно-аналітичного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, координації та взаємодії, контролю, а також

¹ Ігорь Рущенко «Криминальная революция» как социетальный фактор. *Социология: теория, методы, маркетинг.* 2008. № 3. С. 194-210. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/89950/13-Ruschenko.pdf?sequence=1> (дата обращения 29.05.2022).

² Ігорь Рущенко. От «криминальной революции» к «криминальному обществу». *Социология: теория, методы, маркетинг.* 2014. № 2. С. 3-22. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/90561/01-Ruschenko.pdf?sequence=1> (дата обращения 29.05.2022).

³ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Проект Закону України від 02 грудня 2019 року № 2513. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10 (дата звернення 29.05.2022).

міжнародного співробітництва»¹. У травні 2021 року Указом Президента України від 21 травня 2021 року № 203/2021 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» в якому визначено 674 особи². У відеозверненні Президента України щодо цих санкцій зазначалось, що «після ухвалення закону про «ворів у законі», стратегії боротьби з організованою злочинністю та 9 місяців роботи застосовано персональні санкції проти 557 «злодіїв у законі», відомих у світі», а також застосовано санкції щодо 111 іноземців, які є кримінальними авторитетами³.

Враховуючи особливості державного управління в сфері правоохоронної діяльності та світові тенденції, сьогодні коло суб'єктів, що здійснюють безпосередню боротьбу із організованою злочинністю або залучені чи можуть бути залучені до неї, досить широкий. Так відповідно до ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» до системи органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю в Україні відносяться дві групи:

- а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи;
- б) державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій.

Інші спеціальні органи для боротьби з організованою злочинністю, відповідно до вимог законодавства можуть створюватись на постійній або тимчасовій основі в разі необхідності виключно Верховною Радою України⁴.

¹ Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 29.05.2022).

² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України №203/2021 від 21 травня 2021 року. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/2032021-38949> (дата звернення 29.05.2022).

³ Звернення Президента України за результатами засідання Ради національної безпеки і оборони 14 травня 2021 року. URL : <https://www.president.gov.ua/videos/zvernennya-prezidenta-ukrayini-za-rezultatami-zasidannya-rad-1897> (дата звернення 29.05.2022).

⁴ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ. (дата оновлення: 28.01.2021 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення 29.05.2022).

У зв'язку з набуттям чинності Закону України «Про Бюро економічної безпеки України»¹, до державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, відноситься тільки Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України. Але тут, треба зробити певні зауваження. Вимоги вказаного Закону щодо існування та діяльності іншого спеціально створеного державного органу – Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, по-перше, визнано неконституційними на підставі Рішення Конституційного Суду № 9-рп/2004 від 07.04.2004, а по-друге, Указ Президента України від 8 лютого 2005 року № 208/2005, яким було ліквідовано Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, з переданням його функцій, фінансового та матеріально-технічного забезпечення Раді національної безпеки і оборони України (далі – РНБО), також втратив силу згідно іншого Указу Президента України № 1084/2006 від 15.12.2006 року. Спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України було ліквідовано в 2015 році у відповідності до реформування органів внутрішніх справ та прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ».

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» РНБО «координує і контролює діяльність органів виконавчої влади з протидії корупції, забезпечення громадської безпеки та боротьби із злочинністю з питань національної безпеки і оборони». Згідно із ст. 3 вищевказаного Закону України до функцій РНБО відносяться:

- 1) внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони;
- 2) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час;
- 3) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових

¹ Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення 30.05.2022).

ситуацій, що загрожують національній безпеці України¹.

Відповідно до п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» під сектором безпеки і оборони розуміється «система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України». Згідно із п. 17 ч. 1 ст. 1 цього Закону «сили безпеки» - це «правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України;

У відповідності до ст. 12 вказаного Закону Сектор безпеки і оборони України «складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки». До його складу входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику.

Хочеться зауважити, що РНБО потенційно має можливості щодо координації, сприяння боротьбі із злочинністю та виконання інших повноважень, які належали до компетенції Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті

¹ Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text> (дата звернення 29.05.2022).

України, проте в чинному законодавстві відсутня пряма вказівка про такі функції та повноваження.

Створений у жовтні 2019 року *Департамент стратегічних розслідувань* (далі – ДСР) *Національної поліції України* хоч і здійснює реалізацію повноважень Національної поліції України в частині боротьби з організованою злочинністю, проте не є спеціальним державним органом по боротьбі із організованою злочинністю, а отже й не має відповідних повноважень відповідно до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»

До другої групи органів, що здійснюють боротьбу із організованою злочинністю – «державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій», відповідно до ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» належать: органи Національної поліції і Служби безпеки України; органи прокуратури України; органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю; органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори; розвідувальний орган Міністерства оборони України; Служба зовнішньої розвідки України; Національне антикорупційне бюро України; Бюро економічної безпеки України¹.

З огляду такого переліку вбачається, що окремі правоохоронні органи чи центральні органи виконавчої влади із спеціальним статусом в ньому не зазначені, наприклад Державне бюро розслідувань або Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (скорочено - Агентство з розшуку та менеджменту активів або АРМА).

Відповідно до Стратегії боротьби з організованою злочинністю, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р (далі – Стратегія) до системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю відносяться кілька підсистем.

До підсистеми боротьби з організованою злочинністю належать:

- державні органи, основною функцією яких є боротьба з організованою злочинністю (спеціально визначений підрозділ у структурі Національної поліції та оперативні підрозділи СБУ);
- державні органи, що беруть участь у боротьбі з організованою

¹ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ. (дата оновлення: 28.01.2021 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення 29.05.2022).

злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій (органи/підрозділи Національної поліції та СБУ, крім зазначених у попередньому абзаці, органи прокуратури, органи державного фінансового контролю, контролюючі органи (органи доходів і зборів), Державна прикордонна служба, Національна гвардія, органи та установи виконання покарань і слідчі ізолятори, Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідувань, АРМА, розвідувальні органи, органи, що забезпечують формування та реалізацію державної політики з питань інформаційного суверенітету України тощо;

– державні органи, що сприяють боротьбі з організованою злочинністю (ДМС, Національний банк, Антимонопольний комітет, Фонд державного майна, інші державні органи, що здійснюють контроль за додержанням законодавства).

До підсистеми превенції організованої злочинності відносяться:

- органи підсистеми боротьби з організованою злочинністю;
- інші державні органи;
- інститути громадянського суспільства;
- наукове забезпечення у сфері боротьби з організованою злочинністю¹.

Аналізуючи законодавство, що регулює діяльність правоохоронних органів в сфері з організованою злочинністю, слід зупинитися також на окремих підзаконних нормативно-правових актах, що стосуються взаємодії правоохоронних органів у цій сфері.

Так, спільним Наказом МВС та Центрального управління служби безпеки України № 317/235 від 10.06.2011 року «Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю» визначались стратегічний та тактичний напрями взаємодії та її форми. Положення цього нормативно-правового акту містять низку ефективних форм та способів взаємодії та обміну інформацією між уповноваженими органами, що здійснюють боротьбу із організованою злочинністю, наприклад розроблення і реалізація спільних програм і планів, проведення узгоджених оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів, обмін оперативною інформацією, систематичний обмін узагальненою аналітичною інформацією щодо протиправної діяльності організованих груп, їх

¹ Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>. (дата звернення 29.05.2022).

впливу на соціальні, економічні і політичні процеси в державі тощо¹.

Враховуючи слушність цього Наказу та зважаючи на те, що він хоча і не втратив чинності, але стосується двох суб'єктів взаємодії, один з яких ліквідовано, доцільним є його практичне застосування шляхом внесення до нього змін чи прийняття нового з розширенням кола суб'єктів взаємодії.

Для того щоб створити та забезпечувати ефективну співпрацю правоохоронних органів та максимально використовувати їх інституційний потенціал необхідно мати законодавче підґрунтя. З огляду нормативно-правових актів, що визначають та регулюють правові засади організації та діяльності відповідних державних правоохоронних органів або державних органів з правоохоронними функціями, можна констатувати наявність такої можливості (див. *Таблиця 8*). Фактично кожен такий нормативно-правовий акт має норми щодо співпраці та співробітництва з іншими державними та органами та недержавними інституціями. Проаналізуємо для прикладу кілька таких Законів України.

Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому Законом України «Про прокуратуру», здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави (стаття 1 Закону). Згідно п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону однією з основних функцій прокуратури відноситься нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, в тому числі, що стосується боротьби з організованою злочинністю².

Одним із основних правоохоронних органів, що здійснює боротьбу із організованою злочинністю є *Національна поліція України* (далі – НПУ). З аналізу статистичних даних можна побачити, що більша частина розкритих та розслідувань кримінальних правопорушень, вчинених ОГ та ЗО (від 70 до 87,5%), припадає саме на НПУ. У відповідності до Закону України «Про Національну поліцію» це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності,

¹ Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю : Наказ МВС України, ЦУ СБ України № 317/235 від 10.06.2011 р. (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 7 липня 2011 р. за № 822/19560). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11#Text> (дата звернення 29.05.2022).

² Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 29.05.2022).

підтримання публічної безпеки і порядку, до основних завдань якого відноситься надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування більшості, передбачених КК України кримінальних правопорушень, а підрозділи кримінальної та спеціальної поліції мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність. Статтями 4 та 5 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено можливість міжнародного співробітництва та взаємодії з органами державної влади та органами місцевого самоврядування¹.

Служба безпеки України – це державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України. Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» у межах визначеної законодавством компетенції до її завдань відносяться: 1) захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці; 2) попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» Служба безпеки України відповідно до своїх основних завдань зобов'язана:

1) здійснювати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу, екології та інших питань, пов'язаних з національною безпекою України;

2) здійснювати заходи контррозвідувального забезпечення дипломатичних представництв, консульських та інших державних установ, а також заходи, пов'язані з охороною державних інтересів у

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 29.05.2022).

сфері зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, безпекою громадян України за кордоном;

3) виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень;

4) здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України;

5) забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань;

6) здійснювати контррозвідувальне забезпечення оборонного комплексу, Збройних Сил України, інших військових формувань, дислокованих на території України, енергетики, транспорту, зв'язку, а також важливих об'єктів інших галузей господарства;

7) брати участь у розробці і здійсненні відповідно до Закону України «Про державну таємницю» та інших актів законодавства заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та здійснення контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, сприяти у порядку, передбаченому законодавством, підприємствам, установам, організаціям та підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України;

8) здійснювати відповідно до законодавства профілактику правопорушень у сфері державної безпеки;

9) у межах визначеної законодавством компетенції забезпечувати захист особистої безпеки громадян і осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі надходження від них, членів їх сімей та близьких родичів заяви, звернення керівника відповідного державного органу чи отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну; брати участь у реабілітації і поновленні прав незаконно репресованих осіб;

10) сприяти Державній прикордонній службі України в охороні державного кордону України;

11) сприяти забезпеченню режиму воєнного та надзвичайного

стану в разі їх оголошення, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, значних аварій, катастроф, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних ситуацій;

12) подавати наявними силами і засобами, в тому числі і технічними, допомогу органам Національної поліції, іншим правоохоронним органам у боротьбі із вчиненням кримінальних правопорушень;

13) брати участь у розробці заходів і вирішенні питань, що стосуються в'їзду в Україну та виїзду за кордон, перебування на її території іноземців та осіб без громадянства, прикордонного режиму і митних правил, приймати рішення про заборону в'їзду в Україну іноземцю або особі без громадянства, про скорочення строку тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства на території України, про примусове повернення іноземця або особи без громадянства в країну походження або третю країну;

14) проводити наукові дослідження і дослідно-конструкторські роботи, впроваджувати їх результати в практику діяльності Служби безпеки України;

15) виконувати за дорученням Президента України інші завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави;

16) брати участь у розробленні та здійсненні заходів щодо фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, а також у проведенні спеціальної перевірки щодо допуску до особливих робіт;

17) забезпечувати внесення відомостей до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та підтримання таких відомостей в актуальному стані у межах, визначених законодавством;

18) здійснювати функцію технічного регулювання у сфері спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації;

19) здійснювати за участю Міністерства закордонних справ України міжнародне співробітництво щодо подання пропозицій до комітетів Ради Безпеки ООН та до іноземних держав про включення (виключення) фізичних або юридичних осіб та організацій до відповідних санкційних переліків та розгляду запитів іноземних держав про включення (виключення) до (з) переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано

міжнародні санкції¹.

Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ), на яку покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні. Згідно ст. 2 Закону України «Про державну прикордонну службу України» до основних функцій ДПСУ покладається:

– участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів;

– участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України².

Органи державної податкової служби України (далі – ОДПС). До повноважень податкової міліції згідно ст. 350.1.6. Податкового кодексу України відноситься, у разі виявлення фактів, що свідчать про організовану злочинну діяльність, або дій, що створюють умови для такої діяльності, направляє матеріали з цих питань відповідним спеціальним органам по боротьбі з організованою злочинністю³. Норми Податкового кодексу щодо діяльності податкової міліції не застосовуються з 25 вересня 2021 року. Фактично їх повноваження перейшли до Бюро економічної безпеки України, станом на початок 2022 року перебуває в процесі становлення.

Державне бюро розслідувань (далі – ДБР) є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції. У відповідності до ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» до його завдань відносяться «запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування:

1) кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами,

¹ Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення 29.05.2022).

² Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення 29.05.2022).

³ Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 29.05.2022).

посади яких віднесено до першої-третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці кримінальні правопорушення віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України;

2) кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім кримінальних правопорушень, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України».

Згідно п. 2 ч. 1 ст. 6 Закону до повноважень ДБР відносять здійснення інформаційно-аналітичних заходів щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань, вжиття заходів до їх усунення.

Статтею 22 вищевказаного Закону передбачено взаємодію ДБР з іншими державними органами до яких відносяться органи прокуратури, внутрішніх справ, Національне антикорупційне бюро України, Служба безпеки України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Національний банк України, Фонд державного майна України, Антимонопольний комітет України, органи Державної прикордонної служби та інші¹.

Національне антикорупційне бюро України (далі – Національне бюро) є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Згідно із абз. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» його завданням є «протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені

¹ Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення 29.05.2022).

вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції». Статті 19¹ та 19² зазначеного Закону передбачають взаємодію Національного бюро з органами внутрішніх справ, Служби безпеки України та іншими правоохоронними та державними органами¹.

Розвідувальний орган Міністерства оборони України, Служба розвідки України (далі - СЗРУ). Згідно п. 6 ст. 6 Закону України «Про розвідку» до основних функцій відноситься – брати участь у боротьбі з тероризмом, протидії розвідувально-підривній діяльності проти України, транснаціональній організованій злочинності та іншій злочинній діяльності, що становлять зовнішню загрозу національній безпеці України².

Органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори. Відповідно до ст. 160 Кримінально-виконавчого кодексу України чоловіки, які раніше двічі в будь-якій послідовності були засуджені до позбавлення волі за створення злочинної організації утримуються у виправних колоніях максимального рівня безпеки³.

Відповідно до ст. 18. Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» до обов'язків посадових та службових осіб органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів відносяться:

- запобігати вчиненню кримінальних правопорушень та дисциплінарних проступків в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах;
- приймати і реєструвати заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення і події, своєчасно приймати щодо них рішення;
- виявляти, припиняти кримінальні правопорушення, вчинені в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, брати участь в їх розкритті у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України;
- брати участь у боротьбі з тероризмом у межах своїх

¹ Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення 30.05.2022).

² Про розвідку: Закон України від 17.09.2020 р. № 912-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення 30.05.2022).

³ Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 30.05.2022).

повноважень;

– виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень і порушень режиму в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, а також вчиненню кримінальних правопорушень засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, вживати в межах своїх повноважень заходів до їх усунення¹.

Відповідно до ст. 104 Кримінально-виконавчого кодексу України оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань у колоніях здійснюється оперативно-розшукова діяльність, основним завданням якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою:

– забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб;

– попередження і виявлення кримінальних правопорушень, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання;

– вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень;

– надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні кримінальних правопорушень.

Бюро економічної безпеки України – це центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. Згідно абз. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України Бюро економічної безпеки України виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції. У відповідності до ст. 4 цього Закону України основними завданнями Бюро економічної безпеки України є:

1) виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних;

2) оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення;

3) надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки;

¹ Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 року № 2713-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення 30.05.2022).

4) забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави;

5) збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому;

6) планування заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним законом до його підслідності;

7) виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги;

8) складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки.

До повноважень Бюро економічної безпеки належать:

1) здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування у межах передбаченої законом підслідності;

2) здійснення інформаційно-пошукової та аналітично-інформаційної роботи з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Бюро економічної безпеки України;

3) здійснення інформаційної взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, органами судової влади, іншими державними органами, підприємствами, установами та організаціями, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями;

4) здійснення розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання за вчинення кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності;

5) збирання, обробка та аналіз інформації щодо кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності;

6) залучення в межах компетенції у передбачений законодавством спосіб, у тому числі на договірних засадах, кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців;

7) здійснення міжнародного співробітництва з компетентними органами іноземних держав на підставі законів та міжнародних договорів України;

8) забезпечення роботи з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників Бюро економічної безпеки України;

9) формування аналітичних матеріалів з метою оцінювання загроз та ризиків вчинення (зростання кількості) кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності;

10) витребовування та одержання у встановленому законом порядку від інших правоохоронних та державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій інформації, необхідної для виконання повноважень Бюро економічної безпеки України;

11) ініціювання у компетентних органах іноземних держав розгляду справ про захист прав та інтересів держави з питань, що стосуються виконання обов'язків Бюро економічної безпеки України, виступ як представника держави під час розгляду таких справ. За потреби Бюро економічної безпеки України має право залучати до такого розгляду експертів за відповідними напрямками;

12) приймання нормативно-правових актів з питань, що належать до компетенції Бюро економічної безпеки України;

13) звітування про свою діяльність у порядку, визначеному Законом, та інформування суспільства про результати своєї роботи;

14) укладання міжнародних договорів міжвідомчого характеру з відповідними органами іноземних держав;

15) у випадках, визначених законом, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, приймання рішень про застосування адміністративних стягнень;

16) використання гласних і негласних штатних та позаштатних працівників на підставах та в порядку, встановлених законом, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності таких відносин, матеріально і морально заохочує осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Бюро економічної безпеки України;

17) укладання договорів відповідального зберігання з підприємствами, установами, організаціями з метою зберігання речових доказів, вилучених у ході досудового розслідування, які потребують особливих умов зберігання;

18) здійснення інших повноважень, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, цим Законом та іншими законами України¹.

¹ Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення 30.05.2022).

Ще однією ланкою у боротьби з організованою злочинністю відповідно до Стратегії боротьби з організованою злочинністю є, наряду із залученням органів державної влади, іноземних партнерів, *інституту громадянського суспільства*. Залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю повинно здійснюватися шляхом:

- організації регулярних загальнонаціональних і регіональних форумів з обговорення проблем боротьби з організованою злочинністю;
- використання результатів діяльності громадських організацій щодо моніторингу криміногенної ситуації в державі в частині діяльності організованих злочинних угруповань;
- забезпечення негайного реагування державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, та їх посадових осіб на повідомлення засобів масової інформації про факти вчинення злочинів з ознаками організованості;
- популяризації прикладів успішного виконання програм боротьби з організованою злочинністю, розкриття резонансних злочинів, винесення судових вироків лідерам та активним членам організованих злочинних угруповань;
- розроблення та запровадження механізму стратегічних комунікацій у сфері боротьби з організованою злочинністю, застосування якого спрямоване на: забезпечення гласності в реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю; підтримку суспільством дій державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю; підвищення активності інститутів громадянського суспільства; створення в суспільстві нетерпимого ставлення до організованої злочинності та членів організованих злочинних угруповань.

Однак, хочемо зазначити, щодо використання інституційної спроможності громадянського суспільства у боротьбі з організованою злочинністю не має конкретизації і вказівки в офіційних нормативно-правових актах. Особливо, це може стосуватись безпідставного втручання в діяльність державних органів, висвітлення в засобах масової інформації відомостей, що можуть зашкодити ходу розслідування, порядку діяльності громадських організацій та інше. Безумовно така діяльність необхідна, але потрібне чітке визначення та порядок регулювання таких відносин, щоб такі інститути не використовувались з протилежною метою злочинними організаціями.

Не вдаючись до аналізу інших нормативно-правових актів, що

регулюють діяльність правоохоронних органів, слід зазначити, що для ефективної боротьби із організованою злочинністю співробітництво та взаємодія між конкретними правоохоронними органами доцільні за умов, що вони мають повноваження щодо моніторингу або впливу (прийняття рішень) в сферах, що стосуються організованої злочинності або є дотичними до незаконної діяльності організованих злочинних груп та організацій – відносяться до наявних чи можливих інтересів або ринків, сфер, на які прямо чи опосередковано впливає організована злочинність тощо. Така взаємодія є необхідною, передусім, у формі оперативного обміну інформацією та базами даних. Залучення широкого кола суб'єктів до взаємодії обумовлений тим, що організована злочинність є явищем мінливим, багатоаспектним та таким, що має високий рівень адаптації (приспосовування) до оточуючого середовища. Отже і для боротьби з ним необхідним є максимальне залучення існуючих державних органів та інституцій. В цьому розумінні ключовим предметом взаємодії є інформація, що дасть змогу робити як ретроспективний аналіз, так і спостерігати явища в умовах, наближених до умов «реального часу», а також спільні заходи, що дозволяють об'єднати технічні та людські (гласні та негласні) ресурси.

З огляду останніх змін до чинного законодавства, реформування систем правоохоронних органів та судів, можна простежити спроби органів державної влади протидіяти організованій злочинності, що проявляється в тому числі у боротьбі з корупцією, запобіганні та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо. Проте такі спроби фактично є лише першими кроками до реальної можливості впливу на це соціальне явище і їх ефективне продовження можливе за умови консолідації зусиль не тільки правоохоронних органів, а й інших суб'єктів впливу на соціальні та економічні процеси в Україні.

Таблиця 8

Система основних суб'єктів боротьби з організованою злочинністю в Україні та їх функції

№ з/п	Суб'єкти боротьби з організованою злочинністю	Функції, які мають право виконувати	Нормативно-правовий акт
1.	Органи Національної поліції України	забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, до основних завдань якого відноситься надання поліцейських послуг	Закон України «Про Національну поліцію»
2.	Органи Служби безпеки України	попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України	Закони України: «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про розвідку»
3.	Органи Прокуратури України	нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, в тому числі, що стосується боротьби з організованою злочинністю.	Закон України «Про прокуратуру»
4.	Органи Державної прикордонної служби України	участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів; участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності	Закон України «Про державну прикордонну службу України»

		незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України.	
5.	Органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори;	запобігати вчиненню кримінальних правопорушень та дисциплінарних проступків в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах; приймати і реєструвати заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення і події, своєчасно приймати щодо них рішення; виявляти, припиняти кримінальні правопорушення, вчинені в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, брати участь в їх розкритті у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України; брати участь у боротьбі з тероризмом у межах своїх повноважень; виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень і порушень режиму в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, а також вчиненню кримінальних правопорушень засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням	Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», Кримінально-виконавчий кодекс України

		волі, вживати в межах своїх повноважень заходів до їх усунення;	
6.	Розвідувальний орган Міністерства оборони України; Служба зовнішньої розвідки України;	брати участь у боротьбі з тероризмом, протидії розвідувально-підривній діяльності проти України, транснаціональній організованій злочинності та іншій злочинній діяльності, що становлять зовнішню загрозу національній безпеці України.	Закон України «Про розвідку»
7.	Національне антикорупційне бюро України.	протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції	Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України»
8.	Державне бюро розслідувань	запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної	Закон України «Про Державне бюро розслідувань»

		прокуратури, а також злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), за виключенням окремих випадків	
9	Бюро економічної безпеки України	виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції.	Закон України «Про Бюро економічної безпеки України»

Оскільки організована злочинність все більше набуває ознак транснаціональності і має свої прояви в кожній країні, то окремо слід назвати міжнародні інституції боротьби з нею. Так, в складі ООН у 1997 році заснована спеціалізована установа – Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC - United Nations Office on Drugs and Crime). Місія УНЗ ООН полягає у сприянні глобальному миру та безпеці, правам людини та розвитку, шляхом убезпечення світу від наркотиків, злочинності, корупції та тероризму. Відповідно до Стратегії УНЗ ООН на 2021-2025 роки основними тематичними напрямками є: світова проблема наркотиків; організована злочинність; корупція і економічна злочинність; тероризм; попередження злочинності і кримінальне правосуддя.

Інтерпол – міжнародна організація кримінальної поліції, міждержавна організація, що об'єднує 194 країни-члена. Вступ України до Інтерполу відбувся на підставі постанови Кабінету Міністрів України «Про вступ України до Інтерполу» від 30.09.1992 року № 555 шляхом подачі відповідної заявки від імені Уряду України про її вступ до цієї організації.

FATF (Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей) – це міждержавна організація з нагляду за відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, а також орган, який встановлює міжнародні стандарти, спрямовані на запобігання цієї незаконної діяльності та шкоди, яку вона завдає суспільству.

Комітет експертів з оцінки заходів щодо боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму (MONEYVAL) є постійним наглядовим органом Ради Європи, якому доручено оцінювати відповідність основним міжнародним стандартам щодо протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму та ефективність їх реалізації, а також вироблення рекомендацій національним урядам щодо

необхідних поліпшень їх систем.

GRECO (Група держав Ради Європи проти корупції) – міжнародна організація, створена Радою Європи в 1999 році, основною метою якої є допомога країнам-учасникам у боротьбі з корупцією. GRECO встановлює антикорупційні стандарти (вимоги) і контролює відповідність практики цим стандартам. Група допомагає виявити недоліки в національній антикорупційній політиці і пропонує необхідні законодавчі, інституційні або оперативні заходи.

Європол (Європейський поліцейський офіс) – правоохоронний орган Європейського союзу, завданнями якого є координація роботи національних служб у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю і поліпшення інформаційного обміну між національними поліцейськими службами. Європол має місію підтримувати держави-члени в запобіганні та боротьбі з усіма формами серйозної міжнародної та організованої злочинності, кіберзлочинності і тероризму.

На території Європейського Союзу діють ще кілька організацій, що забезпечують співробітництво у сфері боротьби із організованою злочинністю. Серед зазначених можна назвати Європейську судову мережу (EJN), Євроюст, Європейське бюро по боротьбі з шахрайством (OLAF).

Європейська судова мережа (EJN) – це мережа національних контактних пунктів для сприяння співробітництву судових органів у кримінальних справах. EJN складається з контактних пунктів в державах-членах, призначених кожною державою-членом з числа центральних органів, які відповідають за міжнародне судове співробітництво, і судових органів або інших компетентних органів, наділених особливими обов'язками в галузі міжнародного судового співробітництва.

Євроюст, Агентство Європейського Союзу зі співробітництва в галузі кримінального правосуддя являє собою центр, розташований в Гаазі, Нідерланди, де національні судові органи тісно співпрацюють в боротьбі з серйозною організованою транскордонною злочинністю. Роль Євроюсту полягає в тому, щоб зробити Європу більш безпечним місцем, координуючи роботу національних властей – як держав-членів ЄС, так і третіх держав – з розслідування і переслідування транснаціональної злочинності.

Європейське бюро по боротьбі з шахрайством (OLAF) – єдиний орган ЄС, уповноважений виявляти, розслідувати і припиняти шахрайство з використанням коштів ЄС.

Разом з тим, сучасний світ має досить розгалужену мережу органів

та організацій, що залучені до боротьби з організованою злочинністю як на міжнародному (транснаціональному, транскордонному), так і національному рівні. Система цих органів побудована як по територіальному, так і предметному принципу. Ключовим пріоритетом діяльності правоохоронних органів та міждержавних інституцій є розширення міжнародного співробітництва, що дозволяє оперативно реагувати на зміни злочинного середовища, мати об'єктивну інформацію про процеси та явища, що відбуваються в ньому, а також визначати ефективні заходи та засоби нейтралізації злочинних організацій.

3.2. Правове регулювання протидії організованій злочинності за кордоном

Комплексне дослідження буде неповним без розгляду особливостей протидії організованій злочинності в зарубіжних країнах. В своїй більшості, такі негативні кримінально протиправні прояви, належать до транснаціональної злочинності, тобто злочинності без кордонів. Саме тому, протидіяти їй слід на значній території, не обмежуючись масштабами однієї країни.

На нашу думку, боротьба з транснаціональною злочинністю буде ефективною в разі зосередження уваги на таких основних напрямках:

- 1) зміцнення міжнародного співробітництва;
- 2) спеціальні методи розслідування;
- 3) захист свідків та стимулювання до співробітництва;
- 4) адміністративна взаємодія та співробітництво з приватним сектором;
- 5) повернення активів¹.

Особливу увагу, в даному аспекті, привертає законодавче регулювання питань протидії організованій злочинності в деяких країнах.

Так, в *Законі Киргизької Республіки «Про протидію організованій злочинності»* визначено основні засади протидії організованій злочинності. Метою Закону є забезпечення ефективної протидії організованій злочинності, за для реалізації якої окреслено коло

¹ Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В. Практичне використання іноземного досвіду в боротьбі з організованими злочинними групами, злочинними організаціями або злочинною спільнотою : метод. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2021. С. 41.

завдань, які полягають у захисті прав і свобод фізичних та юридичних осіб, безпеки суспільства та держави від організованої злочинності; попередженні та припиненні організованої злочинності; створенні правових та організаційних засад протидії організованій злочинності; усуненні причин та умов, що сприяють організованій злочинності; виявленні та припиненні злочинної діяльності осіб, причетних до організованої злочинної групи, злочинної спільноти (злочинної організації), озброєної групи (банди)¹.

Окрім цього, ст. 1 зазначеного Закону, тлумачить основні терміни та поняття, які в ньому використовуються, а саме:

1. *Кримінальна ідеологія* – система поглядів і уявлень групової свідомості осіб, що історично склалася, заснована на оцінці соціальної дійсності з точки зору кримінальної субкультури.

2. *Кримінальна ієрархія* – система поглядів та оцінок про становище (статус або роль) особи в організованих злочинних групах, злочинних спільнотах (злочинних організаціях), озброєних групах (бандах).

3. *Кримінальна субкультура* – відносно самостійне псевдокультурне середовище, що існує в суспільстві, засноване на протиставленні загальноновизнаним цінностям та нормам гуртожитку та таке, що виражається у злочинних формах організації життя.

4. *Кримінальний статус* – становище особи у кримінальній ієрархії, визначене та визнане встановленими у злочинному світі правилами.

5. *Лідер організованої злочинної групи, злочинної спільноти (злочинної організації), озброєної групи (банди)* – особа, яка користується визнаним авторитетом у кримінальній ієрархії, яка володіє вищим становищем та особистісним впливом на координацію та організацію діяльності організованих злочинних груп, злочинних спільнот злочинних організацій), озброєних груп (банд), яка забезпечує формування та структурну побудову таких груп чи угруповань.

6. *Організована злочинність* – діяльність, здійснювана організованими злочинними групами, злочинними угрупованнями (злочинними організаціями), озброєними групами (бандами), що характеризується ознаками, визначеними кримінальним законодавством Киргизької Республіки.

7. *Протидія організованої злочинності* – діяльність

¹ Про протидію організованій злочинності : Закон Киргизької Республіки від 29 травня 2013 року № 82. URL : <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203890?cl=ru-ru> (дата звернення 25.05.2022).

уповноважених державних органів Киргизької Республіки: 1) щодо виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, злочинними спільнотами (злочинними організаціями), озброєними групами (бандами); 2) щодо попередження організованої злочинності, виявлення та подальшого усунення причин та умов, що сприяють виникненню організованої злочинності (профілактика організованої злочинності).

8. *Злочинний спосіб життя* – антигромадський спосіб життєдіяльності осіб, що прямо свідчить про їхню приналежність до організованих злочинних груп, злочинних спільнот (злочинних організацій), озброєних груп (банд), що характеризується запереченням прийнятих у суспільстві норм моралі та моральності.

9. *Член організованої злочинної групи, злочинної спільноти (злочинної організації), озброєної групи (банди)* – особа, яка умисно бере участь у діяльності організованої злочинної групи, злочинної спільноти (злочинної організації), озброєної групи (банди) або сприяє у створенні умов для їх підтримки та розвитку.

Як видно, що в Законі, законодавцем чітко врегульовано визначення організованої злочинності. Також, слід звернути увагу на нові для національного нормативного поля визначення, які в чинному КК України з'явилися у 2020 році і, які потребують тлумачення, як-от: кримінальна ієрархія, кримінальна субкультура, злочинний спосіб життя, кримінальна ідеологія, лідер організованої групи.

Окрім того, Законом визначено, що основними формами запобігання формуванню організованих злочинних груп, злочинних угруповань (злочинних організацій), озброєних груп (банд) є превентивні заходи впливу. З урахуванням положень ст. ст. 1, 12, 13 Закону, превентивні заходи впливу проти організованої злочинності полягають у діяльності уповноважених державних органів щодо запобігання та припинення проявів організованої злочинності, вивчення, виявлення та усунення причин та умов, що сприяють її розвитку, забезпечення індивідуального виховання особи, причетної до організованих злочинних груп, злочинних спільнот (злочинних організацій), озброєних груп (банд). Такі заходи впливу застосовуються з дотриманням принципів законності, захисту прав і свобод, гуманності, а також принципу поєднання переконання і примусу.

Так, до превентивних заходів впливу належать:

1) *офіційне попередження* – процесуальний документ посадової особи уповноваженого державного органу, що здійснює протидію організованої злочинності, що складається щодо особи для дотримання

та виконання нею вимог нормативно-правових актів;

2) *постановка на оперативно-превентивний облік органів внутрішніх справ.* Оперативно-превентивний облік – інформаційна система, що формується в органі, який здійснює протидію організований злочинності, про організовані злочинні групи, злочинні спільноти (злочинні організації), озброєні групи (банди), юридичних та фізичних осіб, причетних до організованих злочинних груп (злочинних організацій), озброєних груп (банд);

3) *обов'язки, що покладаються судом.* Особі, може бути призначено один або декілька обов'язків: 1) не змінювати постійного місця проживання без повідомлення посадової особи уповноваженого органу, яка здійснює контроль; 2) не підтримувати зв'язок із конкретно перерахованими особами безпосередньо; через інших осіб; за допомогою технічних та інших засобів; 3) перебувати за місцем проживання у певний час доби; 4) не відвідувати певних місць, зазначених у клопотанні про призначення обов'язків, що покладаються судом; 5) не здійснювати керування автотранспортним засобом; 6) інформувати посадову особу уповноваженого органу, яка здійснює контроль, про всі угоди, вартість яких перевищує п'ятсот розрахункових показників; 7) в установленому порядку здати на тимчасове зберігання до органів внутрішніх справ вогнепальну зброю, придбану законним шляхом; не мати і не зберігати іншу зброю;

4) *перевірка фінансового та майнового становища відповідно до законодавства Киргизької Республіки.* Перевірка фінансового та майнового стану – заходи щодо перевірки легальності наявних фінансових доходів фізичних та юридичних осіб, причетних до організованих злочинних груп, злочинних спільнот (злочинних організацій), озброєних груп (банд), та обґрунтованості придбання ними майна¹.

Застосування превентивних заходів можливе, якщо дані, які були отримані в установленому законодавством Киргизької Республіки порядку, свідчать, що особи: 1) мають або встановлюють зв'язок із лідерами та членами організованих злочинних груп, злочинних спільнот (злочинних організацій), озброєних груп (банд); 2) надають фінансове та матеріальне сприяння організованим злочинним групам, злочинним спільнотам (злочинним організаціям), озброєним групам (бандам); 3) підтримують кримінальну ідеологію

¹ Про протидію організований злочинності : Закон Киргизької Республіки від 29 травня 2013 року № 82. URL : <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203890?cl=ru-ru> (дата звернення 25.05.2022).

організованих злочинних груп, злочинних угруповань (злочинних організацій), озброєних груп (банд); 4) за винятком неповнолітніх осіб, користуються результатами організованої злочинної діяльності та послугами суб'єктів організованих злочинних груп, злочинних спільнот (злочинних організацій), озброєних груп (банд), залежних від них та їх злочинної діяльності; 5) займаються залученням осіб до складу організованих злочинних груп, злочинних спільнот (злочинних організацій), озброєних груп (банд) та сприяють зміцненню структури кримінальної ієрархії¹.

В цілому, протидія організованим злочинності в Киргизькій Республіці, здійснюються за наступними напрямками: 1) створення правової та організаційної основ ефективної протидії організованим злочинності, організації міжнародного співробітництва; 2) інформаційне забезпечення; 3) виявлення та усунення причин та умов, що породжують організовану злочинність; 4) запобігання формуванню організованої злочинної групи, злочинної спільноти (злочинної організації), озброєної групи (банди), у тому числі схем фінансування їх діяльності; 5) виявлення та припинення злочинної діяльності організованої злочинної групи, злочинної спільноти (злочинної організації), озброєної групи (банди), у тому числі схем фінансування їх діяльності; 6) притягнення до відповідальності винних осіб та забезпечення відшкодування шкоди; 7) запобігання установленню корумпованих зв'язків з державними службовцями та посадовими особами, залучення їх до злочинної діяльності; 8) протидія використанню організованою злочинною групою, злочинною спільнотою (злочинною організацією), озброєною групою (бандою) об'єднань громадян або засобів масової інформації з метою поширення кримінальної ідеології або в інших злочинних цілях².

Представляє інтерес законодавче закріплення поняття рекету, рекетира, «воровської спільноти», «воровської сходки», «вора в законі», «воровської розбірки» та ін. в Законі Грузії *«Про організовану злочинність та рекет»*, метою якого є сприяння боротьбі з організованою злочинністю, «воровською спільнотою» та рекетом та їх запобігання, а також боротьбі з членами «воровської спільноти»/«ворами в законі» на захист приватних, громадських та

¹ Там само.

² Там само.

державних інтересів¹.

Відповідно до ст. 2 Закону, *рекето* є здійснювана з метою систематичного отримання доходу або іншої майнової вигоди неодноразова та організована діяльність, пов'язана зі скоєнням умисного злочину (якщо судимість не погашена або не знята), якщо вона здійснювалася не менше ніж двічі протягом п'яти календарних років, в які не входить строк арешту рекетиру та відбування ним покарання. *Угрупуванням, що займається рекето*, визнається юридична особа, а також будь-яке об'єднання фізичних або (і) юридичних осіб, діяльність яких пов'язана з рекето. *Рекетиром* є особа, яка незалежно або спільно з іншою особою (особами) веде діяльність угруповання, що займається рекето, або іншим чином бере участь у діяльності угруповання, що займається рекето, і якому відомо, що дане угруповання займається рекето, і яке незаконно вирішує суперечки між угрупованнями, що займаються рекето, або угрупованнями, що займаються рекето та іншими особами чи бере участь у вирішенні подібних спорів².

Законодавче закріплення визначень, характерних для організованої злочинності, знайшло своє відображення у ст. 3 Закону.

Так, відповідно до ч.ч. 1-6 ст. 3 Закону, визначено наступне:

1. *«Воровська спільнота»* – будь-яка спільність осіб, зумовлена здійснювати діяльність «воровської спільноти».

2. *Діяльність «воровської спільноти»* – діяльність члена «воровської спільноти»/«вора в законі», що здійснюється шляхом залякування, погроз, примусу, примусу за умови зберігати мовчання, «воровських сходів»/«воровських розбірок», залучення малолітніх до злочинних діянь, скоєння злочину, підбурювання до скоєння злочину, з використанням власного кримінального впливу або іншими незаконними діями, метою яких є отримання вигоди або інших переваг для себе чи інших осіб, отримання/надання влади або (і) впливу.

3. Член «воровської спільноти» – особа, яка визнає «воровську спільноту» та активно бере участь у її діяльності, а також особа, що визнає «воровську спільноту», яка має зв'язок з нею, за наявності сукупності явно виражених ознак, що вказують на виражену в діях

¹ Про організовану злочинність та рекет : Закон Грузії від 20 грудня 2005 року № 2354-вс (контрольний текст, станом на 18.04.2018 р. № 2150). URL : <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/%2027814?publication=1> (дата звернення 25.05.2022).

² Там само.

особи готовність брати участь у діяльності «воровської спільноти».

4. «Вор в законі» – особа, яка в будь-якій формі здійснює управління або (і) організацію «воровської спільноти» або з використанням методів діяльності «воровської спільноти» здійснює управління або (і) організацію певної групи осіб.

5. «Воровська розбірка» – оцінка діяння особи членом «воровської спільноти»/«вором в законі» або (і) розгляд/вирішення у будь-якій формі (у тому числі, за допомогою електронної комунікації) спору з метою здійснення діяльності «воровської спільноти».

6. «Воровський сход» – збір двох або більше осіб або зв'язок між ними в будь-якій формі (у тому числі, за допомогою електронної комунікації) з метою розгляду/вирішення питань, пов'язаних із вступом до членів або припиненням членства «воровської спільноти», зміни статусу або будь-яких питань (у тому числі, стосовно розпорядження фінансовими/матеріальними ресурсами), пов'язаних з діяльністю «воровської спільноти»¹.

Законом Республіки Таджикистан «Про боротьбу з організованою злочинністю» визначено завдання, принципи, основні напрямки та заходи боротьби з організованою злочинністю².

Положення ст. 1 даного Закону розкривають зміст понять, які в ньому використовуються і, які пов'язані з організованою злочинністю:

– *організована злочинність* – суспільно небезпечне явище, пов'язане зі створенням та злочинною діяльністю організованих злочинних груп, у тому числі озброєних груп (банд), злочинних спільнот (злочинних організацій);

– *організована злочинна група* – стійка група осіб, які заздалегідь об'єдналися для скоєння одного або декількох злочинів;

– *злочинна спільнота (злочинна організація)* – об'єднання двох або декількох організованих груп, що організувалися для скоєння тяжких або особливо тяжких злочинів, у стійку організацію, діяльність якої ґрунтується на розподілі між членами співтовариства та його структурами функцій управління, забезпечення та виконання злочинних цілей спільноти;

– *фінансування організованої злочинної групи, злочинної спільноти*

¹ Там само.

² Про боротьбу з організованою злочинністю : Закон Республіки Таджикистан від 28 грудня 2013 року № 1038 (із змінами та доповненнями, згідно Закону Республіки Таджикистан від 15.03.2016 р. № 1286). URL : <http://ncz.tj/content/закон-республики-таджикистан-о-борьбе-с-организованной-преступностью> (дата звернення 25.05.2022).

(злочинної організації) – безпосереднє чи опосередковане надання, переказ чи збір національної чи іноземної валюти, а також цінних паперів з метою їх повного чи часткового використання для скоєння злочинів організованого характеру;

– організація, що надає сприяння організованій злочинній групі, злочинній спільноті (злочинній організації) – організація, що свідомо надає організованій злочинній групі, злочинній спільноті (злочинній організації) або їх учасникам розрахунковий рахунок, виробництво, будівлі, споруди, транспорт, технічні засоби та інше майно з метою здійснення злочинної діяльності, а також організація, що сприяє приховуванню слідів злочинної діяльності організованої злочинної групи, злочинної спільноти (злочинної організації)¹.

Основними завданнями боротьби з організованою злочинністю є ті, що визначені в ст. 3 Закону, а саме: захист прав та свобод людини та громадянина, юридичних осіб, власності, безпеки суспільства та держави від організованої злочинності; попередження, виявлення та припинення злочинної діяльності організованих злочинних груп, злочинних спільнот (злочинних організацій) та їх учасників; виявлення та усунення причин та умов, що сприяють виникненню та розвитку організованої злочинності; недопущення проникнення організованої злочинності до системи державних органів; налагодження міжнародного співробітництва з метою попередження, виявлення та припинення злочинів транснаціонального характеру².

Відповідно до ст. 5 Закону, основними напрямками боротьби з організованою злочинністю є: попередження, виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп, злочинних спільнот (злочинних організацій) та їх учасників.

Зокрема, за для реалізації положень зазначеного Закону, організовані злочинні групи, злочинні спільноти (злочинні організації) та їх учасники повинні займатися наступними видами діяльності:

- терористична;
- екстремістська (екстремізм);
- торгівля людьми;
- незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів;
- незаконний обіг вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, вибухових пристроїв та вибухових речовин;

¹ Там само.

² Там само.

– контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, зброї та боєприпасів, горючих та вибухових речовин, вибухових пристроїв, ядерних, радіоактивних, хімічних, біологічних матеріалів або інших видів зброї масового ураження, матеріалів та обладнання, що використовуються при створенні зброї масового ураження, дорогоцінних металів та каміння, стратегічно важливих сировинних товарів, художніх, історичних, археологічних або інших культурних цінностей щодо яких встановлені спеціальні правила переміщення через митний кордон Республіки Таджикистан;

– легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

– виготовлення або збут підроблених грошей або цінних паперів, підроблених кредитних або розрахункових карток або інших платіжних документів;

– посягання на інформаційну безпеку;

– незаконне прагнення до зміни конституційного ладу Республіки Таджикистан і загрози його правовим основам¹.

До основних заходів, у сфері боротьби з організованою злочинністю, законодавство Республіки Таджикистан відносить:

– забезпечення належного правового регулювання діяльності по боротьбі з організованою злочинністю;

– системний аналіз процесів, що відбуваються в злочинному середовищі;

– запобігання та припинення фінансування організованої злочинної групи, злочинної спільноти (злочинної організації), а також організацій, що сприяють організованій злочинній групі, злочинній спільноті (злочинній організації);

– планування, організація та координація діяльності державних органів та організацій щодо боротьби з організованою злочинністю, у тому числі з міжнародними організаціями та відповідними органами іноземних держав;

– протидія організації незаконних озброєних формувань;

– удосконалення організації та тактики діяльності державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю;

– удосконалення системи організаційного, інформаційного, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності по боротьбі з організованою злочинністю;

– забезпечення нагляду за діяльністю по боротьбі з організованою

¹ Там само.

злочинністю¹.

Проведений аналіз стану законодавчого регулювання протидії організованих злочинності в зарубіжних країнах дозволяє нам констатувати, що в більшості законів визначено основні поняття та тлумачення різних форм та проявів організованої злочинності. Натомість, в ст. 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» 1993 року, дається посилання на те, що види та ознаки цих кримінальних правопорушень, а також кримінально-правові заходи щодо осіб, які їх вчинили, встановлюються Кримінальним кодексом України. З урахуванням дослідження положень кримінального закону, ми можемо відмітити значну розгалуженість основних визначень та відсутність тлумачень, особливо нових видів кримінально караних діянь, закріплених в Кримінальному кодексі України у 2020 році.

З 7 до 12 березня 2021 року пройшов Конгрес Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та кримінального правосуддя в м. Кіото, Японія. Під час Конгресу розглядалося багато питань щодо попередження злочинності за різними видами злочинів. Звичайно, учасники Конгресу, не оминули увагою пріоритетні питання протидії організованих злочинності, яка представляє світову загрозу вже тривалий час і потребує більш дієвих, комплексних заходів її протидії. Країнам учасницям було надано рекомендації щодо протидії організованих злочинності та була складена Кіотська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року. Тож, з метою впровадження в Україні, такі рекомендації щодо протидії організованих злочинності, варто розглянути окремо.

Зокрема, рекомендаціями щодо протидії організованих злочинності, сформованими в межах Конгресу ООН, є наступні:

– розроблення, впровадження та оцінювання стратегій запобігання злочинам, зокрема їх ефективності, які усувають причини, включаючи першопричини, та чинники ризику, що роблять деякі верстви населення більш уразливими до злочинів, та обмін кращими практиками для зміцнення нашого потенціалу;

– запобігання злочинності на підставі об'єктивних показників;

– розширення стратегій запобігання злочинності, що засновані на об'єктивних показниках, шляхом збирання та аналізу даних з

¹ Там само.

використанням систематизованих і послідовних критеріїв, з урахуванням Міжнародної класифікації злочинів для статистичних цілей, та оцінювання ефективності таких стратегій;

– підвищення рівня якості та доступності даних про тенденції вчинення злочинів, ураховуючи розвиток статистичних показників, а також обмін такими даними на добровільних засадах для посилення нашої здатності ліпше розуміти світові тенденції вчинення злочинів та покращення ефективності стратегій запобігання та боротьби зі злочинністю;

– усунення економічного аспекту злочинності: розроблення та впровадження ефективних заходів подолання економічного аспекту злочинності та позбавлення злочинців і злочинних організацій будь-якої незаконної вигоди шляхом, зокрема, виявлення, відстеження, арешту, конфіскації, стягнення та повернення прибутків, одержаних злочинним шляхом, а також запровадження чітких національних нормативно-правових рамок для проведення фінансових розслідувань, розроблення стратегій запобігання та протидії відмиванню грошей і незаконним фінансовим потокам;

– спеціально розроблені стратегії запобігання злочинності: сприяння поширенню спеціально розроблених стратегій запобігання злочинності, які враховують місцевий контекст, у тому числі шляхом формування серед широкого загалу культури законності, пізнання культурного розмаїття, заснованих на повазі до верховенства права, з метою: зокрема, сприяти розвитку співпраці між зацікавленими сторонами та поліцією, сприяти успішному подоланню конфліктів, а також орієнтованості поліції на інтереси громади відповідно до національного законодавства, а також запобігати злочинам, що вчиняються бандами, міській злочинності та всіма формами організованої злочинності;

– вирішення потреб і захист прав дітей та молоді, з належним урахуванням їх уразливості, для забезпечення їх захисту від усіх форм злочинності, насильства, зловживань та експлуатації як у мережі Інтернет, так і оффлайн, таких як сексуальне насильство та експлуатація дітей і торгівля людьми, відзначаючи особливу вразливість дітей в умовах незаконного переміщення мігрантів, а також вербування організованими злочинними угрупованнями, зокрема, бандами, а також терористичними угрупованнями;

– ефективне використання наявних інструментів міжнародної архітектури боротьби з корупцією, зокрема, шляхом впровадження Конвенції проти корупції та Конвенції щодо організованої злочинності

та інших відповідних документів, коли це можливо;

– розслідування, переслідування та призначення покарання, у межах своїх повноважень, погрози та акти насильства щодо журналістів і працівників засобів масової інформації, які через свої професійні обов'язки наражаються на особливий ризик залякування, утисків та насильства, шляхом проведення неупереджених, ефективних і результативних розслідувань, зокрема в контексті боротьби з корупцією та організованою злочинністю, зокрема, у конфліктних та постконфліктних ситуаціях, з метою припинення безкарності за вчинення злочинів проти них, відповідно до національного законодавства та чинного міжнародного права;

– активна участь у нещодавно запущеному механізмі контролю за виконанням Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів до неї, а також у механізмі контролю за виконанням Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, для того, щоб допомогти державам-учасницям у впровадженні цих документів; визначення та обґрунтування конкретних потреб у технічній допомозі, обмін передовим досвідом і сприяння ефективному міжнародному співробітництву;

– посилення ефективного міжнародного співробітництва у кримінальних справах, у тому числі в частині екстрадиції та надання взаємної правової допомоги, водночас ефективно вирішуючи наявні виклики та труднощі, особливо стосовно запитів, та сприяючи поширенню передового досвіду; сприяння використанню існуючих регіональних і міжнародних документів, уключаючи Конвенцію проти корупції та Конвенцію про організовану злочинність, як правову основу для екстрадиції та співробітництва щодо взаємної правової допомоги, а також впровадження та в разі необхідності укладання угод і домовленостей щодо посилення міжнародного співробітництва за цим напрямом;

– міжнародне співробітництво для позбавлення злочинців їхніх доходів, одержаних злочинним шляхом. Посилення міжнародного співробітництва та допомоги щодо виявлення, відстеження, заморожування, арешту та конфіскації доходів та іншого майна або засобів учинення злочинів та їх знищення, у тому числі шляхом повернення, зокрема, згідно з усіма відповідними положеннями та принципами Конвенції проти організованої злочинності та Конвенція проти корупції; за можливості, приділення особливої уваги укладенню відповідних угод або взаємоприйнятних домовленостей щодо кожної

окремої справи для повернення та остаточного розпорядження конфіскованим майном відповідно до пункту 5 статті 57 Конвенції проти корупції, а також приділення належної уваги погодженню заходів для підвищення прозорості та підзвітності, визнаючи, що відповідно до статті 4 Конвенції держави не можуть накладати відповідні умови в односторонньому порядку;

– сприяння глобальному, регіональному та двосторонньому співробітництву з метою запобігання доступу злочинців і злочинних організацій до вогнепальної зброї, а також зміцнення механізмів та стратегій прикордонного контролю з метою запобігання та протидії незаконному обігу, а також вилучення вогнепальної зброї, її частин і компонентів та боєприпасів, у тому числі онлайн торгівлі та незаконній реактивація деактивованої вогнепальної зброї;

– посилення національних і міжнародних заходів реагування на торгівлю культурними цінностями та інші злочини, спрямовані проти культурних цінностей, та на будь-які зв'язки з фінансуванням організованої злочинності, та тероризму, а також посилення міжнародного співробітництва за цим напрямом, у тому числі повернення або реституції таких незаконно проданих культурних цінностей до країн походження через відповідні канали з урахуванням існуючих документів, таких як Конвенція проти організованої злочинності, Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню, та передачі права власності на культурні цінності, Міжнародні рекомендації щодо попередження злочинності, та реагування системи кримінального правосуддя на торгівлю культурними цінностями, та іншими пов'язаними з ними злочинами, та інші відповідні інструменти, з метою розгляду всіх можливих варіантів ефективного використання чинної міжнародної правової бази для боротьби зі злочинами проти культурних цінностей, а також врахування будь-яких пропозицій стосовно доповнення існуючого підґрунтя для міжнародного співробітництва, якщо це необхідно;

– посилення заходів для подолання загрози інших нових, новітніх і виникаючих форм злочинності, а також можливості їхніх зв'язків з організованими злочинними угрупованнями як джерела прибутку від їхньої незаконної діяльності¹.

¹ Кіотська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року. Конгрес Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та кримінального правосуддя. Кіото, Японія, 7-12 березня 2021 року. 22 с.

3.3. Організаційно-тактичні та правові можливості правоохоронних органів у боротьбі із організованою злочинністю

Відповідно до ст. 19 Конституції України «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Для протидії злочинним проявам передбачено не тільки систему правоохоронних органів із розмежуванням їх повноважень, а й можливість здійснення ними певних заходів, дій та прийняття рішень. Так, чинним законодавством передбачено проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження метою яких є досягнення його дієвості. Отримання та перевірка вже отриманих доказів здійснюється під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а в окремих випадках і під час оперативно-розшукових заходів. Аналізуючи чинне законодавство та судову практику слід зазначити, що саме ці види дій правоохоронних органів є «проблемним» місцем в системі доказів у кримінальному провадженні та їх проведення, оформлення та оцінка як доказів викликає найбільше дискусій та суперечностей серед практиків та науковців.

Для того щоб результати негласних заходів стали доказами у кримінальному провадженні оперативним та слідчим працівникам необхідно забезпечувати суворе дотримання закону щодо підстав і порядку проведення, а також наявності власних повноважень.

До обставин (критеріїв та обмежень), що впливають на можливість здійснення негласних заходів можна віднести такі:

1) кваліфікація кримінального правопорушення (для здійснення більшості ОРЗ та НСРД необхідним є мета виявлення ознак тяжкого або особливо тяжкого злочину чи кримінальне провадження щодо таких злочинів);

2) наявність обмеження конституційних прав і свобод людини, прав і свобод юридичних осіб (такі обмеження носять винятковий і тимчасовий характер та здійснюються за дозволом суду);

3) можливість отримання (одержання) інформації іншими способами (тобто негласні заходи проводяться тоді, коли одержати інформацію іншим способом неможливо і це необхідно довести суду

при отриманні відповідного дозволу);

- 4) можливість досягнення мети заходу;
- 5) наявність підстав для ОРД чи НСРД;
- 6) наявність заведеної оперативно-розшукової справи чи кримінального провадження;
- 7) відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства та держави;
- 8) заборона (недопущення) розголошення інформації про негласний захід та іншої інформації з обмеженим доступом, що була отримана під час таких заходів;
- 9) заборона застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу;
- 10) вид кримінального правопорушення, статус особи, щодо якої проводяться негласні заходи, та особи, яка залучається до конфіденційного співробітництва;
- 11) недопущення провокації (підбурювання до вчинення) злочину, тобто сприяння вчиненню злочину з метою викриття.

Наразі актуальним є питання розмежування використання негласного співробітництва та провокації кримінального правопорушення. З аналізу окремих рішень ЄСПЛ та текстів мотивувальних частин судових рішень можна вказати кілька критеріїв за якими суди відносять проведені негласні заходи до провокації під час оцінки доказів.

1. Використання доказів, отриманих унаслідок підбурювання з боку правоохоронних органів «не можна виправдати суспільним інтересом, оскільки в такому випадку обвинувачений із самого початку може бути позбавлений права на справедливий судовий розгляд».

2. Підбурювання з боку правоохоронних органів має місце тоді, коли відповідні працівники цих органів або особи, які діють за їхніми вказівками, вчиняють активні дії, спрямовані на підштовхування розроблюваної особи до вчинення кримінального правопорушення («не обмежуються пасивним розслідуванням, а з метою встановлення злочину, тобто отримання доказів і порушення кримінальної справи, впливають на суб'єкта, схилиючи його до вчинення злочину, який в іншому випадку не був би вчинений» або «негласні операції повинні проводитися пасивним шляхом за відсутності тиску на заявника для вчинення ним злочину за рахунок таких засобів, як прийняття на себе ініціативи в контактах із заявником, наполегливе спонукання, обіцянку фінансової вигоди або звернення до почуття жалю заявника»). Тобто

необхідними є наявність пасивної поведінки з боку правоохоронних органів та відсутність будь-якої ініціативи чи використання супутніх факторів щодо спонукання розроблюваної особи до вчинення кримінального правопорушення, наприклад використання старих знайомих, родичів, близьких осіб тощо.

3. Відсутність матеріальної зацікавленості чи інше потенційне упередження негласного співробітника (інформатора) від визнання винним розроблюваною особою.

4. Наявність підстав підозрювати розроблювану особу у «попередній злочинній діяльності».

Тобто суди виходять з того, що негласні заходи та використання негласного апарату правоохоронних органів жодним чином не вплинули і не могли вплинути на поведінку розроблюваної особи перед її викриттям.

Щодо типових помилок співробітників правоохоронних органів під час проведення НСРД та актуальної судової практики щодо оцінки доказів, отриманих під час таких дій, корисними є публікація у виданні «Закон і Бізнес» судді Андрія Леонова¹ та огляд правових позицій адвоката Юрія Баумана².

До причин типових помилок та обставин, що потребують уваги під час проведення та фіксування таких дій А. Леонов відносить наступні.

1. Неправильне оформлення отриманих під час НСРД даних у відповідних протоколах - фіксація ходу і результатів дій з відображенням всього перебігу даної процесуальної дії, а не лише отриманих під час негласної слідчої (розшукової) дії результатів. З цього приводу він зазначає такі помилки:

– під час проведення контролю за вчиненням злочину, слідчі та оперативні співробітники не вказують, дату та час, коли особа, яка залучена до конфіденційного співробітництва прибула в приміщення відповідного оперативного підрозділу для участі в НСРД – контроль за вчиненням злочину;

– не вказують хто конкретно з оперативних працівників чи залучених спеціалістів встановлював на дану особу спеціальне аудіо-

¹ Леонов Андрій. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проваджень. URL : https://zib.com.ua/ua/136530-osoblivosti_provedennya_nsr_d_v_kriminalnomu_provadzhenni.html (дата звернення 30.05.2022).

² Огляд судової практики ВС щодо застосування глави 21 КПК України та провокації вчинення злочину : Презентація Комітету з кримінального права та процесу НААУ. URL : <https://unba.org.ua/news/6345-komitet-z-kriminal-nogo-prava-ta-procesu-naau-presentue-oglyad-sudovoi-praktiki-vs-shodo-zastosuvannya-glavi-21-kpk-ukraini-ta-provokacii-vchinennya-zlochynu.html> (дата звернення 29.05.2022).

відеоспостережне обладнання;

– не вказують яке конкретно обладнання для аудіо-відеоспостереження було встановлено на дану особу (не зазначають назву та технічні характеристики даного обладнання);

– не зазначають час, коли ця особа вийшла з приміщення оперативного підрозділу та маршрут її пересування для зустрічі з особою, відносно якої проводиться НСРД – контроль за вчиненням злочину;

– не зазначається маршрут повернення даної особи після проведення НСРД контроль за вчиненням злочину до оперативного підрозділу;

– не вказується співробітник оперативного підрозділу, який безпосередньо знімав обладнання для відеоспостереження з особи, залученої до конфіденційного співробітництва;

– не вказуються присутні при цих діях особи.

2. Порухення щодо суб'єкту та строків складання протоколів («протокол не може бути складений наступного дня, через тиждень або рік після закінчення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії, а виключно безпосередньо після закінчення процесуальної дії і саме тією посадовою особою, яка провела цю негласну слідчу (розшукову) дію», тобто тим, хто її фактично здійснив).

3. Належне упакування речей і документів та інші дії, що мають значення для перевірки результатів процесуальної дії («наприклад, карта пам'яті з відеозаписом негласної слідчої (розшукової) дії має бути упакована та долучена до протоколу негласної слідчої (розшукової) дії безпосередньо після закінчення НСРД і не може бути використана повторно під час здійснення наступної негласної слідчої (розшукової) дії в кримінальному провадженні»).

4. Недотримання строків, передбачених ч. 3 ст. 252 КПК України передання протоколів прокурору – «не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій».

5. Оформлення постановою рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування, без вказівки ідентифікаційних ознак технічних засобів, які будуть використані.

6. Залучення до участі у негласних слідчих діях осіб, які не мають допуск до державної таємниці («будь-яка особа, яку слідчий чи оперативний працівник залучають до участі в негласних слідчих (розшукових) діях повинні спочатку отримати допуск і доступ до

державної таємниці»).

Щодо зазначених А. Леоновим типових помилок слід констатувати, що хоча вони і аргументовані ним з точки зору конкретних норм кримінального процесуального закону, проте у практиці Верховного Суду (Касаційного кримінального суду) є випадки дещо іншого підходу до оцінки таких доказів. Так, наприклад, у Постанові Верховного Суду від 28.01.2020 року, справа №738/329/17, колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду зазначено, що «доводи касаційної скарги про суттєві недоліки вказаних процесуальних документів є безпідставними, а недотримання строків складення протоколу після проведення НСРД, незазначення інформації про технічні засоби фіксації не впливають на їх зміст, а отже не можуть бути визнані істотними порушеннями, які тягнуть за собою визнання відповідних доказів недопустимими», а у Постанові Верховного Суду від 20.05.2020 року, справа №585/1899/17, колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду вказано «не зазначення в протоколі НСРД технічних характеристик пристрою, на який велася аудіофіксація телефонних розмов не ставить під сумнів належність та допустимість як доказу протоколу НСРД та CD-диску – додатку до нього, з огляду на положення статей 85-87 КПК, адже їх збирання й закріплення відбулося без порушення гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінальним процесуальним законодавством порядку, із належного процесуального джерела, належним суб'єктом; у належному процесуальному порядку з належним оформленням джерела фактичних даних»^{1,2}.

В Узагальненнях судової практики розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим суддею, що зроблені Головою Апеляційного суду міста Києва А.В. Чернушенком та його заступником М.В. Приндюком³, вказується на відповідності клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії нормам КПК України та загальним вимогам до правових документів. Вони вказують, що у клопотанні повинно бути зазначено:

¹ Леонов Андрій. Зазнач. твір.

² Огляд судової практики ВС щодо застосування глави 21 КПК України та провокації вчинення злочину : Презентація Комітету з кримінального права та процесу НААУ. URL : <https://unba.org.ua/news/6345-komitet-z-kriminal-nogo-prava-ta-procesu-naau-presentue-oglyad-sudovoi-praktiki-vs-shodo-zastosuvannya-glavi-21-kpk-ukraini-ta-provokacii-vchinennya-zlochynu.html> (дата звернення 29.05.2022).

³ Узагальнення судової практики розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим суддею. URL : <http://www.apcourtkiev.gov.ua/wp-content/uploads/2015/06/Yzagalnenna-.doc>.

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті);
- відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;
- обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину;
- вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення;
- обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;
- відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;
- обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

При складанні клопотання бажано щоб особи, які їх склали враховували і інші вимоги, яким повинен відповідати процесуальний документ – клопотання.

Законність клопотання. Клопотання як процесуальний документ повинно складатися уповноваженою на те особою і відповідати вимогам ст. 248 КПК України. Оскільки в ст. 248 КПК України закріплені обов'язкові реквізити клопотання, то вони зазначаються в ньому. Складене клопотання повинно відповідати вимогам ст. 248 КПК України на підставі якої воно складено.

Обґрунтованість клопотання. Висновки клопотання мають ґрунтуватися на сукупності фактів і достатніх доказах, які б в обов'язковому порядку охоплювали всі істотні обставини справи і відображали дійсність. Обґрунтованість пов'язана з фактичною стороною застосування закону щодо конкретної життєвої ситуації.

Вмотивованість клопотання. Дана ознака передбачає у

клопотанні не тільки опис обставин, а й посилання на докази, аналіз, відповідні пояснення. Вмотивованість клопотання повинна сприяти обґрунтованості клопотання. Вмотивованість клопотання впливає на рішення, яке може обрати слідчий суддя, надає клопотанню внутрішньої та зовнішньої переконливості, виключає сумніви, суб'єктивізм.

Логічність, лаконічність і зрозумілість клопотання. Клопотання повинно викладатися у чіткій, логічній послідовності: кожна наступна його частина повинна продовжувати попередню і закономірно впливати із неї. Крім того, при складанні клопотання варто уникати зайвих слів, великої кількості зворотів, що ускладнюють сприйняття основного змісту або можуть призвести до його неоднозначного тлумачення. Чіткість тексту клопотання є запорукою його зрозумілості.

Грамотність оформлення клопотання. Клопотання повинно бути написано грамотно не тільки в загальноприйнятому сенсі, тобто з дотриманням правил граматики і синтаксису, а й юридично грамотним, враховуючи сучасний рівень правових знань.

Культура оформлення клопотання. Від грамотності клопотання залежить і культура його оформлення, ця ознака клопотання визначається також тим, наскільки розбірливо і акуратно воно написано, правильно і пропорційно на аркуші розміщений текст. Також при оформленні клопотань слід ширше використовувати відповідні бланки, бажано користуватися комп'ютером.

Також в рішеннях суду досить часто звертається увага на завчасне розсекречення (початок розсекречення) та відкриття матеріалів провадження (наприклад, наводяться вимоги щодо завчасного вжиття «необхідних і достатніх заходів для розсекречення матеріалів, які стали процесуальною підставою для проведення НСРД, з метою їх надання стороні захисту, і виконувати в такий спосіб вимоги щодо відкриття матеріалів іншій стороні відповідно до ст. 290 КПК України» або «для доведення допустимості результатів НСРД мають бути відкриті не тільки результати цих дій, а й документи, які стали правовою підставою для їх проведення (клопотання слідчого, прокурора, їх постанови, доручення, ухвала слідчого судді), оскільки за змістом цих документів сторони можуть перевірити дотримання вимог кримінального процесуального закону стосовно НСРД»). Непоодинокими в рішеннях судів є визнання недопустимими доказів через порушення правил підслідності.

Такий перелік суттєвих обставин, на які необхідно звертати увагу правоохоронним органам під час проведення негласних заходів в рамках оперативно-розшукової діяльності чи кримінального провадження, по-перше, не є вичерпним, а по-друге, є дискусійним,

оскільки базується на різному тлумаченні норм закону як уповноваженими особами на прийняття рішень, так і науковцями чи практиками. З цього приводу слід зазначити, що доцільним є розробка певних узгоджених між правоохоронними органами та судом *національних стандартів щодо проведення негласних дій* (ОРЗ та НСРД), що відповідали б перш за все «духу закону», його основним завданням та принципам. Непередбачуваність застосування закону створює суттєві перешкоди як для сторони захисту, так і для сторони обвинувачення. Намагання захистити права не повинно схилитись у бік створення можливості уникати відповідальності, тобто забезпечення непорушності прав людини не повинно вступати у протиріччя із принципом невідворотності кримінальної відповідальності та заборонаю зловживання правами. Більше того, Конституційним Судом України та рішеннями ЄСПЛ неодноразово наголошувалося на забезпеченні якості закону та необхідності визначеності, ясності і недвозначності правової норми, «оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі».

Безперечно, що чим більше розвинена злочинна організація, тим складніше залучити негласного співробітника в її середовище, а особливо наблизитись до її керівництва. Сьогодні суб'єкти організованої злочинності завдяки розвитку технологій в різних сферах життєдіяльності та доступу до інформації мають можливість удосконалювати заходи, що забезпечують уникнення відповідальності та чинення кримінальної протидії розслідуванню та судовому розгляду справи.

Спираючись на теоретичне дослідження цієї проблематики та розглянувши точки зору фахівців, можна назвати наступні основні елементи такої протидії.

1. *Удосконалення способів скоєння та приховування злочину.* Здійснюється шляхом ретельної підготовки до скоєння кримінальних правопорушень, використання інформаційно-комунікаційних технологій та систем тощо.

2. *Вчинення протиправного впливу на учасників кримінального провадження.* Така протидія виражається у підкупі, психічному або фізичному впливі та інших протиправних діях з боку злочинців та їх кримінальних і корумпованих зв'язків на працівників правоохоронних органів та суду, потерпілих, свідків та інших осіб, які беруть участь у провадженні. За твердженнями фахівців у сучасних організованих злочинних угрупованнях існують спеціальні групи осіб, діяльність яких

спрямована на збір компрометуючого матеріалу на посадових осіб, в тому числі правоохоронних органів, з метою нейтралізації участі потерпілих та свідків у кримінальному провадженні або прийнятті уповноваженими особами «вигідних» рішень.

3. *Здійснення контроперативної роботи злочинними організаціями та спільнотами.* На фоні появи організованої злочинності та корупції більш рельєфним стають такі форми діяльності кримінального середовища, як злочинна розвідка та контррозвідка. Здійснюючи розвідку, злочинці розробляють плани злочинної діяльності, вивчають об'єкти посягань, вишукують технічні пристосування, що гарантують успіх та зниження ступеня ризику під час здійснення своїх замислів, мають свою «агентурну» мережу, володіють грошовими накопиченнями для підкупу посадових осіб та забезпечення власної безпеки. Під час підкупу йдуть у хід одноразові виплати або виплачується постійна грошова винагорода працівникам органів внутрішніх справ, суду, прокуратури, які забезпечують злочинні товариства інформацією, що дозволяє уникнути викриття. Отже, можна говорити про появу контроперативної тактики злочинців, яка передбачає:

- виявлення осіб, фактів та об'єктів, які мають для кримінально-злочинного елемента інтерес з метою отримання інформації стосовно осіб та об'єктів злочинного посягання;

- перевірка та вивчення отриманої інформації з метою визначення найбільш сприятливого часу, місця та способу досягнення злочинного замислу;

- використання отриманої інформації під час планування злочинних дій з метою ухилення від відповідальності та мінімального ризику бути викритим під час скоєння кримінального правопорушення.

Необхідно відзначити, що в злочинних структурах з'являються спеціально виокремлені особи (групи осіб), котрі забезпечують безпеку функціонування злочинної організації. Найнебезпечнішим є те, що посилення протидії злочинних елементів, поява в їх протиправній діяльності розвідувально-контррозвідувальних аспектів, спрямованих як на виявлення у своєму оточенні осіб, котрі надають конфіденційну допомогу органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, так і на забезпечення власної безпеки та потреби в інформації стосовно дій проти них, що приймаються уповноваженими особами, призводить до проникнення до агентурної мережі правоохоронних органів суб'єктів оперативно-розшукової діяльності – агентів-двійників. Наявність в окремих оперативних службах корумпованих співробітників, їх

втягнення до безпосередньої участі у вчиненні протиправних дій, або як консультантів, а також з метою отримання інформації для організації контрспостереження чи контрагентурних заходів робить злочинну контррозвідку досить ефективною. До цієї категорії належать, як правило, колишні співробітники правоохоронних органів, насамперед звільнені за різними негативними мотивами. При цьому слід враховувати, що тривала протиправна діяльність та вдосконалення способів уникнення відповідальності виробляють у злочинців не тільки певні знання та практичні навички, які забезпечують оптимальність досягнення мети при найменшому ризику бути викритим, але й способи певної конспірації.

4. *Застосування заходів непрямого впливу (маніпулювання, тиск громадськості тощо) на осіб, що приймають рішення чи суспільну думку щодо певних осіб чи конкретного кримінального провадження.* Сьогодні такі заходи з боку злочинності мають високу ефективність поперше, через розвиток та широке поширення інформації про технології та методики впливу на поведінку та переконання людей, а по-друге, завдяки «мережевій» побудові («мережевого стилю») організованої злочинності. Існування розгалуженої мережі дозволяє їм швидко мобілізувати і здійснювати широкий тиск як на громадськість, так і на органи управління та осіб, які приймають рішення. Тобто злочинній спільноті стають притаманними «мережування та тиск», що також є характерним для окремих інститутів громадянського суспільства (громадських організацій, політичних партій тощо). Такі дії дають підстави для висування версій про причетність таких організацій до злочинної спільноти або ж «використання їх всліпу» через введення в оману. Для досягнення своєї мети злочинними спільнотами можуть використовуватись також засоби масової інформації, інтернет-видання та інші платформи комунікації.

5. *Використання процесуальних, організаційних та тактичних помилок співробітників правоохоронних органів, недосконалість чинного законодавства тощо.* Такі заходи протидії, якщо вони не виходять за межу закону, не мають «криміналізованого» характеру і узгоджуються із принципами змагальності сторін у кримінальному провадженні або ж мають ознаки зловживання процесуальними правами.

Враховуючи, що намагання ухилитися від відповідальності є цілком зрозумілим та природним, то слід вказати на те, що наявність протидії, а особливо її суттєва активізація, має і позитивні моменти для правоохоронних органів. Так, відомості про підготовлювану чи факт

чиненої протидії свідчать про правильний вибір напрямку розкриття та розслідування кримінального правопорушення, обґрунтованості висунутих версій про характер скоєного тощо. Одночасно ці дані дозволяють зробити висновок про причетність конкретної особи до скоєного кримінального правопорушення, окремі обставини справи та її учасників, коло пов'язаних осіб, їх приналежність до певного оточення, яке зацікавлене в настанні негативного результату та інші відомості, що можуть бути використані як під час самого провадження, так і для забезпечення ефективності діяльності у майбутньому.

Враховуючи процесуальну обмеженість дій уповноважених осіб правоохоронних органів, необхідним є розробка комплексних дієвих заходів та методичних рекомендацій до їх застосування з метою подолання кримінальної протидії та забезпечення встановлення істини по справі. Розробка таких рекомендацій потребує не тільки залучення представників правоохоронних органів та суду, науковців, адвокатів та представників інших сфер діяльності, які б шляхом систематизації інформації та досвіду займалися її розробкою, а й постановкою конкретних завдань та проблем, що потребують негайного вирішення. Реалізація таких завдань можлива лише за умови існування єдиного центру, на зразок Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, що був передбачений Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю».

До основних напрямів нейтралізації транснаціональної організованої злочинності міжнародні правоохоронні інституції відносять: *зміцнення міжнародного співробітництва, спеціальні методи розслідування, захист свідків та стимулювання співробітництва з правосуддям, адміністративна взаємодія та співробітництво з приватним сектором, повернення активів.*

З огляду національної практики боротьби із організованою злочинністю слушними є створення слідчо-оперативних груп у провадженнях щодо організованих злочинних груп, організацій та спільнот, а також удосконалення механізмів оперативного супроводу досудового розслідування та судового розгляду.

Відповідно до пункту 1 Розділу IV наказу МВС України № 575 від 07.07.2017 року «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» «для усебічного, повного і неупередженого досудового розслідування у складних та

великих за обсягом кримінальних проваджень, а також щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених в умовах неочевидності, кримінальних правопорушень, які набули суспільного резонансу або учинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України, утворюються СОГ». В абз. 2 пункту 1 Розділу V цього Наказу зазначено, що «оперативний супровід досудового розслідування забезпечується з моменту створення СОГ і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, або у разі закриття кримінального провадження»¹.

Практикою діяльності підрозділів МВС України щодо боротьби з організованою злочинністю вже було напрацьовано певні рекомендації щодо супроводження по провадженням, пов'язаним із організованою злочинністю. Вказані напрацювання можуть бути адаптовані під реалії сьогодення. Так, можна виділити чотири основних напрямки супроводження (супроводу):

- 1) загально-організаційні заходи;
- 2) правове супроводження;
- 3) оперативне супроводження;
- 4) захист учасників кримінального провадження.

Загально-організаційні заходи стосуються закріплення конкретних співробітників оперативних підрозділів, що забезпечують супровід до набрання вироком законної сили, а також слідчих, які за цей час аналізують перебіг провадження та періодично складають довідки (аналітичні довідки).

Правове супроводження, здійснюється слідчим, що закріплено для аналітичного супроводу і полягає у відвідуванні ним судових засідань, аналізі їх перебігу та винесених судових рішень, вивченні тактики та стратегії, що обирається стороною захисту, визначені кола осіб, залучених до захисту та «підтримки» обвинувачених, відслідковує інші аналогічні судові процеси, аналізує дані впливу на суд тощо. Про здійснювані заходи та отриману інформацію доповідає рапортом та/або довідкою. В залежності від характеру такого впливу на суд приймаються відповідні заходи щодо документування, реагування та нейтралізації активної протидії законному ходу судового розгляду. У

¹ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 31 липня 2017 р. за № 937/30805). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення 30.05.2022).

процесі правового супроводження слідчий з метою дачі правового аналізу ходу та результатів судового розгляду контактує з прокурором (прокурорами), який підтримує обвинувачення.

Основним завданням *оперативного супроводження* є збереження зібраних доказів, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та законності судового процесу.

Оперативне супроводження умовно можна розділити на чотири стадії:

- отримання інформації;
- фіксація та документування протиправних дій;
- вжиття заходів щодо нейтралізації;
- профілактика недопущення протиправних дій.

Доцільність здійснення оперативного супроводження судового розгляду полягає і в тому, що можна отримати додаткову інформацію про злочинну групу, виявити зв'язки серед корумпованих посадових осіб, способи та методи протидії здійсненню правосуддя для їх нейтралізації та профілактики.

Під час правового та оперативного супроводження аналізується позиція судді (суду), об'єктивність дослідження доказової інформації, яким чином розглядаються та задовольняються клопотання учасників кримінального провадження тощо. Вживаються заходи щодо недопущення тиску на суд з боку членів ОГ чи ЗО, корумпованих посадових осіб вищих ланок або його підкупу. У зв'язку з цим, доцільною може бути присутність на судових засіданнях разом із слідчим, який здійснює правове супроводження, й оперативного працівника.

Захист учасників кримінального провадження, забезпечується з урахуванням вимог Кримінального процесуального кодексу України та Законів України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Під час супроводження співробітників правоохоронного органу цікавить, головним чином, інформація про конкретних осіб, котрі протидіють встановленню істини по справі, про факти та обставини протиправного впливу найбільш поширені моделі («схеми») протидії, залучених до такого впливу осіб тощо. Отримання інформації під час оперативного супроводження здійснюється із застосуванням інформаційних баз та систем, гласних і негласних пошукових і розвідувальних заходів, спрямованих на виявлення та подальше документування фактів вчинення психологічного та фізичного тиску на

учасників кримінального провадження, внутрішніх та зовнішніх зв'язків та характеру відносин у злочинній спільноті.

Ще одним дієвим заходом для забезпечення ефективності досудового розслідування є прогнозування та створення вірогідних моделей поведінки розроблюваних, їх оточення та захисників після початку провадження, вручення підозри, вжиття заходів забезпечення кримінального провадження тощо. Визначення таких моделей дозволить заздалегідь визначити основні заходи щодо нейтралізації їх впливу та зменшити непередбачуваність перебігу кримінального провадження. Для цього можна залучати адвокатів, науковців та спеціалістів з певних галузей знань із дотриманням забезпечення охорони та захисту державної та службової таємниці. Наприклад в адвокатській практиці набувають широкого використання техніки моделювання поведінки протидіючої сторони, в т.ч. із залученням осіб, завданнями яких є побудова тактики та стратегії саме з точки зору протидіючої сторони.

Важливим та придатними для запозичення є також напрями боротьби із організованими злочинними проявами в країнах Європейського Союзу. Так, 31 березня 2021 року Комітет Міністрів прийняв розроблені Комітетом Ради Європи по боротьбі із тероризмом (CDCT) «Керівні принципи», що містять рекомендації країнам-членам щодо попередження та протидії тероризму. В цьому документі зазначено, що тероризм і транснаціональна організована злочинність, які традиційно розглядались як дві глобальні загрози з різними цілями і інтересами, стали проявляти тенденції до оперативного зближення, що призводить до їх співпраці і співіснування, оскільки кожна з них отримала користь з методів роботи один одного, а певні терористичні групи трансформуються в організовані злочинні групи і навпаки, і межа між ними часто є нечіткою. Серед напрямів, на яких рекомендовано зосередити увагу країнам-членам, зазначено наступні.

1. Правові інструменти та основи. Відповідність національного законодавства регіональним та міжнародним документам.

2. Моніторинг/розвідка. Розробка та впровадження спеціальних інструментів розслідування, використання інформації з місць позбавлення волі, даних фінансової розвідки, використання нових методів збирання інформації.

3. Розслідування. Використання спеціальних методів розслідування під контролем суду та інших уповноважених органів із дотриманням прав людини та основоположних свобод.

4. Матеріальне кримінальне право. Удосконалення використання

національного кримінального законодавства відносно тероризму та організованої злочинності, запровадження карантності будь-якої участі організованої злочинності у терористичній діяльності чи діях щодо сприяння тероризму.

5. Захист свідків, співробітників правосуддя та викривачів.

6. Повернення активів.

7. Корупція.

8. Місця позбавлення волі (тюрми). Попередження радикалізації та насильницького екстремізму, недопущення обміну досвідом між терористами та організованими злочинними організаціями, активізація програм реабілітації та реінтеграції.

9. Потенціал. Забезпечення спеціалізації співробітників поліції, прокурорів, суддів що беруть участь у боротьбі з тероризмом та організованою злочинністю.

10. Боротьба із незаконним обігом зброї.

11. Співробітництво та координація на національному та міжнародному рівнях.

12. Дослідження. Заохочення проведення досліджень в сфері тероризму та транснаціональної організованої злочинності для кращого їх розуміння¹.

Ще одним напрямком, який дозволить досягати результативності у боротьбі із організованою злочинністю є використання комунікативних технологій та технік, що в окремих випадках вже були предметом вивчення криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності.

Технології, засновані на штучному інтелекті, запроваджуються в різних сферах, серед яких юридична практика не є виключенням. Проте така практика повинна бути виваженою та поміркованою. Сьогодні в Україні існує кілька платформ, що надають послуги щодо обробки та аналізу даних в сфері юридичної практики. Так, «Суд на долоні» – аналітичний сервіс для пошуку, дослідження та візуалізації судових рішень. Він дозволяє шукати судові рішення з Єдиного державного реєстру судових рішень й інформацію з інших восьми пов'язаних державних реєстрів та надає послугу².

Незважаючи на наявність удосконалення й спрощення окремих процесів та дій у юридичній практиці завдяки технологіям, заснованим

¹ Council of Europe. URL : https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a19655 (accessed 30.05.2022).

² Wincourt для аналізу і прогнозування судових рішень на основі наявних документів. Портал відкритих даних Єдиний державний веб-портал відкритих даних. URL : <https://data.gov.ua/apps/show/40> (дата звернення 30.05.2022).

на штучному інтелекті, сьогодні в окремих країнах вже виникають занепокоєння щодо безмежної обробки актів правозастосування. Так, у 2019 році у Франції введено обмеження, щодо прогнозування за допомогою штучного інтелекту можливих рішень конкретного судді¹, а в кінці 2018 року Європейською комісією з ефективності правосуддя була прийнята Європейська етична хартія про використання штучного інтелекту у судових системах та оточуючих їх реаліях (далі – Європейська етична хартія про використання штучного інтелекту), у котрій наголошується на сумлінному застосуванні новітніх технологій та необхідності застережень з метою гарантування справедливого судового розгляду².

У Європейській етичній хартії про використання штучного інтелекту вказано, що застосування штучного інтелекту в роботі суддів держав-членів Ради Європи не запроваджено, і розробки з цього приводу мають комерційний характер для потреб приватного сектору, що намагається зменшити невизначеність та непередбачуваність судових рішень. У ній також робиться акцент на «небезпеці кристалізації прецедентного права та потенційний негативний вплив на безсторонність та незалежність суддів», що може бути викликане впливом кількісних показників прийнятих рішень на точку зору судді в аналогічному питанні – «норма, заснована на кількості»³.

З огляду вітчизняного правового інформаційного простору, можна спостерігати поширення в «якості прикладів» рішень першої інстанції, що є «вигідними» для певної групи осіб, і, в свою чергу, можуть спровокувати хибну практику за аналогічними справами. Такі тенденції, наприклад, можна було спостерігати під час розгляду справ щодо незаконного обігу зброї⁴.

Іншим видом новітніх технологій, є методики та техніки впливу на

¹ France Bans Judge Analytics, 5 Years In Prison For Rule Breakers. URL : https://www.artificiallawyer.com/2019/06/04/france-bans-judge-analytics-5-years-in-prison-for-rule-breakers/?fbclid=IwAR1e4nQhCLV7TysZHGXpUtw7Yi0GTJt93oHIwJe8aZ9_wnvJ0TeNHn_G9qU.

² Европейская этическая хартия об использовании искусственного интеллекта в судебных системах и окружающих их реаліях : Принята на 31-м пленарном заседании ЕКЭП (Страсбург, 3-4 декабря 2018 года). URL : <https://rm.coe.int/ru-ethical-charter-en-version-17-12-2018-mdl-06092019-2-/16809860f4> (дата обращения 30.05.2022).

³ Там само.

⁴ Юридичний інтернет-ресурс «Протокол». Порушення законів логіки у позиції Верховного суду щодо покарання за зброю. URL : https://protocol.ua/ua/porushennya_zakoniv_logiki_u_pozitsii_verhovnogo_sudu_shchodo_pokarannya_zhbroyu/ (дата звернення 30.05.2022).

поведінку людини, в тому числі у вигляді «соціальної інженерії», що набирає обертів. Окремі технології обрання найбільш доцільних способів дій та донесення конкретної інформації до осіб, уповноважених приймати рішення, вже застосовуються в діяльності сторони захисту в різних країнах. Так, при підготовці до справи адвокатам рекомендується використовувати фокус-групи, психодраму, а також технології підготовки свідків до прямого допиту та підготовки адвоката до перехресного допиту¹. Доцільність такого застосування технологій, на думку фахівців, викликана появою в судовій практиці України «ідеології англо-американської доктрини про те, що судовий процес – це спектакль, поставлений двома режисерами: прокурором і адвокатом»². Також, з огляду умов «політизації» окремих кримінальних проваджень, адвокатами застосовуються тактичні дії щодо адресного донесення точки зору, що відрізняється від домінуючої у засобах інформації та суспільстві. Так, Я.П. Зейкан описує ситуацію, в якій, з метою донесення альтернативної точки зору на конкретну подію, було здійснено друк додаткового тиражу юридичного журналу із відповідною статтею, що відображала точку зору на користь обвинуваченого, та поширення його серед суддів касаційної інстанції³.

Вказані технології під час запровадження їх у кримінальне провадження приймають інших форм, суті та значення, ніж вони мають в інших сферах суспільно-економічних відносин. Оскільки діяльність щодо виявлення та розслідування злочинів відбувається в умовах протистояння та конкуренції, то рішення оперативними підрозділами та стороною обвинувачення приймаються найчастіше в умовах тактичного ризику. Як зазначають фахівці, «прагнення взагалі уникнути ризику нереально: завдання полягає в тому, щоб обрати стратегію найменшого тактичного ризику, передбачувати можливі негативні наслідки свого рішення та завчасно продумати заходи щодо їх ліквідації або послабленню, що в кінцевому рахунку і призведе до максимально можливого в даних умовах позитивного результату»⁴. Отже, розробка та

¹ Адвокатська техніка: методика підготовки прямого допиту і вступної промови / Я.П. Зейкан. Х.:Фактор, 2016. С. 28-29.

² Про недопустимі докази / Я.П. Зейкан. Х. : Фактор, 2019. С. 26.

³ Адвокатська техніка: методика підготовки прямого допиту і вступної промови / Я.П. Зейкан. Х.:Фактор, 2016. С. 70.

⁴ Крамаренко Ю. М. Деякі питання удосконалення прийняття рішень та планування тактичних комбінацій у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4 (101). С. 175.

запровадження технологій, що дозволяють моделювати найбільш вірогідну поведінку розроблюваних осіб або учасників провадження, є способом мінімізації такого ризику.

Можливості застосування «теорії ігор» для досягнення завдань в слідчій практиці вже неодноразово обговорювалися в криміналістиці. На можливості застосування «рефлексивних ігор» наголошено в роботах О.Р. Ратінова та Г.О. Зоріна. Питанням прогнозування та створення моделей майбутньої поведінки в умовах взаємодії кількох суб'єктів приділяли значну увагу фахівці з різних країн світу. Серед таких можна назвати А.Б. Рапопорта, Р.Л. Акоффа, Т.К. Шеллінга, В.О. Лефевра, О.С. Анісімова. Так, Томас Шеллінг виділяв окрему сферу досліджень, що називав «стратегія конфлікту», завданням якої є «пошук «правильної» поведінки в сенсі досягнення виграшу у суперництві»¹. Сьогодні розробки в цій сфері мають своє різнопланове застосування від міжнародних відносин до здійснення просування товарів та послуг.

Кримінально-процесуальне законодавство зобов'язує слідчого об'єктивно та неупереджено збирати всі можливі докази щодо встановлення дійсних фактів та обставин, в тому числі й тих, що «можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню відповідальності». В свою чергу, згідно із ч. 6 ст. 290 КПК України, сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Крім того, сторона обвинувачення у відповідності до ст. 19 Конституції України зобов'язана «діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Арсенал засобів у вигляді можливості здійснення дій негласного і гласного характеру припиняє свою ефективність із завершенням досудового розслідування. Незважаючи на те, що у відповідності до п.1 Розділу V Наказу МВС № 575 оперативний супровід досудового розслідування оперативними підрозділами Національної поліції України забезпечується з моменту створення слідчо-оперативної групи і до ухвалення судом вироку або постановлення ухали, які набрали законної сили, або у разі закриття

¹ Стратегія конфлікту / Томас Шеллінг; пер. с англ. Т. Даниловой под ред. Ю. Кузнецова, К. Сониная., 2007. С. 15.

кримінального провадження¹, можливості такого супроводу є малоефективними щодо тих дій, які не мають явного незаконного характеру. Крім того вимоги КПК України, дають підстави для їх тлумачення як такі, що обмежують ініціативність оперативних підрозділів у кримінальному провадженні. З цього приводу можна зробити обґрунтоване припущення, що дії протидіючої сторони на стадії досудового розслідування можуть мати переважно за мету створити підґрунтя для відповідних «основних» тактичних дій під час судового розгляду. При цьому основними завданнями буде створення інформаційного середовища для зародження сумнівів у громадськості в неупередженості, непрофесійності чи непорядності правоохоронних органів, суддів та окремих учасників кримінального провадження. Такий стан інформації навколо конкретного кримінального провадження може дати поштовх до зміни поведінки свідків та потерпілих, а також вплинути на прийняття відповідних рішень судом, при цьому такий тиск не можна віднести до протиправного у повному значенні цього слова.

Завчасна нейтралізація таких дій можлива за умови не тільки якісного прогнозування, планування і прийняття відповідних рішень на стадії досудового розслідування, але й розробці на цій стадії таких тактичних комбінацій, котрі мають значення для всього провадження і є превентивними заходами для можливого впливу через громадську думку та інформаційне середовище на суд та учасників кримінального провадження.

Для досягнення такої мети доцільним є використання технологій ігromodelювання, під яким розуміється процес побудови (відтворення, імітації) можливої поведінки конкретних осіб (груп осіб) у певних умовах взаємодії (конфлікту, протистояння, конкуренції, співпраці) для з'ясування найбільш вірогідних їх дій, мотивів та суджень. Для створення таких моделей доречно залучати осіб, які не є працівниками правоохоронних органів, а є тими особами, що найбільш відповідають основним «гравцям» за світосприйняттям та особистісними якостями, зумовленими сферою діяльності. Урахування створених імітаційних

¹ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 31 липня 2017 р. за № 937/30805). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення 30.05.2022).

моделей поведінки учасників взаємодії дасть змогу приймати тактичні рішення та будувати тактичні комбінації, що можуть мати наскрізне значення для кримінального провадження. Звісно, такі заходи є доцільними лише під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень щодо осіб, які мають суттєві важелі впливу не тільки на осіб, що приймають рішення чи залучені до кримінального провадження, але й громадськість та засоби комунікації.

Можливість застосування таких технологій в практиці правоохоронних органів вбачається через реалізацію наступних заходів.

1. Розробка рекомендацій застосування технологій ігromodelювання та побудови стратегій в діяльності правоохоронних органів щодо типових ситуацій.

2. Ознайомлення співробітників правоохоронних органів з основними положеннями теорії ігор, тактикою та стратегією дій в умовах конфлікту, протистояння, конкуренції та співробітництва, технологіями впливу на суспільну думку тощо.

3. Використання можливостей штучного інтелекту в сфері правозастосування, моніторингу активності та дій злочинного середовища, соціальних процесів та явищ з подальшою обробкою отриманих даних відповідними фахівцями.

4. Співпраця з міжнародними організаціями щодо профілактики та протидії злочинності, використання можливостей штучного інтелекту в цих сферах.

5. Залучення консультантів до розробки рішень та планування тактичних комбінацій в конкретних провадженнях з обов'язковим дотриманням правил конспірації та нерозголошення інформації з обмеженим доступом.

6. Виявлення, моніторинг та розробка заходів можливої нейтралізації комунікаційних каналів та осіб, що залучаються для впливу на громадську думку в інтересах організованої злочинності.

Враховуючи те, що технології можуть бути використані із протиправною метою, то одним із основних критеріїв застосування правоохоронними органами вищевказаних заходів є суворе дотримання законних прав і свобод людини, а також забезпечення використання таких заходів виключно для з'ясування істини у справі та досягнення завдань кримінального провадження¹.

Аналізуючи існуючі відомості щодо організованої злочинності та

¹ Крамаренко Ю. М. Зазнач. твір.

заходів боротьби з нею слід зазначити, що організована злочинність, незважаючи на свої масштаби, наявні матеріальні ресурси, оснащеність та «мережування», має слабкі та уразливі місця, що притаманні будь-яким іншим соціальним системам сьогодення. До них можна віднести компетентність кадрів, складність управління, слабкість координації і взаємодії тощо. Такі утворення зазнають труднощів у середньостроковому і довгостроковому плануванні, у групах чисельністю понад 5-7 осіб, є вірогідність появи кількох лідерів, що конкурують між собою, для великих груп є висока вірогідність наявності внутрішнього підпілля. Розглядаючи організовані злочинні спільноти як соціальні системи цілком ймовірно припустити, що внутрішні умови в яких вони перебувають характеризується високим рівнем конкуренції між групами, співробітництво переважно носить тимчасовий, мінливий та хиткий характер. Вказані обставини та закономірності відносин у соціальних групах також можуть бути використані працівниками правоохоронних органів під час планування власних процесуальних дій чи прийнятті рішень.

ВИСНОВКИ

Організована злочинність є багатоаспектним соціальним явищем, яке потребує постійного моніторингу та боротьби з боку правоохоронних органів, виваженої політики органів державної влади та консолідації громадянського суспільства. З урахуванням вказаних особливостей, в роботі зроблено певні висновки, що полягають у наступному.

Організована злочинність, як суттєвий фактор впливу на суспільні та державні процеси, тривалий час не була предметом уваги як на практичному, так і теоретичному рівнях. Процеси еволюціонування організованих злочинних груп в терористичні організації та навпаки стали більш помітними лише в останні роки, коли терористичні організації досягають успіху у створенні власних держав чи «державоподібних» утворень. Життєво необхідними для існування організованої злочинності є по-перше, конфлікт (протистояння) й визнання ієрархічності взаємовідносин (відсутність рівності), по-друге, ресурси (матеріальні та людські), і, по-третє, «невключеність» частини суспільства в соціально-економічні та громадські процеси.

В силу суттєвого розвитку технологій, який, фактично, випереджає розвиток та укріплення моральних цінностей, а також зростання кількості суб'єктів, які змагаються за увагу суспільства, організована злочинність має реальні можливості для впливу на суспільні процеси різного рівня. Сьогодні, ініціатива у цих питаннях знаходиться переважно у органів державної влади та бізнесу, але її перехоплення може бути лише питанням часу, оскільки останні самі не позбавлені впливу на них злочинних організацій, що розгалужені по всьому світові. Вплив на громадську думку та моральні цінності суспільства, з боку суб'єктів організованої злочинності, може створити «злочинну парадигму», що буде сприйматися частиною суспільства як норма. Нівелювати такий негативний вплив злочинних спільнот можливо лише за умови консолідації державних та громадських інститутів, як на національному, так і міжнародному рівнях. Діяльність держави та інститутів громадянського суспільства має бути спрямована переважно на створення альтернатив для реалізації можливостей

учасників взаємовідносин, у тому числі тих, хто з різних причин став на злочинний шлях. Акцент лише на подоланні чи заборонах, особливо у некоректній формі, може викликати протест у суспільстві та підживлювати вплив злочинних угруповань, основна діяльність яких побудована саме на протиставленні.

Майбутні тенденції організованої злочинності формуються під впливом глобальних змін в таких областях, як демографія, міграція, урбанізація, конфлікти та економіка. До основних тенденцій її розвитку сьогодні можна віднести:

- організовані злочинні організації та спільноти у всьому світі, внаслідок процесів глобалізації, стають більш пов'язані між собою та все більше набувають транснаціонального характеру;

- в транснаціональній організованій злочинності беруть участь як високоструктуровані, так і слабоструктуровані організації (переважає думка, що перші програють останнім);

- традиційні ієрархічно організовані злочинні групи, в умовах тиску з боку правоохоронних органів, виробили «клітинну структуру», аналогічну тій, що спостерігається, наприклад, у терористичних груп, і яка складається з невеликих мереж, що проводять роботу, яку раніше виконували більш жорсткі структури;

- завдяки розвитку технологій, засобів комунікації та обміну інформацією і знаннями, злочинні організації не тільки отримали більше можливостей для обміну «злочинним досвідом», а й стали отримувати такий досвід від терористичних організацій, з якими вони все більше починають співробітничати або перетворюватись одна в одну, внаслідок чого відмінність між ними іноді зникає;

- технологія є ключовим компонентом більшості злочинних дій, що здійснюються організованими злочинними групами в ЄС;

- безпрецедентна міра гнучкості, що проявляється легкістю її пристосовування до змін у суспільстві.

Організована злочинність для досягнення злочинного результату, використовує погрози і насильство, створює мережі та групи впливу, вчиняє провокації, проникає як у легальні сфери діяльності, так і правоохоронні органи та органи державної влади, здійснює підкуп «зручних» осіб, з метою захисту або доступу до ресурсів.

Проведений аналіз статистичних даних щодо стану та рівня організованої злочинності, вказує на зниження кількості вчинених кримінальних правопорушень, які в першу чергу асоціюються з

організованою злочинністю, такі, як: умисні вбивства (ст. 115 КК України), бандитизм (ст. 257 КК України), контрабанда наркотичних засобів (ст. 305 КК України). Однак, значно збільшилась кількість вчинюваних кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми (ст. 149 КК України); крадіжками (ст. 185 КК України); вимаганням (ст. 189 КК України); привласненням, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); незаконним виготовленням, зберіганням, збутом або транспортуванням з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України). Особливу увагу привертає значне підвищення вчинених кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, передбачених ст. ст. 307-327 КК України, кількість яких збільшилась зі 118, у 2016 році, до 1276, у 2021 році.

Проведений кримінально-правовий аналіз Особливої частини КК України показав, що зміни, внесені у 2020 році щодо введення нової форми організованої злочинності «злочинна спільнота», а також понять «злочинний вплив», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «вор в законі», потребують більш чіткого та конкретизованого тлумачення, ніж роз'яснення вказані в примітці до ст. 255 КК України. Також необхідно зазначити, що такі поняття, як «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» та «вор в законі» містять обов'язкову кримінологічну ознаку, яка характеризує морально-психологічні якості особи злочинця, що, в свою чергу, значним чином заважає чіткому встановленню суб'єкта кримінального правопорушення та, як наслідок, притягнення винної особи до кримінальної відповідальності.

В цілому, інститут співучасті, який знайшов своє відображення у ст. 28 КК України, визначає всі її форми. На сьогодні законом про кримінальну відповідальність, виділено чотири основні форми співучасті, однак, при розгляді Особливої частини КК України, можна визначити форми, які не підпадають під цей перелік. Зокрема, мова йде про злочинну спільноту, банду, терористичну групу або організацію, незаконні воєнізовані або збройні формування. Крім того, для кваліфікації за ст. 255 КК України щодо визначення ознак злочинної організації, необхідним є звернення до ч. 4 ст. 28 КК України. Така ситуація ускладнює процес кваліфікації, адже частина з перелічених нами понять, не увійшли до ст. 28 КК України. Враховуюче це, на нашу думку, Загальна частина КК України потребує реструктуризації із

чітким визначенням та тлумаченням основних понять форми співучасті.

Дослідження законодавства зарубіжних країн щодо регламентації кримінальної відповідальності за діяльність у складі організованих груп або злочинних спільнот, дозволяє нам зазначити реальний стан регулювання цього питання та позитивний досвід щодо окремих напрямів. В даному аспекті, привертають увагу положення кодифікованих нормативно-правових актів Молдови, Вірменії, Азербайджану, Казахстану, Киргизстану, Туркменістану, Таджикистану, Узбекистану та Грузії. Так, слід відзначити існування структурованого ґрунтового тлумачення основних понять, що стосуються організованої злочинності, у КК Республіки Казахстан. Такий підхід дає змогу уникнути колізій та проблем правозастосовної практики, особливо при доволі частому внесенні змін та доповнень до кодифікованого акту. Також доволі цікавим є досвід наповнення закону про кримінальну відповідальність Грузії, де вперше на законодавчому рівні, було запроваджено визначення таких понять, як «вор в законі», «воровська сходка», «воровська спільнота», «підтримка діяльності воровської спільноти».

Проведений аналіз нормативно-правових актів щодо протидії організованій злочинності Киргизстану, Таджикистану та Грузії, дозволяє нам відмітити закріплення в них основної термінології, яка стосується організованої злочинності. Так, в Законі Киргизької Республіки «Про протидію організованій злочинності» міститься тлумачення таких понять, як-от: «злочинний спосіб життя», «кримінальний статус», «кримінальна ієрархія», «кримінальна ідеологія», «лідер організованої злочинної групи» та ін. В Законі Грузії «Про організовану злочинність та рекет» наведені визначення «воровської спільноти», «діяльності воровської спільноти», «вора в законі», «воровської розбірки», «воровського сходу» та ін. Одним з видів протидії злочинності є усунення недосконалості правового регулювання щодо кримінальної відповідальності за кримінально протиправну діяльність в складі організованих груп та злочинних угруповань. Натомість, вітчизняне законодавство, а саме Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року, відсилає для з'ясування видів та ознак сукупності кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань, а також кримінально-правових заходів щодо осіб, які

вчинили такі діяння, – до Кримінального кодексу України. Однак, проведений кримінально-правовий аналіз як Загальної так і Особливої частин КК України вказує на відсутність законодавчого закріплення більшості понять, що, в свою чергу, утворює прогалини в законодавстві.

Діяльність злочинних спільнот спрямована на їх «включеність» (залучення) в суспільні процеси і контроль за:

- 1) інформацією і засобами комунікації між соціальними системами;
- 2) ресурсами, технологіями та їх обігом;
- 3) змінами в соціально-економічному житті суспільства та держави.

Аналіз публікацій та матеріалів журналістських розслідувань в Україні дозволяє виділити декілька форм організованої злочинної діяльності за моделями застосування ними насилля.

1. Корисно-насильницькі угруповання, що в переважній більшості застосовують фізичне та психічне насилля для досягнення злочинного результату. Можуть бути як самостійними злочинними угрупованнями, так і частиною («силовим блоком») більшої організаційної структури. Серед членів таких угруповань переважають представники бойових видів спорту, правоохоронних органів та військовослужбовців.

2. Угруповання, що здійснюють «бізнес на пороках» та інших сферах «кримінального бізнесу». Їх діяльність зосереджена на торгівлі наркотичними засобами, проституції, торгівлі людьми тощо. Насилля та погрози застосовуються переважно для «підтримання» та «захисту» від конкурентів чи викриття такого злочинного бізнесу. Потенційними жертвами таких груп є переважно особи, що в силу необізнаності чи інших причин, були втягнуті у сферу їх діяльності.

3. Угруповання, що отримують прибуток за рахунок заволодіння державними та комунальними коштами і майном або використовують «фінансові схеми». Такі «схеми» можуть стосуватись і як ухилення від сплати податків, так і створення посередницьких структур, що збагачуються за рахунок діючих суб'єктів господарювання. Такі групи намагаються уникати прямого застосування фізичного насилля та приховувати свої зв'язки. Для впливу на потерпілих та своїх конкурентів ними використовуються замовні публікації у ЗМІ, «публічне цькування», тиск громадськості або ж використовуються представники влади, з якими у таких угрупованнях найтісніший зв'язок.

Такі групи без власних ЗМІ, громадських організацій, та своїх представників в правоохоронних органах та органах влади фактично існувати не можуть.

Сьогодні країни світу мають досить розгалужену мережу органів та організацій, що залучені до боротьби з організованою злочинністю як на міжнародному (транснаціональному, транскордонному), так і національному рівні. Система цих органів побудована як по територіальному, так і предметному принципі. Ключовим пріоритетом діяльності правоохоронних органів та міждержавних інституцій є розширення міжнародного співробітництва, що дозволяє оперативно реагувати на зміни злочинного середовища, мати об'єктивну інформацію про процеси та явища, що відбуваються в ньому, а також визначати ефективні заходи та засоби нейтралізації злочинних організацій.

Можливість застосування окремих технологій в практиці правоохоронних органів щодо боротьби із організованою злочинністю вбачається через реалізацію наступних заходів:

1. Розробка рекомендацій застосування технологій ігromodelювання та побудови стратегій в діяльності правоохоронних органів щодо типових ситуацій.

2. Ознайомлення співробітників правоохоронних органів з основними положеннями теорії ігор, тактикою та стратегією дій в умовах конфлікту, протистояння, конкуренції та співробітництва, технологіями впливу на суспільну думку тощо.

3. Використання можливостей штучного інтелекту в сфері правозастосування, моніторингу активності та дій злочинного середовища, соціальних процесів та явищ з подальшою обробкою отриманих даних відповідними фахівцями.

4. Співпраця з міжнародними організаціями щодо профілактики та протидії злочинності, використання можливостей штучного інтелекту в цих сферах.

5. Залучення консультантів до розробки рішень та планування тактичних комбінацій в конкретних провадженнях з обов'язковим дотриманням правил конспірації та нерозголошення інформації з обмеженим доступом.

6. Виявлення, моніторинг та розробка заходів можливої нейтралізації комунікаційних каналів та осіб, що залучаються для впливу на громадську думку в інтересах організованої злочинності.

7. Розробка та впровадження в діяльність Національної поліції України методології СОСТА щодо оцінки загроз тяжких злочинів та організованої злочинності в Україні. В цьому сенсі ефективним є поєднання наукових підходів, новітніх інформаційних технологій та надбань підрозділів, що здійснюють протидію організованим злочинності. При цьому, наука та технології повинні відігравати забезпечувальну роль щодо вирішення конкретних завдань практичних підрозділів, давати відповіді на їх запити та очікування.

Організована злочинність, незважаючи на свої масштаби, наявні матеріальні ресурси, оснащеність та «мережування», має слабкі та уразливі місця, що притаманні будь-яким іншим соціальним системам. До них можна віднести недостатню компетентність кадрів, складність управління, слабкість координації і взаємодії тощо. Злочинні утворення зазнають труднощів у середньостроковому і довгостроковому плануванні, у групах чисельністю понад 5-7 осіб, є вірогідність появи кількох лідерів, що конкурують між собою. Для великих груп є висока вірогідність наявності внутрішнього підпілля. Розглядаючи організовані злочинні спільноти як соціальні системи цілком ймовірно припустити, що внутрішні умови в яких вони перебувають характеризується високим рівнем конкуренції між групами, співробітництво переважно носить тимчасовий, мінливий та хиткий характер. Перебування в складі організованого злочинного угруповання обмежує особисті можливості її учасників на будь-якому рівні діяльності таких організацій. Висока вірогідність того, що з часом перебування в таких організаціях виникає особистий конфлікт між власними цілями й способами їх досягнення її учасників та цілями і способами злочинної спільноти. Вказані обставини та закономірності відносин у соціальних групах також можуть бути використані працівниками правоохоронних органів під час планування оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій, а також прийнятті відповідних рішень.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Council of Europe. URL : https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a19655 (accessed 30.05.2022).
2. Edelman Trust Barometer. 2022 Edelman Trust Barometer. Website. URL : <https://www.edelman.com/trust/2022-trust-barometer>
3. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA). 2021. URL : https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/socta2021_1.pdf.
4. European Union Serious And Organised Crime Threat Assessment. URL : <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment>.
5. Foreign Affairs Mafia States Organized Crime Takes Office / By Moisés Naím. May/June 2012. URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/2012-04-20/mafia-states>.
6. Foreign Affairs Measuring the Mafia-State Menace Are Government-Backed Gangs a Grave New Threat? / By Peter Andreas; Moisés Naím. July/August 2012. URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/2012-07-01/measuring-mafia-state-menace>.
7. France Bans Judge Analytics, 5 Years In Prison For Rule Breakers. URL : https://www.artificiallawyer.com/2019/06/04/france-bans-judge-analytics-5-years-in-prison-for-rule-breakers/?fbclid=IwAR1e4nQhCLV7TysZHGXPWtw7Yi0GTJt93oHIwJe8aZ9_wnvJ0TeNHn_G9qU.
8. Jane Schneider Fifty Years of Mafia Corruption and Anti-mafia Reform. *Current Anthropology*. April 2018. Volume 59, Supplement 18. S16-S27. <https://doi.org/10.1086/695801> (accessed 30.05.2022).
9. Крамаренко Ю. Влияние организованных преступных сообществ на формирование общественных ценностей и проявление преступного поведения. Theoretical foundations of state and law: collective monograph / Bondar V., Kuzmenko I., Rudnichenko S., Dumanskyi R. etc. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2022. 159 p. Available at: DOI 10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1.
10. Terziev, Venelin and Petkov, Marin and Krastev, Dragomir Eurojust Casework on Mafia-Type Criminal Organisations. Proceedings of SOCIOINT 2018 - 5th International Conference on Education, Social Sciences and Humanities, 2-4 July 2018 - Dubai, U.A.E. URL : <https://ssrn.com/abstract=3208553> (accessed 30.05.2022).
11. The evolution of trust. URL : <https://www.edelman.com/research/evolution-trust>.
12. Transnational organized crime: the globalized illegal economy. URL :

<https://www.unodc.org/toc/en/crimes/organized-crime.html>

13. United Nations Convention against transnational organized crime and the protocols thereto. URL : <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>.

14. Website Fragile States Index. URL : <https://fragilestatesindex.org> (accessed 30.05.2022).

15. Website United Nations Office on Drugs and Crime. URL : <https://www.unodc.org/e4j/en/organized-crime/module-1/key-issues/defining-organized-crime.html>.

16. Wincourt для аналізу і прогнозування судових рішень на основі наявних документів. Портал відкритих даних Єдиний державний веб-портал відкритих даних. URL : <https://data.gov.ua/apps/show/40> (дата звернення 30.05.2022).

17. Yurii Kramarenko. Organized crime as a social system. *Characteristics and trends Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review»*. 2021. Volume 1 (1). P.104-116.

18. Адвокатська техніка: методика підготовки прямого допиту і вступної промови / Я.П. Зейкан. Х.:Фактор, 2016. 160 с.

19. Албул С.В., Хімченко С.А. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації: новий крок у правовому забезпеченні. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу, м. Одеса, 16-17 травня 2013 р. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 263-265.

20. Бахурська О. Поняття «злочинна спільнота»: проблеми правового та кримінологічного визначення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 190-195.

21. Белая книга о транснациональной организованной преступности. Совет Европы, 2015 г. 56 с.

22. Болдарь Г.Є., Гнетнев М.К., Дудоров О.О., Зеленов Г.М., Лень В.В., Письменський Є.О. Кваліфікація злочинів : Навч. посіб. / За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Київ : Істина, 2012. 430 с.

23. Бусол О., Романюк Б. Організована злочинність в Україні. Частина 3. URL : <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/organizovana-zlochynnist-v-ukrayini-vid-prymityvizmu-do-profesijnoyi-vytonchenosti-reanimatsiya-zabutoyi-problemy-yaka-nabula-rafinovanogo-vyglyadu-chastyna-tretya-suchasni-napryamku-polityku-derz/> (дата звернення 17.05.2022).

24. Вирок Деснянського районного суду м. Києва. Номер провадження 1-кп/754/507/20. Справа № 752/23734/19 від 23.01.2020 р. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87239623> (дата звернення: 25.05.2022).

25. Вирок Долинського районного суду Івано-Франківської області № 97007291 від 19.05.2021 р. URL : <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/97007291/> (дата звернення 15.05.2022).

26. Вознюк А.А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.
27. Вознюк А.А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань : монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 236 с.
28. Гула Л.Ф. Організована злочинна група – основа організованої злочинності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 365-376.
29. Джон Дикки. *Cosa nostra: история сицилийской мафии* / пер. с англ. А. Башкирова и Ю. Яблокова, под ред. К. Королева, 2007. 512 с.
30. Добрый человек без берегов: история первого убийства, заказанного в даркнете. URL : <https://www.bbc.com/russian/features-50167318>.
31. Дольник В.Р. Этологические экскурсии по запретным садам гуманитариев. URL : http://vivovoco.astronet.ru/VV/PAPERS/ECCE/VV_EN4_W.HTM (дата обращения 29.05.2022).
32. Европейская этическая хартия об использовании искусственного интеллекта в судебных системах и окружающих их реалиях : Принята на 31-м пленарном заседании ЕКЭП (Страсбург, 3-4 декабря 2018 года). URL : <https://rm.coe.int/ru-ethical-charter-en-version-17-12-2018-mdl-06092019-2-/16809860f4> (дата обращения 30.05.2022).
33. ЕксСБУшник організував банду, яка напала на суддів і чиновників. Українська правда. Публікація від 26 липня 2021 року. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2021/07/26/7301763/>.
34. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2020 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 27.05.2022).
35. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 27.05.2022).
36. Зауваження Головного юридичного управління на Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 16.01.2020 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10 (дата звернення: 26.05.2022).
37. Звернення Президента України за результатами засідання Ради національної безпеки і оборони 14 травня 2021 року. URL : <https://www.president.gov.ua/videos/zvernennya-prezidenta-ukrayini-za-rezultatami-zasidannya-rad-1897> (дата звернення 29.05.2022).
38. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание. Киев, 1999. 240 с.
39. Игорь Рущенко «Криминальная революция» как социетальный

фактор. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2008. № 3. С. 194-210. URL : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/89950/13-Ruschenko.pdf?sequence=1> (дата звернення 29.05.2022).

40. Игорь Рущенко. От «кримінальної революції» к «кримінальному обществу». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2014. № 2. С. 3-22. URL : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/90561/01-Ruschenko.pdf?sequence=1> (дата звернення 29.05.2022).

41. Кваліфікація злочинів : Навч. посіб. / За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Київ : Істина, 2012. 430 с.

42. Кислий А.М., Кузьмін С.А. До питання про зміст понять «організована група» та «злочинна організація» у теоретико-правовому аспекті. *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією*. 2014. № 1 (32). С. 78-82.

43. Кіотська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року. Конгрес Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та кримінального правосуддя. Кіото, Японія, 7-12 березня 2021 року. 22 с.

44. Клейменов М.П., Корнєєв Д.В. Кримінальні лідери вчора та сьогодні. URL : <https://www.twirpx.com/file/2766517/> (дата звернення 29.05.2022).

45. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року (ратифіковано із застереженнями і заявами Законом України від 04.02.2004 року. № 1433-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення 29.05.2022).

46. Крамаренко Ю. М. Деякі питання удосконалення прийняття рішень та планування тактичних комбінацій у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4 (101). С. 173-178.

47. Крамаренко Ю. М. Окремі питання використання світового досвіду боротьби з організованою злочинністю у діяльності правоохоронних органів України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (111). С. 256-263.

48. Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В. Інституційна спроможність правоохоронних органів у боротьбі із злочинною спільнотою, а також особами, які перебувають у статусах підвищеного злочинного впливу : метод. рекомендації. Дніпро: ДДУВС, 2021. 104 с.

49. Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В. Практичне використання іноземного досвіду в боротьбі з організованими злочинними групами, злочинними організаціями або злочинною спільнотою : метод. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2021. 72 с.

50. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки : Закон

Азербайджанської Республіки від 30 грудня 1999 року № 787-IQ (із змінами та доповненнями, станом на 27 грудня 2021 року). URL : http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#pos=6;-140 (дата звернення 29.05.2022).

51. Кримінальний кодекс Грузії : Закон Грузії від 22 липня 1999 року № 2287 (контрольний текст, станом на 02.11.2021 р. № 971). URL : <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=240> (дата звернення 23.05.2022).

52. Кримінальний Кодекс Киргизької Республіки : Закон Киргизької Республіки від 28 жовтня 2021 року № 127 (із змінами та доповненнями, станом на 01.04.2022 року). URL : https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36675065 (дата звернення 23.05.2022).

53. Кримінальний кодекс Республіки Вірменія : Закон Республіки Вірменія від 05 травня 2021 року. URL : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=7645&lang=arm&enc=utf8> (дата звернення 22.05.2022).

54. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан : Закон Республіки Казахстан від 03 липня 2014 року № 226-V (із змінами та доповненнями, станом на 02.03.2022 року). URL : https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#sub_id= (дата звернення 23.05.2022).

55. Кримінальний кодекс Республіки Молдова : Закон Республіки Молдова від 18 квітня 2002 року № 985-XV (із змінами та доповненнями, станом на 31.03.2022 р.). URL : http://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923#pos=557;-56 (дата звернення 22.05.2022).

56. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан : Закон Республіки Таджикистан від 21 травня 1998 року № 574 (із змінами та доповненнями, станом на 23.12.2021 року). URL : http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325 (дата звернення 23.05.2022).

57. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан : Закон Республіки Узбекистан від 22 вересня 1994 року № 212-XII (із змінами та доповненнями, станом на 17.05.2022 року). URL : https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110 (дата звернення 23.05.2022).

58. Кримінальний кодекс Туркменістану : Закон Туркменістану від 12 червня 1997 року № 222-I (із змінами та доповненнями, станом на 13.11.2021 року). URL : http://continent-online.com/Document/?doc_id=31295286 (дата звернення 23.05.2022).

59. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.05.2022).

60. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т./ За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна; 5-те вид.,

допов. Харків.: Право. 2013. 1040 с.

61. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (дата оновлення 14.04.2022 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text> (дата звернення: 15.05.2022).

62. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 30.05.2022).

63. Кузнецов В.В., Савченко А.В. Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів : Навч. посіб. / За заг. ред. О.М. Джужи, вид. 2-ге доп. та перероб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 392 с.

64. Леонов Андрій. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проваджень. URL : https://zib.com.ua/ua/136530-osoblivosti_provedennya_nsr_d_v_kriminalnomu_provadzhenni.html (дата звернення 30.05.2022).

65. Мафия сегодня: как устроены итальянские кланы. URL : <https://www.bbc.com/russian/features-42853350>.

66. Мишель Фуко. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / Перевод с французского, комм. и послесл. С. Табачниково, 1996. 448 с.

67. Мойзес Наим. Конец власти. От залов заседаний до полей сражений, от церкви до государства. Почему управлять сегодня нужно иначе. 2016. 512 с.

68. Монахов В.И. Группировки воров-рецидивистов и некоторые вопросы борьбы с ними / В.И. Монахов, 1957. 79 с.

69. Нікітін А.О. «Злодій у законі» у кримінальному законодавстві: зарубіжний досвід та процес запровадження в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 167-171.

70. Нікіфоров В.Ю. Об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України «Створення злочинної організації». *Проблеми теорії та практики. Форум права*. 2007. № 3. С. 181-189.

71. Огляд судової практики ВС щодо застосування глави 21 КПК України та провокації вчинення злочину : Презентація Комітету з кримінального права та процесу НААУ. URL : <https://unba.org.ua/news/6345-komitet-z-kriminal-nogo-prava-ta-procesu-naau-prezentue-oglyad-sudovoi-praktiki-vs-shodo-zastosuvannya-glavi-21-kpk-ukraini-ta-provokacii-vchinennya-zlochynu.html> (дата звернення 29.05.2022).

72. Орловський Р.С. Організована група як форма співучасті. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 393-399.

73. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата

звернення 29.05.2022).

74. Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 31 травня 2018 року. Справа № 263/4688/15-к. Провадження № 51-712км18. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74505888> (дата звернення 29.05.2022).

75. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 лютого 2015 р. у справі № 5-38кc14. URL : [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/98E418E8668587F4C225806F00394939](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/98E418E8668587F4C225806F00394939).

76. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : Наказ МОЗ України від 17.01.1995 р. № 6. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення 15.05.2022).

77. Про боротьбу з організованою злочинністю : Закон Республіки Таджикистан від 28 грудня 2013 року № 1038 (із змінами та доповненнями, згідно Закону Республіки Таджикистан від 15.03.2016 р. № 1286). URL : <http://ncz.tj/content/закон-республіки-таджикистан-о-борьбе-с-организованной-преступностью> (дата звернення 25.05.2022).

78. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення 30.05.2022).

79. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 04.06.2020 р. № 571-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#Text> (дата звернення 31.05.2022).

80. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Проект Закону України від 02 грудня 2019 року № 2513. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10 (дата звернення 29.05.2022).

81. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення 29.05.2022).

82. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення 29.05.2022).

83. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 року № 2713-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення 30.05.2022).

84. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення 29.05.2022).

85. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів

досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 31 липня 2017 р. за № 937/30805). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення 30.05.2022).

86. Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю : Наказ МВС України, ЦУ СБ України № 317/235 від 10.06.2011 р. (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 7 липня 2011 р. за № 822/19560). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11#Text> (дата звернення 29.05.2022)

87. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 02.12.2008 р. № 638. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09#Text> (дата звернення 31.05.2022).

88. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення 30.05.2022).

89. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 29.05.2022).

90. Про недопустимі докази / Я. П. Зейкан. Харків : Фактор, 2019. 128 с.

91. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII (дата оновлення 28.01.2021). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12?find=1&text=%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%8E+%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%94%D1%8E#Text> (дата звернення 15.05.2022).

92. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII. (дата оновлення: 28.01.2021 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення 29.05.2022).

93. Про організовану злочинність та рекет : Закон Грузії від 20 грудня 2005 року № 2354-вс (контрольний текст, станом на 18.04.2018 р. № 2150). URL : <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/%2027814?publication=1> (дата звернення 25.05.2022).

94. Про основи національної безпеки : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (дата оновлення 16.07.2021 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19?find=1&text> (дата звернення 25.05.2022).

95. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення 31.05.2022).

96. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7 (дата оновлення 06.11.2009 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення 16.05.2022).

97. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення 14.05.2022).

98. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 29.05.2022).

99. Про протидію організований злочинності : Закон Киргизької Республіки від 29 травня 2013 року № 82. URL : <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203890?cl=ru-ru> (дата звернення 25.05.2022).

100. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text> (дата звернення 29.05.2022).

101. Про республіканський бюджет на 2022-2024 роки : Закон Республіки Казахстан від 02 грудня 2021 року № 77-VII (зі змінами та доповненнями від 12.05.2022 року). URL : https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38732530&pos=41;-52#pos=41;-52 (дата звернення 24.05.2022).

102. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України №203/2021 від 21 травня 2021 року. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/2032021-38949> (дата звернення 29.05.2022).

103. Про розвідку: Закон України від 17.09.2020 р. № 912-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення 30.05.2022).

104. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення 29.05.2022).

105. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 29.05.2022).

106. Профессиональная преступность в Грузии (воры в законе) : монографія / Г. Глonti, Г. Лобжанидзе. Тбилиси. 2004. 132 с..

107. Рассел Л. Акофф. Планирование будущего корпорации / Пер. с английского. Общая редакция и предисловие В.И. Данилова-Данильяна, 1985.

326 с.

108. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. Т. 9. URL : <http://sum.in.ua/s/sprujaty> (дата звернення 01.06.2022).

109. Сорокин Питирим. Причины войны и условия мира. URL : <https://pitirim.org/index.php/publications-pitirim-sorokin/publications-pitirim-sorokin/articles-by-pas-russian> (дата обращения 30.05.2022).

110. Стратегия конфликта / Томас Шеллинг; пер. с англ. Т. Даниловой под ред. Ю. Кузнецова, К.: Сонино, 2007. 366 с.

111. Сучасний тлумачний словник української мови: 60000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Х.: ВД «ШКОЛА», 2008.

112. Тони Гранди. Слияния и поглощения. Как предотвратить разрушение корпоративной стоимости, приобретая новый бизнес / Т. Гранди, пер. с англ., 2008. 240 с.

113. Узагальнення судової практики розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим суддею. URL : <http://www.apcourtkiev.gov.ua/wp-content/uploads/2015/06/Yzagalnenna-.doc>.

114. Ухвала Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області Справа № 182/2729/21. Провадження № 1-в/0182/99/2021. URL : <https://vkursi.pro/vsudi/decision/96790296> (дата звернення 26.05.2022).

115. Ухвала спільного засідання колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України і військової судової колегії від 28 травня 2010 р. URL : [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/C33DCCEBF4B4C6CFC2257B7F00395736](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/C33DCCEBF4B4C6CFC2257B7F00395736) (дата звернення 29.05.2022).

116. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов, 1983. 840 с.

117. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь / ред. кол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Ю.Ж. Шайгородський та ін. ППіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ : НАН України, 2016. 284 с. URL : http://nbuviar.gov.ua/images/nauk-mon/Cuvilizaciynuu_vubir_Ukrainu.pdf. (дата звернення 29.05.2022).

118. Чезаре Беккариа. О преступлениях и наказаних / пер. с итал. Киев : Ин Юре, 2014. 240 с.

119. Юридичний інтернет-ресурс «Протокол». Порухення законів логіки у позиції Верховного суду щодо покарання за зброю. URL : https://protocol.ua/ua/porushennya_zakoniv_logiki_u_pozitsii_verhovnogo_sudu_shchodo_pokarannya_zazbroyu/ (дата звернення 30.05.2022).

Наукове видання

**Крамаренко Юрій Миколайович
Скок Олександра Сергіївна
Шевченко Таїсія Віталіївна
Хашев Вадим Георгійович**

**СУЧАСНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ
ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ**

Монографія

Редактори, оригінал-макет:
Коваленко-Марченкова Є. В., Самотуга А. В.
Редактор – *Котик Л. М.*

Підп. до друку 29.07.2022. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times.
Друк трафаретний (RISO), цифровий. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 12,60.
Обл.-вид. арк. 13,50. Наклад 30 прим. Зам. № 03/22-м

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018